

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2007:60

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING, MURVERKSDOKUMENTATION
OCH ANTIKVARISK KONTROLL 2005–2007

I Erik Lundbergs fotspår

- klosterköket, parlatoriet, Stenkilska gravkoret och ett (o)möjligt baptisterium

Vreta klosters klosterområde och kyrka

RAÄ 50

Vreta kloster församling

Linköpings kommun

Östergötland

Dnr 422-2213-2004 och 424-1910-2007

Göran Tagesson

UV ÖST RAPPORT 2007:60

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING, MURVERKSDOKUMENTATION
OCH ANTIKVARISK KONTROLL 2005–2007

I Erik Lundbergs fotspår

- klosterköket, parlatoriet, Stenkilska gravkoret och ett (o)möjligt baptisterium

Vreta klosters klosterområde och kyrka

RAÄ 50

Vreta kloster församling

Linköpings kommun

Östergötland

Dnr 422-2213-2004 och 424-1910-2007

Göran Tagesson

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Vreta kloster kyrka från söder, med Stenkilska ättens gravkor i förgrunden. Foto Göran Tagesson.

Produktion/grafisk form Britt Lundberg

Grafik Lars Östlin

Foto Riksantikvarieämbetet, UV Öst om inget annat anges.
Numrering inom parentes avser fotografier i ATA.

Utskrift UV Öst, Linköping 2007

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2007 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2007:60

ISSN 1404-0875

Innehåll

Sammanfattning	5
Antikvarisk och historisk bakgrund	8
Arkeologisk potential och målsättning	9
Etapp 1. Parlatoriet och ett ev tidigmedeltida baptisterium	10
Bakgrund	10
Syfte, metod och genomförande	12
Resultat	15
Fynd, prover och datering	23
Tolkning	23
Etapp 2. Köket	27
Bakgrund	27
Metod och genomförande	30
Resultat	30
Fynd och prover	34
Etapp 3. Digital inmätning av klosterruinen	34
Etapp 4. Stenkilska gravkoret	35
Bakgrund	35
Metod och genomförande	35
Resultat	36
Fynd och prover	39
Tolkning	39
Referenser	43
Administrativa uppgifter	45
Bilaga 1. Schaktbeskrivningar	46
Etapp 1. Parlatoriet (9)	46
" Auditorium – arbetsrummet" (10)	58
Etapp 2. Köket	58
Bilaga 2. Ritningsförteckning	66

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningen markerad.

Fig 2. Ekonomiska kartan över Vreta kloster med omgivningar. Skala 1:10 000.

Sammanfattning

Under hösten 2005 och sommaren 2006 genomförde Riksantikvarieämbetet UV Öst en arkeologisk undersökning i Vreta klosteruin (dnr 422-2213-2004). Under perioden 2001–2007 har ruinen genomgått en omfattande konservering och i detta sammanhang kom två områden att bli föremål för arkeologisk undersökning. Dessa kallas etapp 1 och 2, medan en planerad och kostnadsberäknad digital inmätning av ruinen (etapp 3) hittills inte kommit till stånd.

I anslutning till detta arbete kom även en mindre renovering av murarna exteriört på det s k Stenkilska gravkoret 2007, där undertecknad fungerade som antikvarisk kontrollant (dnr 424-1910-2007). Arbetet omfattade även murverksdokumentation och mindre provgrävning. Detta ärende redovisas i samma rapport under rubriken etapp 4.

I det s k parlatoriet i östlängan undersöktes och dokumenterades en vattenledning av kalkstenshällar och två trappor ner till denna (etapp 1). Konstruktionen är känd sedan 1920-talets arkeologiska undersökning av klosteruinen. Stratigrafiskt konstaterade vi nu att de utgör delar av en äldre anläggning. Under östlängans östmur hittades även en hittills okänd äldre kalkstensmur som stratigrafiskt hör ihop med trapporna och vattenledningen. Genom spår av kalkbruk i konstruktionerna har datering föreslagits ligga i tid någonstans mellan det äldsta stenkyrkobygget och den cisterciensiskt påverkade klosteranläggningen, dvs någon gång under 1100-talet. Funktionen är oklar, men tanken att det skulle kunna vara fråga om ett tidigmedeltida baptisterium måste ses som möjlig, även om direkta paralleller saknas i Skandinavien.

I köket i klostrets norra del undersöktes flera mindre ytor; kökets sydöstra hörn (etapp 2A), en mindre källare vid

kökets sydvästra hörn (etapp 2B), i samband med grävning för utvändig dränering (etapp 2C), en undersökning och dokumentation av en ugnskonstruktion i kökets södra rum (etapp 2D) samt dokumentation av ett stenfundament norr om köket (etapp 2E). Resultatet av undersökningen kunde bland annat påvisa skillnaden mellan rekonstruerade och konserverade murpartier respektive intakta kulturlager. Undersökningen i etapp 2 visar tydligt på kunskapspotentialen i bevarade kulturlager inom klosterområdet och att det finns tydliga spår av om- och tillbyggnader av klosterbyggnaderna från olika perioder av medeltiden.

Det Stenkilska gravkoret (tidigare Ragnvald Knaphövdes gravkor) är beläget söder om kyrkans äldsta korsarm och har daterats till en tidig del av 1100-talet. Gravkoret restaurerades på 1910-talet, då även gravarna invändigt undersöktes. I samband med murverksrenoveringen exteriört år 2007 kunde gravkorets grundmur dokumenteras. Den visade sig bestå av ursprungligen en utskjutande rak grundmur, med både kallmurad grundsula och därovan en murad grundmur. Denna hade dock till stora delar bilats bort, oklart när. Endast absidens grundmur var till större delen bevarad. I grundmurens västra del hittades överraskande två murade valvbågar. Vid den norra valvbågen fanns ett hål fyllt med lösa kalk- och tegelstenar m m. En jämförelse med redogörelsen för undersökningen av gravkorets interiör 1919 visar att fyllningen i valvet bilats bort vid detta tillfälle och att håligheten således är sent tillkommen.

Rapporten är upplagd i två delar. Den första delen redogör för bakgrund, syfte, metod och resultat samt diskussion för varje etapp. I bilagan finns en fördjupad och detaljerad redogörelse för dokumentationen, där även detaljerade profilritningar etc finns återgivna.

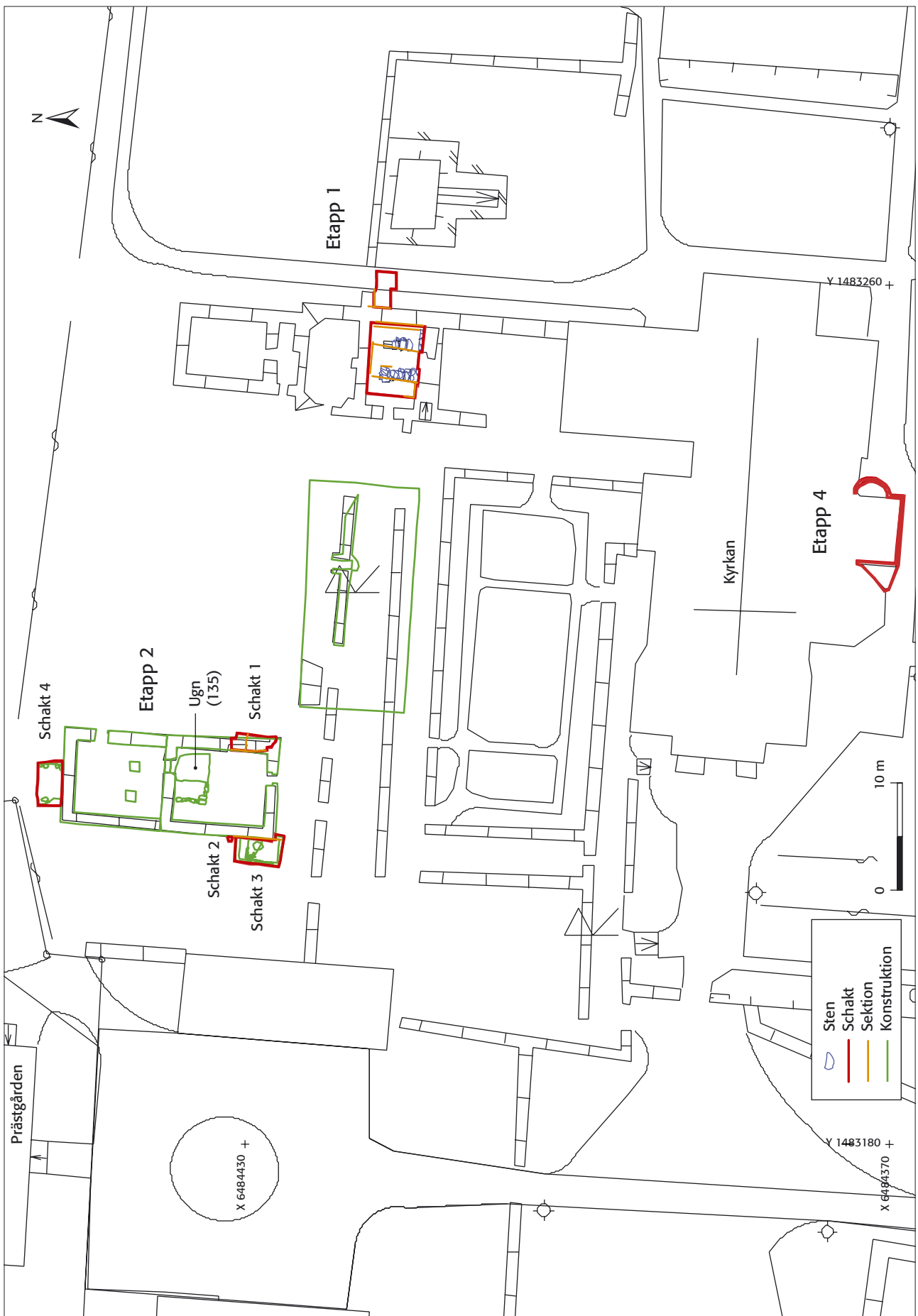

Fig 3. Grundkarta över Vreta kloster och delar av klosterområdet. Schakten för undersökningens etapp 1, 2 och 4 är markerade. Skala 1:500.

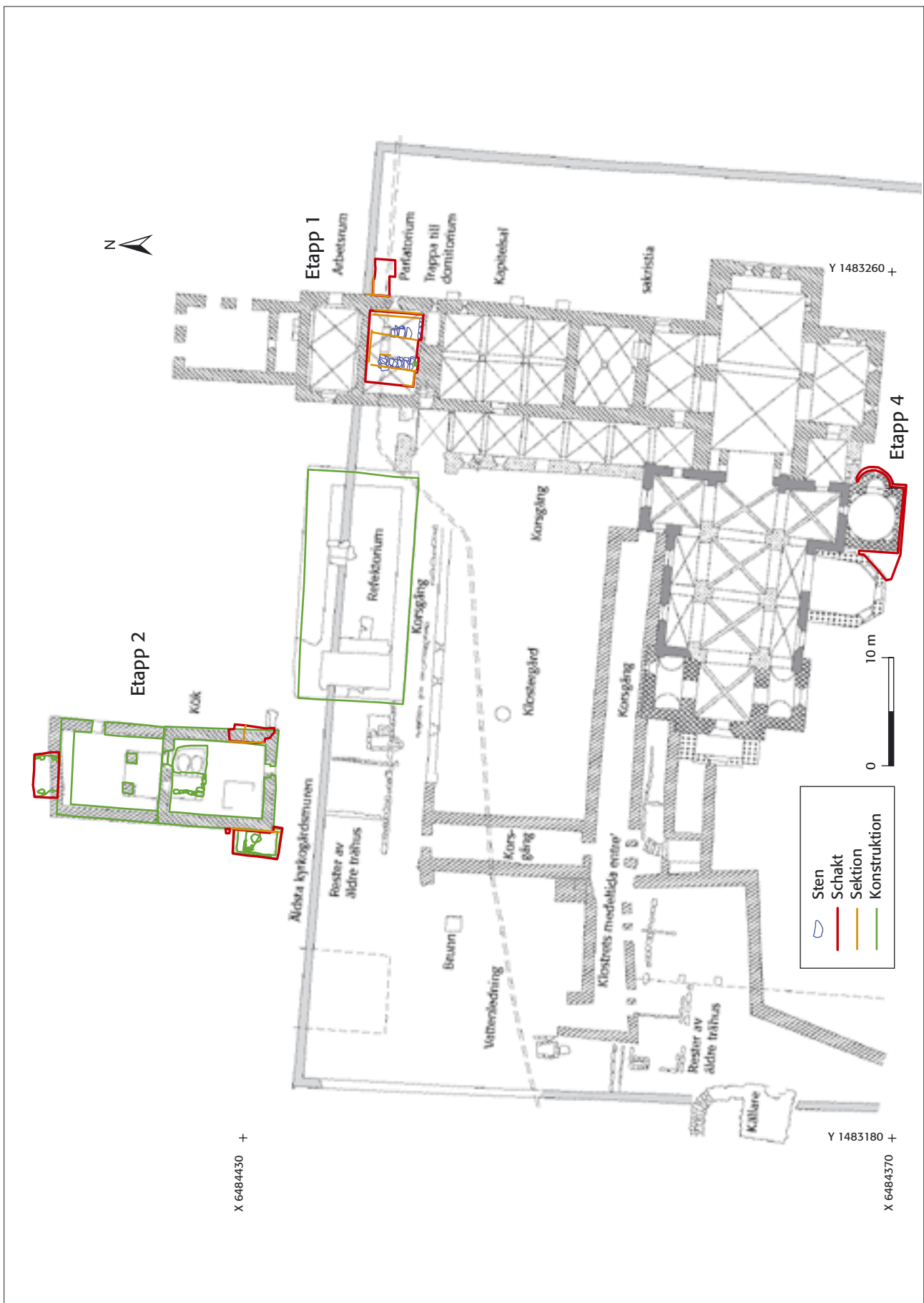

Fig 4. Grundkarta över Vreta kloster och delar av klosterområdet. Samkopierad med tolkningsplan från Curman & Lundberg 1935, redigerad av Lars Östlin.

Antikvarisk och historisk bakgrund

Vreta kloster brukar räknas som Sveriges äldsta kloster. Idag finns klosterkyrkan bevarad, en av Sveriges främsta medeltida monument. De äldsta delarna har daterats till sekelskiftet 1100, någon mer precis datering finns dock inte. Senare har klosterkyrkan byggts till vid flera tillfällen. De viktigaste medeltida byggnadsetapperna utgörs av den äldsta treskeppiga kyrkan med korsarmar, västverk och gravkapell från 1100-talets förra hälft, samt det tillbyggda koret i cisterciensisk stil från tiden efter 1160-talet. Kyrkan har ingående behandlats i en monografi i Sveriges kyrkor, samt i några mindre skrifter (Curman & Lundberg 1935; Lundberg 1944; Redelius 1972; Tagesson 1993).

Vreta klosters historia har tidigare behandlats i äldre litteratur (Hall 1902; Vågman 1904; Ortved 1933 samt ovan anf. litt). Cisterciensklostret grundades av kung Karl Sverkersson 1162. Redan dessförinnan fanns ett kloster på platsen, vilket framgår av en bevarad donatorslängd, där det omtalas att kung Inge d ä och hans hustru Helena skänkte jord till ett kloster i Vreta. Eftersom kung Inge dog redan 1110 bör klostret ha inrättats omkring sekelskiftet 1100, och utgjorde sannolikt en benediktinsk kommunitet. Av donatorslängden framgår vidare att den Stenkilska familjen haft ett koncentrerat jordinnehav i det som senare blev Vreta kloster socken (Ahnlund 1945). Med stor sannolikhet har huvudgården legat i Vreta, möjligen i kyrkans närhet.

Klostret grävdes fram och undersöktes 1916–1926 under ledning av Erik Lundberg. En del av murarna låg ovan jord redan före undersökningen, vilket framgår av äldre bilder och topografiska beskrivningar. Resultaten från Lundbergs undersökning har presenterats översiktligt i kyrkomonografin samt i en vägledning (Curman & Lundberg 1935; Lundberg 1944). Dokumentationsmaterialet förvaras på ATA och består av ett omfattande ritningsmaterial, där merparten av murar och konstruktioner har dokumenterats på en och samma planritning. Till detta finns en lappkatalog över fynden. Ett manus till en översiktlig rapport, med kortfattad beskrivning av undersökningens genomförande och viktigaste fynd och slutsatser av Erik Lundberg finns

i Sveriges kyrkors arkiv (ATA). Utöver detta finns även spridda anteckningar i Erik Lundbergs efterlämnade papper (Enskilda arkiv nr 86, ATA). Någon fotodokumentation över undersökningarna saknas i stort sett. Enstaka uppgifter om undersökningen av klostret finns även i Erik Fants månadsrapporter 1915–1916, samt mer utförligt i densammes ”Redogörelse för restaureringen av Vreta kloster kyrka 1915–1917” daterad 1917 (ATA). För undersökningen av det Stenkilska gravkoret 1919 finns rapporter av Erik Lundberg och C. M. Fürst (ATA). Under senaste året pågår ett viktigt arbete där delar av det omfattande fyndmaterialet genom Statens Historiska museum finns tillgängliggjort på Internet (<http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>).

1988 gjorde Östergötlands länsmuseum en arkeologisk undersökning i samband med en större renovering. Bl a grävdes ett VA-schakt genom klosterområdet och fram till tornet. Undersökningen resulterade i bl a ett 60-tal gravar, belägna direkt öster om koret och klostrets östra länga, i kapitelsalen samt i korsgångarna. Vid detta tillfälle undersöktes bl a vattenledningens sträckning öster om östlänga samt rester av en syllstensrad, belägen under den östra korsgångens mur. Denna syllstensrad hör med stor sannolikhet till en äldre struktur, stratigrafiskt äldre än det cisterciensiska klostret (Tagesson 1990; 1997; 2004).

Under senare år har forskningen kring Vreta kloster åter aktualiserats, bl a genom Kristin Parikhs avhandling i kyrkovetenskap, Elisabet Regners avhandling i arkeologi om Alvastra samt Catharina Anderssons avhandling i historia om cisterciensklöster ur genusperspektiv (Parikh 1992; Regner 2005; Andersson 2007). Även i andra sammanhang har östgötsk klosterforskning fått en förnyad aktualitet under senare tid (Holmström & Tollin 1990; Holmström 1999; Hellström 2003; Tagesson 2000; Menander och Tagesson 2005). Sammanfattningsvis bör det understrykas att litteraturen kring Vreta visserligen är riklig, men i huvudsak något föråldrad. De nyare men begränsade arkeologiska undersökningarna visar på stora brister i det äldre undersökningsmaterialet.

Arkeologisk potential och målsättning

Under åren 2000 samt 2002–2007 genomfördes en murverksrenovering av klosterruinen, på uppdrag av länsstyrelsen, genom byggnadsfirma Bo Johansson, Mjölby samt arkitekt Janusz Grenberger, Uppsala. Arbetet innebär att befintliga murar i behov av renovering omfogas men i stor utsträckning även tas ner för ommurning. Detta går till så att de enskilda stenarna numreras, fotodokumenteras, nedmonteras och återuppmuras. Dokumentationsarbetet i samband med murrenoveringen har genomförts av byggnadsfirman under antikvarisk kontroll av länsstyrelsen. Fotodokumentationen är mycket omfattande och gjord på ett föredömligt sätt, där murarna fotograferas före, under och efter renoveringsarbetet. På dessa foton finns även noggranna markeringar av vilka stenar som är utbytta. Nya stenar har även markerats med ett inhugget kors (+). Till detta hör även noggrant förda dagböcker över arbetet, liksom beskrivning av materialval etc. Det är i skrivande stund oklart var detta material kommer att förvaras, men troligen kommer det att överlämnas till Östergötlands länsmuseum.

Vreta klosterruin omfattar i sin helhet en stor yta, med komplicerade lämningar. Den ovan omtalade situationen, med omfattande men mycket bristfälligt dokumenterade och ofullständigt rapporterade undersökningar på 1920-talet gör arbetet med renovering och tolkning av de delvis rekonstruerade murarna till en utmaning. En arkeologisk dokumentation tillsammans med begränsade arkeologiska undersökningar av stratigrafin är således befogad.

Länsstyrelsen har givit RAÄ UV Öst i uppdrag att utföra kompletterande och begränsade arkeologiska undersökningar i anslutning till denna renovering, omfattande framför allt begränsade insatser i parlatoriet och i köket.

Det nu aktuella arbetet sönderfaller i flera olika etapper, delvis med olika målsättning och metod. I undersökningsplanen från 2005 (ärende dnr 422-2213-2004) formulerades syftet med de arkeologiska insatserna i följande punkter:

- Partier som berör intakta kulturlager och orörda byggnadslämningar bör undersökas arkeologiskt och dokumenteras med syfte att datera och tolka dessa i relation till tidigare kunskap om klostrets topografi och historia.
- Dokumentation och undersökning ska även syfta till att öka förståelsen för hur 1920-talets undersökning gick till, hur mycket den omfattade, hur mycket som återstår av intakta lämningar, samt att för framtiden underlätta en tolkning och vidare bearbetning av Lundbergs ritningsmaterial som förvaras i ATA. Samtliga ingrepp bör användas för att förstå relationen mellan bevarade orörda lämningar, undersökta och renoverade byggnadslämningar samt rekonstruerade murar.
- Undersökningsresultaten bör ligga till grund för en efterföljande renovering av klosterruinen, så att den rekonstruerade klosterruinen i största mån ger en pedagogiskt god bild av det rådande kunskapsläget kring klostret.
- Arbetet bör utföras på så sätt att det underlättar för framtida forskning kring klostrets historia och topografi, dvs utreda relationen mellan bevarade äldre lämningar resp restaurerade och rekonstruerade konstruktioner. Likaså är det önskvärt att dokumentationen görs på så sätt att det underlättar för framtida renoveringsinsatser eller dylikt.
- För Stenkilska gravkoret (ärende 424-1910-2007) se nedan.

Etapp 1. Parlatoriet och ett ev tidigmedeltida baptisterium (dnr 422-2213-2004)

Bakgrund

Den 24 maj 2004 besiktigade undertecknad klosterruinen tillsammans med länsstyrelsen och kunde då konstatera att ett av rummen i den östra längan var föremål för omfattande arbeten. Den dubbeltrappa och vattenbassäng som finns i rummet hade frilagts, vilket enligt arkitekt Grenberger inneburit att recent fyllningsjord tagits bort och äldre kulturlager blottlagts. Länsantikvarie Bengt Häger gav RAÄ UV Öst i uppdrag att genomföra en arkeologisk undersökning och dokumentation av detta rum, med trappa och vattenbassäng. Med uppdraget följde även att följa arbetet med att plocka upp stenarna i trappan och återställningen/renovering av anläggningen och göra rummet tillgängligt för besökare. Efter beslut i juni 2004 kom det redan tömda utrymmet att fyllas igen med sand, då det saknades ekonomiska möjligheter att genomföra arbetet vid den tidpunkten.

Det aktuella området rör sig om ett ca 6x10 m stort rum, beläget norr om kapitelsalen och trappan till dormitoriet, som tolkats som klostrets *parlatorium*, samtalsrum. Norr om detta rum finns det s k arbetsrummet och ytterligare norr om detta den del som kallas abbedissans bostad. Lundberg har inte tolkat rummets funktion, utan endast beskrivit det på följande sätt: ”Under golvet i det ena av de båda sistnämnda är byggd en vattencistern, till vilken tvenne smala murade trappor föra ned. Vattnet leddes till cisternen från en c:a 200 meter avlägsen källa genom en av kalksten byggd underjordisk kanal, vilken dessutom från cisternen är förd vidare genom klosterområdet västerut. Den mynnade i en brunn, belägen å nuvarande planen framför västra kyrkogårdsingången” (Curman & Lundberg 1935, s 181). I Erik Lundbergs skrift från 1944 framgår dock att man tolkat vattencisternen och trappan som hörande till

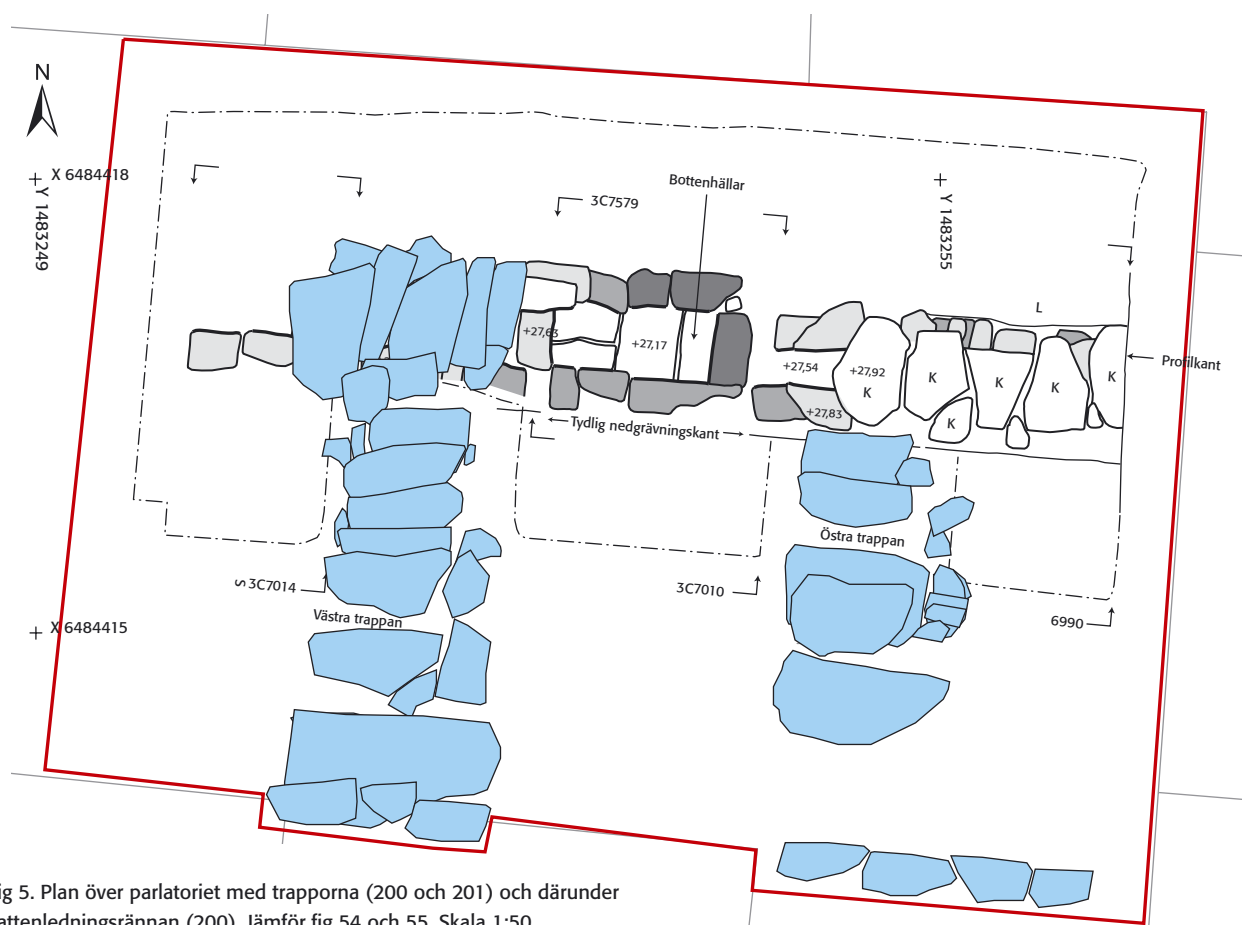

Fig 5. Plan över parlatoriet med trapporna (200 och 201) och därunder vattenledningsrännan (200). Jämför fig 54 och 55. Skala 1:50.

Fig 6. Parlatoriet, dubbeltrappan så som den framträdde vid första besiktningen i maj 2004. Foto kyrkoherde Per Edler, Vreta kloster (U3642:008).

Fig 7. Dubbeltrappan, foto sannolikt från undersökningen på 1920-talet. Efter Lundberg 1944, s 49.

en äldre klosteranläggning, som inte har något med den östra klosterlängan att göra. I rummets sydvästra hörn hittades ett skattfynd med 370 silvermynt från 1100-talets slut samt en guldring ”av ålderdomlig typ” (Lundberg 1944, s 46f). Även i Erik Lundbergs redogörelse för den arkeologiska undersökningen av klosteruinen finns en detaljerad beskrivning av rummet som återges nedan.

Den omtalade vattenledningen har senare påträffats vid ytterligare undersökningar. Vid grävningar för en tillbyggnad för Vreta klosters skola 1951 hittades en vattenledning av kalkstenar som liknar den i klostret (ritning Anders Lindahl, ATA dnr 5012/51).

Vid undersökningen 1988 påträffades vattenledningen direkt öster om östra längan och det nu aktuella rummet. På denna plats bestod vattenledningen dock endast av ett grävt och lertätat dike. Detta var ca 1,15 m djupt, i ytan 1,8 m bred och mot botten 0,9 m bred. I rännan fanns ett vattenavsatt lager och därovan ett tunt ler- och mjälalager. Ovan dikets fyllnadsmaterial fanns rester efter ett trähus (A4), som tolkades som en yngre anläggning. Stratigrafiskt kunde det konstateras att diket var grävt genom en äldre marktopografi (lager 2), men var äldre än befintliga klostermurar (Tagesson 1990).

Vattenledningen har fortsatt genom klosterområdet, vars sträckning streckats på Lundbergs planritningar (Curman & Lundberg 1935, s 180). Av originalritningarna framgår det att vattenledningen kunnat identifieras på åtminstone ytterligare två platser i klosterområdets västra del. Möjligen har vattenledningen även hittats direkt väster om det nu aktuella rummet, men ritningsmaterialet är svårtolkat. I rummet i östlängan har vattenledningen dokumenterats av Lundberg, liksom den s k cisternen. Till den lilla bassängen löper dubbeltrappa, vilken tar sin början invid rummets sydvägg. Båda trapploppen löper nedåt och norrut, för att sedan vika av in mot bassängen.

Anläggningen med dubbeltrappan hittades i samband med de arkeologiska undersökningarna på 1920-talet. Ett foto visar på trappornas utseende och läge i östlängan (Lundberg 1944, s 46). Fotot är odaterat och det är således inte helt klart när fotot togs. Som framgår av redogörelsen i fortsättningen finns det dock starka skäl att anta att fotot är taget i samband med den arkeologiska undersökningen men före restaureringen. Den kan således representera bevarade intakta lämningar. Därefter har trappan och framför allt stödmurar runtomkring tillkommit vid ruinens konservering på 1910-20-talet. Trapporna har varit tillgängliga sedan dess, men har legat dolda under trälock. Trappornas och rummets utseende före 2004 års renoveringsarbete framgår av byggmästare Bo Johanssons noggranna fotodokumentation. I samband med renoveringsarbetet 2004 har samtliga rekonstruerade murar tagits bort, medan trappstenarna och vattenledningen frilades. Därefter har den arkeologiska undersökningen vidtagit.

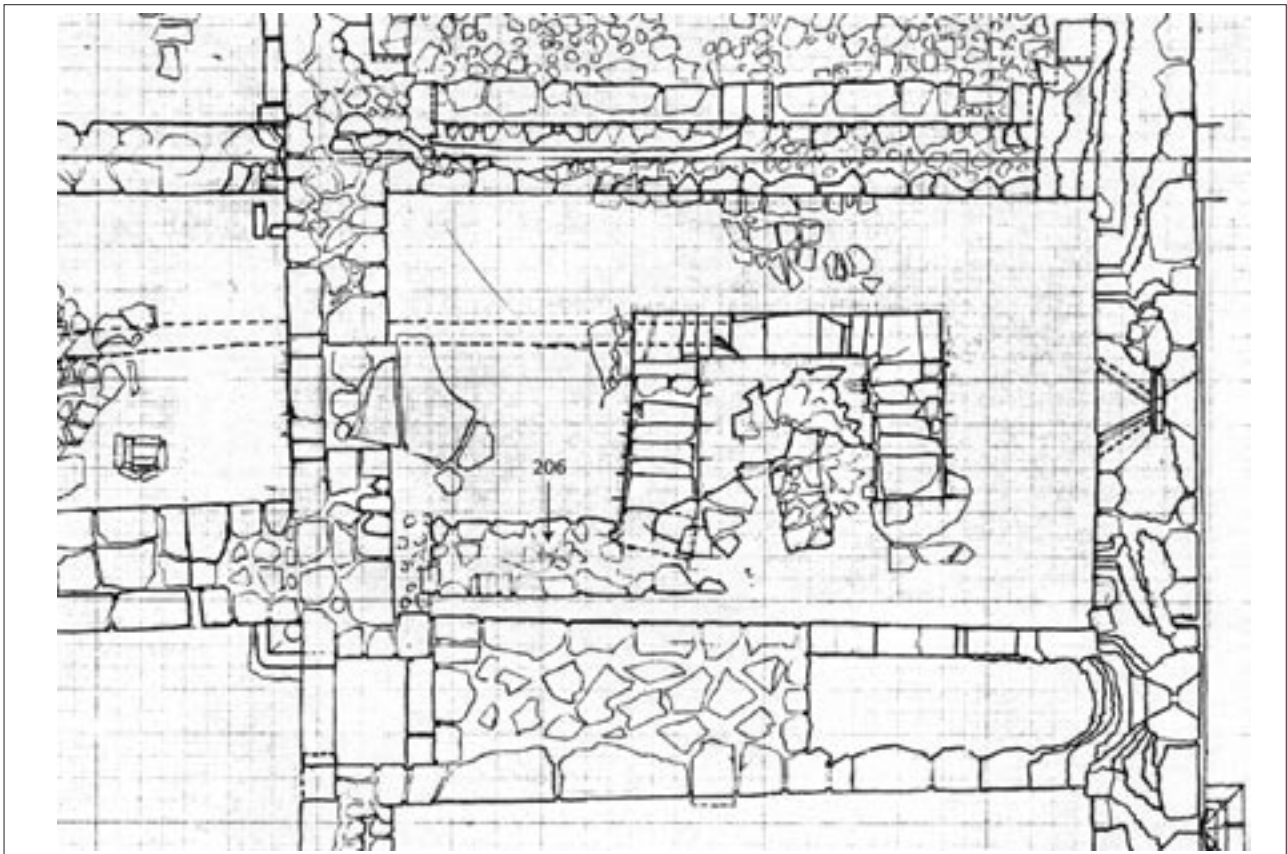

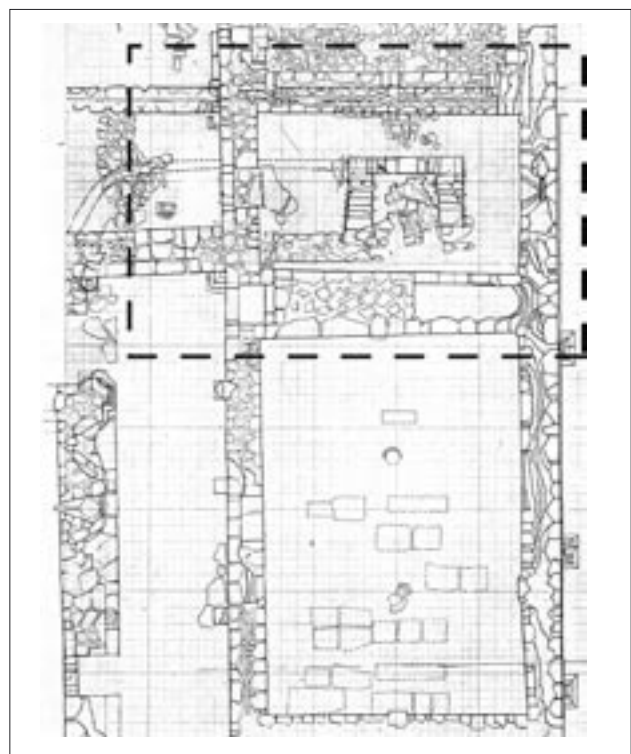
Fig 8 (ovan och t h). Parlatoriet, med vattenledning och trappor. Erik Lundbergs originalritning (ATA Ög 00954B).

Den märkliga dubbeltrappan och cisternen har hittills inte fått någon trovärdig förklaring. Arkitekt Grenberger har framfört en hypotes att vattenledningen, trapporna och bassängen kan vara äldre än klostret och hänföras till en äldre dopanläggning, ett *baptisterium*, beläget i kyrkogårdens norra del. Denna tolkning är intressant, särskilt med hänvisning till liknande anläggningar i Europa och Mellanöstern, samt det faktum att redan Erik Lundberg tolkade anläggningen som äldre än klostret i sin skrift från 1944.

Syfte, metod och genomförande

Syftet med denna undersökningsetapp 1 var att dokumentera trappkonstruktionen så som den såg ut vid tillfället för besiktning av byggnadsarbetena i juni 2004, dvs med trappor och vattenledning blottlagda. Följande målsättningar ställdes upp inför undersökningen:

- Dokumentera befintliga konstruktioner och kulturlager, särskilt de enskilda stenarna, innan dessa tas upp i samband med renoveringen av anläggningen.
- Analysera de stratigrafiska förhållandena mellan olika kontexter i rummet i form av kulturlager och konstruktioner.
- Datera och tolka konstruktioner och kulturlager, framför allt besvara frågan huruvida det rör sig om en konstruktion äldre än eller samtida med klosterlängan.

Metodiskt har undersökningen omfattat följande moment: Vid undersökningen i maj-juni 2006 inleddes arbetet med att tömma rummet på den fyllningssand som låg i den trattformade nergrävning som skapades 2004. Trappstenar, vattenledning samt schaktväggar har rensats fram

Fig 9. Översikt av dubbeltrappan och vattenledningen, stenarna numrerade inför dokumentation och upptagning (U3642:184).

och dokumenterats i befintligt skick, genom profiler av schaktväggar och tvärsnitt genom trapporna. Denna dokumentation representerar således rester av kulturlager och konstruktioner efter framgrävandet 2004. Det är oklart exakt vad som togs bort vid 2004 års tömning av anläggningen, om det enbart rörde sig om sekundär fyllning från 1920-talets restaurering eller om ytterligare intakta kulturlager följde med. Detta har betydelse för tolkningen av t ex hur anläggningens ursprungliga stödmurar och överbyggnad kan ha sett ut.

Trappstenarna har dokumenterats digitalt, var och en för sig. Flera av stenarna hade ett avvikande läge jämfört med fotot från 1920-talet, vilket antas bero på sättningar under 1900-talet. Stor vikt har lagts vid att undersöka marken under stenarna, där flera viktiga ledtrådar har säkrats. Stenarna har beskrivits individuellt, numrerats, fotodokumenterats och därefter tagits upp under antikvarisk kontroll. Kulturlager inne i rummet fanns till viss del bevarat, framförallt under stenarna. Rester av kulturlager har undersökts arkeologiskt och borttagits, dock i begränsad omfattning.

Fig 10. Efter dokumentationen har stenarna lyfts upp inför senare rekonstruktion, Stefan Carlsson (U3642:206).

Vattenledningen har därefter rensats fram och dokumenterats för hand i plan. Det visade sig att den östra delen av vattenledningen var intakt och att den till stora delar kvarligger intakt. I den östra delen av vattenledningen fanns intakt fyllning som undersöktes och bortgrävdes till en mindre yta för att analysera och datera stratigrafin. I övrigt kom den östra delen av vattenrännan liksom bassängen att kvarligga orörd i samband med den efterföljande renoveringen. Den västra delen av vattenledningen var däremot till stora delar störd. Detta parti har undersökts och dokumenterats.

Rester av ursprungliga kulturlager fanns bevarade intakt framför allt under de befintliga klostermurarna. Dessa har framför allt dokumenterats i profilerna (se bilagedelen). I samband med renoveringsarbetet fanns behov av att utvidga den trattformade nergrävningen runt vattenledningen, men detta kom främst att beröra den orörda bottenleran. Den orörda bottenlerans utsträckning och därmed den ursprungliga nedgrävningens största möjliga utsträckning, finns dock dokumenterad i tvärprofilerna (se fig 56–57). Denna uppgift är av avgörande betydelse för diskussionen om hur ytan kring den lilla bassängen ursprungligen kan ha sett ut.

Av största betydelse för att förstå vattenrännans konstruktion är även profilen mot öster (fig 59). Den har ritats efter det att nedgrävningskanten från 2004 har fördjupats

mot öster ca 0,1–0,2 m. Denna profil representerar således en intakt stratigrafi, utan inblandning från vare sig Lundbergs tid eller från grävningarna 2004. Denna profil är avgörande för diskussionerna kring vattenrännans konstruktion, datering och stratigrafiska relation till murarna runtomkring.

I augusti 2006 genomfördes en kompletterande undersökning, då en dräneringsslang från rummet skulle grävas under klosterets östmur, med anslutning öster om östlängan (schakt 6). Detta medförde att ett parti i rummets nordöstra hörn kom att undersökas närmare, framför allt genom att klostermurarna och dess grunder frilades och dokumenterades (fig 61). I detta hörn hittades viktiga ledtrådar angående äldre murar och dess kopplingar till vattenrännan och dess nedgrävning.

Under sommaren 2006 har sedan trapporna återställts till ett utseende som i stort motsvarar 1920-talets rekonstruktion. Stödmurarna har återuppbyggts till utseende som de hade fram till 2004 (fig 12–13). Detta arbete har dock skett utan kontroll från underteknads sida. I samband med fortsatta arbeten under april 2007 kom ett parti av den äldsta östmuren, dess södra sträckning, att tas ner och muras om. Detta arbete skedde utan kontroll från underteknads sida. Under 2007 planeras att bygga en skyddande överbyggnad, som möjliggör att trapporna och vattenledningen exponeras.

Fig 11. Parlatoriet mot öster. Under den klosterida östmuren hittades rester av en äldre östmur, sannolikt till en äldre byggnad (U3642:329).

Fig 12. Parlatoriet och det förmodade baptisteriet, efter rekonstruktionens återuppbyggande i augusti 2006 (U3642:307).

Fig 13. Arbetet med återuppbyggnaden av rekonstruktionen från 1920-talet i augusti 2006, Jan Johansson och Stefan Carlsson (U3642:303).

Resultat

En detaljerad redogörelse och beskrivning av de enskilda kontexterna finns i bilagan nedan. Resultaten av undersökningen kan sammanfattas på följande sätt.

Rummet som benämns parlatorium är beläget i östlängan och är 7,7x4,6 m stort (Ö-V), med ingång från korsgången i väster (se fig 5). I öster finns ett fönster bevarat och i söder en dörröppning som leder till ett litet utrymme beläget under dagtrappan, som ursprungligen ledde från korsgången och upp till dormitoriet. Det lilla rummet i söder är endast 2,9x1,5 m stort, men har ett fönster mot öster, vilket visar att det bör ha haft en viktig funktion, kanske klostrets arkiv.

Parlatoriets samtliga dagermurar är murade i förband. Den södra och västra muren har varit nerplockad och uppmurad i samband med reoveringen 2004. Den norra muren plockades ner till största delen 2004, medan ett mindre parti i östra delen endast kom att omfogas. Samma sak gäller den östra muren (muntl Bo Johansson). Ett detaljstudium av kalkstenarna i östfasaden i släpljus visade att stora delar av den övre delen av muren bestod av kalkstenar med en mer blåaktig färg och tydligt markerade med RK (=rekonstruerade) (fig 14). De nedre delarna av östväggen bar däremot ställvis tydliga musselformade skador som

Fig 14 A–B. Parlatoriets östra mur, fotat i släpljus, markerade stenar är rekonstruerade på 1920-talet och försedda med tydligt RK. De har en blåaktig ton, medan originalstenarna har en lätt rödaktig färg, samt tydliga musselformade spår av brand (U3642:331 och 334).

Fig 15 (ovan). Parlatoriet mot öster, trapporna frilagda inför dokumentationen (U3642:186).

Fig 16 (nedan). Den östra trappan mot öster, med trappstegen liggande in situ, ovan den orörda leran. Märk även den lodräta nergrävningen för vattenledningen under trappan (U3642:155).

tyder på att muren varit utsatt för brand, och de mer rödaktiga kalkstenarna tolkas som bevarade ursprungliga kalkstenar. Rummet och östlängan i sin helhet har tidigare tolkats vara en del av klosteranläggningens äldsta delar, ihopbyggd med kyrkans rakslutna östkor. Östlängan brukar därför dateras till klostrets äldsta byggnadsfas, efter Karl Sverkerssons nygrundande och invigning 1162, dvs sannolikt 1100-talets slut eller 1200-talets början.

Rummet har efter restaureringen på 1920-talet försetts med ett **kalkstengolv** (203), vilket finns fotodokumenterat inför restaureringsarbetet 2004. Rester av detta kalkstengolv i form av en stenrad utmed väggarna fanns kvar vid undersökningstillfället. Rester av en äldre kalkstengolvnivå har noterats i Lundbergs grävningsrapport, men några rester av denna har inte hittats vid den nu aktuella undersökningen.

I rummets mitt finns de båda **trapporna** (200 och 201), som går från söder och neråt mot norr, för att vika av mot mitten ner till det lilla karet eller bassängen. Denna utgör en nedsänkt del av vattenledningen. Trapporna har ursprungligen varit ca 3,2 m långa (N-S) och 0,75 m breda. De bestod vid undersökningstillfället i maj 2006 av i väster 11 och i öster 5 bevarade trappsteg. Undersökningen visade

att de fem trappstenarna i östra trappan (201) låg in situ och hade konstruerats genom att en trappstegsformad nedgrävning gjorts i den orörda bottenleran, på vilken trappstenarna sedan lagts. Trappstegen var 0,3 m djupa och 0,25 m höga. Den östra trappans nedre lopp var borttagen i samband med reoveringen men före den arkeologiska undersökningen. Flera av trappstegen är slitna på ovansidan, vilket tyder på att trappan har använts under lång tid.

Den västra trappan (200) tycktes vid ett första påseende vara bättre bevarad. Undersökningen visade dock att den övre delen var rekonstruerad. I samband med undersökningen på 1920-talet gjordes uppenbarligen en större nergrävning, vilket även sannolikt inneburit att man tagit bort en anslutande mur i sydväst. Denna **äldre sydmur 206** som finns dokumenterad på Lundbergs ritning, var 0,9 m bred och låg strax norr om rummets södra dagemur. Den ansluter till den västra trappans översta trappsteg. Sannolikt utgör denna mur den södra väggen i en äldre byggnad, som omslutit trapporna (se nedan).

Även trappans nedre del ovan vattenrännan var trasig och hade kollapsat. Det visade sig att rännan i denna del till stora delar grävts bort vid ett tidigare tillfälle.

Fig 17. Den västra trappan mot öster, nedschaktat till orörd lera. Trappans övre del vilar på omrörda lager och är således rekonstruerad på 1920-talet. Jämför profil fig 56 (U3642:166).

Fig 18 (t v). Vattenledningen framrensad, efter att trapporna tagits bort, från väster (U3642:246).

Fig 19 (ovan). I vattenledningens östra del undersöktes intakta kulturlager under lockhällen. Dessa bestod av tunna vattenavsatta sandlager som visar att rännan varit vattenförande under lång tid (U3642:283).

Fig 20 (nedan). Vattenledningen från nordost (U3642:253).

Fig 21 (ovan t v). Vattenledningens nedgrävning syns tydligt i profilen mot öster. Lägg även märke till den lodräta nedgrävningen under trappan (U3642:153).

Fig 22 (ovan t h). Bassängen och anslutningen till vattenledningsrännans östra del, foto mot öster (3642:195).

Fig 23 (nedan). Bassängen i rummets mitt, från nordost (3642:254).

Vattenrännan (202) går genom rummet i öst-västlig riktning. Den västra delen var som nämnt omörd och förstörd, medan rännan var helt intakt i den östra delen. Rännan var konstruerad med sidorna av liggande kalkstenar som formade en ledning med kvadratisk snitt, med en invändig storlek på ca 0,3x0,3 m. Rännan täcktes av kalkstenshällar. I den västra delen fanns rester av trä i rännans botten, vilket antyder att denna del kan ha varit träfodrad. I den östligaste delen av rännan fanns intakta tunna vattenavsatta sandlager. Däremot saknades fodring i botten i denna del. Detta tyder på att rännan verkligen varit vattenförande under en längre tid, samt att den i dessa delar inte rensats alltför ofta.

Rännan var liksom trapporna nedgrävda i den orörda bottenleran. En intakt profil i öster visade nedgrävningens form (fig 59). Den var 1,75 m dj och har ursprungligen varit ca 1,90–2,00 m djup under dåvarande marknivå. Nedgrävningen var brant trattformad, med i nedre delen närmast lodräta nedgrävningsskanter. Rännans stenar var konstruerade i nedgrävningen och tätade med lera. Ovan lockhällen fanns en omsorgsfull packning i flera lager. I dessa lager hittades kalkbruksbitar, en viktig iakttagelse inför diskussionen kring dateringen av anläggningen, se nedan.

I rännans mitt fanns en liten **bassäng** eller kar med rektangulär form, ca 0,9x0,45 m stor (Ö-V). Bassängen var ca 0,3 m djup och konstruerad av liggande kalkstenar med botten av tre kalkstenar. Vattenrännan har anslutit direkt till bassängen i väster, medan det till den östra delen av rännan har funnits ett litet mellanrum, sannolikt beroende på stenar som tagits bort 2004 före undersökningstillfället. Det är oklart exakt på vilka nivåer rännans botten legat och det är därför vanskligt att beräkna rännans lutning. Det har knappast rört sig om mer än några centimeter inom den undersökta ytan, med ett svagt fall mot väster.

Anslutningen mellan trapporna och bassängen var oklar. Den östra trappans nedre trapplopp var upptagen vid undersökningstillfället, medan den västra var starkt störd genom att rännan i denna del tidigare grävts sönder och den rekonstruerade trappan hade kollapsat. Av äldre foton samt förhållandena i västra delen framgår dock att trappans nedre trappsteg låg i direkt anslutning till bassängens kortsida. Det gör att höjden mellan nedre trappsteget och bassängens botten varit ca 0,8 m, en viktig detalj i samband med diskussionen om bassängens funktion.

Av Bo Johanssons foto framgår dock att man i samband med framtagandet av trappan 2004 tagit bort snedställda stenar på bassängens kortsidor. Dessa har återigen rekonstruerats på ett sätt som gör att bassängen fått en närmast spetsoval form. Denna form är dock knappast ursprunglig utan en följd av själva renoveringen. På det äldre fotot från undersökningen på 1920-talet syns dock en liten snedställd sten i västra delen, vilket tyder på att dessa snedställda stenar är autentiska. Dessa stenar skulle kunna ha fungerat som

extra trappsteg och underlätta ett ned- och uppstigande ur bassängen.

I rummets nordöstra hörn gjordes en kompletterande undersökning inför nedgrävning av en dräneringsslang under östmuren. Tillfälle gavs att närmare studera murarna och deras stratigrafi. Det framgick där att den nedre delen av rummets norra mur består av större stenar, vilka inte tycks ha påverkats av renovering och omfogning. Denna grundmur fortsatte obruten mot öster. Den har tidigare antagits utgöra rest av den **äldre kyrkogårdsmuren (7)** som omgivit kyrkogården under äldsta tid. Den kunde konstateras fortsätta intakt även öster om östlängan i schakt 6 (fig 61). Sannolikt har den äldre kyrkogårdsmuren brutits ner och byggts om medan den nedre delen fungerat som grundmur i samband med tillkomsten av östlängan. Av det bevarade partiet framgår helt klart att denna öst-västliga mur är äldst på platsen.

Under rummets östra dagemur framkom en **äldre östmur (205)**. Den avvek från den överliggande dagemuren genom att vara något indragen, med en svag orientering i NNO-SSV. Denna äldre mur hade en tydlig stötfog mot den äldre kyrkogårdsmuren (7). De ovanliggande dagemurarna var däremot murade i förband. Den äldre östmuren visade sig även vara förankrad med nedgrävningen för rännan. I denna fanns en uppfyllning av kalkstenar staplade på varandra upp till murens underkant (fig 24). Botten i nedgrävningen kunde inte nås, men det är sannolikt att stenarna förankrats i vattenrännans lockhäll. Av detta framgår att nedgrävningen för rännan och uppstötningen av den äldre östmuren är samtida.

Den äldre östmuren kunde även friläggas och dokumenteras i rummets sydöstra hörn. Där var muren oregelbunden, mest liknande en lagning med stenar murade lite hur som helst (fig 25, jmf fig 62). Östmuren verkar dock ha fortsatt söderut, förbi rummets sydmur. En möjlig tolkning är att det är fråga om ett mursår, en lagning efter en anslutning av en äldre sydmur. Denna skulle i så fall korrespondera väl med den sydmur (206) som påträffats i rummets sydvästra hörn och som finns dokumenterad på Lundbergs ritning. Detta parti kom i april 2007 att tas ner och ommuras, utan antikvarisk kontroll.

Sydmuren 206 finns markerad på fältritningen från den förra undersökningen (fig 8). I Erik Fants månadsrapport för maj 1916 står följande; ”... inuti rummet står invid södra väggen grunden av en mur, som förefaller vara av senare datum. I den smala ränna, som bildats häremellan och väggen, gjordes en del fynd. I fyllningen, som bestod delvis av sönderslagna munk- och nunnetegel, fanns nämligen dels en del skärvor av lergods samt dels samlade på ett ställe omkör 350 silvermynt bestående av Knut Erikssons Kalmar- och östgötabrakteater dvs. från 1100-t slut” (ATA).

I sin redogörelse för undersökningarna av klosteruinen (Sveriges kyrkors arkiv, Vreta kloster, ATA) har Erik Lund-

Fig 24 (ovan). Parlatoriets nordöstra hörn. Den äldre östmuren möter den äldre kyrkogårdsmuren i norra delen med en stöttfog (U3642:320).

Fig 25 (nedan). Parlatoriets sydöstra hörn. Den äldre östmurens södra del uppvisar en orgelbunden murning, sannolikt ett mursår och slarvig lagning efter en borttagen sydmur (3642:326).

berg beskrivit detta på följande sätt: ”Utefter södra väggen (från dörren till det lilla biutrymmet under trappan till dormitoriet räknat) och utefter tillstötande del av den västra var ovanpå murbruksgolvet en bänk uppmurad, vari några få tegelbitar anträffades. Bakom denna bänk fanns ett mellanrum mot väggen och i detta mellanrum anträffades i själva sydöstra hörnet ett depåfynd bestående av 36 - - små tunna silvermynt samt en guldring i vars infattning en svartnad pärla ...”

Det är oklart hur detta ska tolkas. Det är uppenbart att man vid grävningstillfället uppfattat muren som samtida med klosterlängan. Stratigrafiskt har man tolkat det så att ett äldre kalkstensgolvet hör ihop med den äldre anläggningen med trapporna, medan ett yngre kalkbruksgolvet tolkas som samtida med den klostertida östlängan. Muren 206 har tolkats som en bänk uppmurad ovan kalkbruksgolvet.

Det kan dock inte uteslutas att muren trots allt är äldre än de nuvarande klostertida murarna. Muren har ett omtiverat läge och har dokumenterats som om den skulle höra samman med den västra trappans övre del. En alternativ hypotes är att muren 206 är samtida med trapporna och den äldre östmuren 205 och utgör en sydmur i en tänkt byggnad kring trapporna. Om detta antagande skulle visa sig vara riktigt, betyder det att myntskatten i så fall skulle vara belägen direkt söder om denna tänkta äldre byggnad kring dubbeltrappan, nedgrävd utanför men alldeles intill byggnaden. Detta skulle i sin tur vara en viktig ledtråd för dateringen av utbyggnaden av den klostertida östlängan. Ett sådant antagande förblir dock en obevisad hypotes, så länge som det saknas foton och närmare uppgifter om sydmurens nivå och konstruktion.

Fynd, prover och datering

I samband med undersökningen etapp 1 hittades endast sporadiskt med fynd, beroende på den tidigare undersökningen på 1920-talet och att intakta kulturlager endast kom att undersökas i begränsad omfattning. Den enda mer anmärkningsvärda fyndet var ett litet **glasfragment** (F18), bestående av en lätt böjd glasstav, 3 cm lång och 0,5 cm i diameter, av grönt glas med antydning till tunt spiralornament i ytan. Fragmentet hittades under en av trappstenarna i den östra trappan.

Dateringen av anläggningen är fortfarande oklar. Några daterande fynd eller säkra ¹⁴C-datering har inte kunnat fastställas. År 2003 har ¹⁴C-prover insamlats i samband med renoveringsarbetet någonstans i parlatoriets murar. Två av dessa har analyserats och ger dateringarna 1160–1290 (2 sigma, Ua21813) respektive 1020–1190 (2 sigma, Ua21814). Möjligen skulle detta kunna understryka att murarna tillkommit under 1100- eller 1200-talen, men eftersom det är oklart i vilken stratigrafisk kontext som proverna tagits är utsagovärdet oklart.

Kalkbruksprover har samlats in från en rad kontexter. Någon vidare analys eller jämförelse med andra typer av kalkbruksprover från klostret har inte kunnat göras, beroende på att de flesta av proverna var mycket små. En stor vikt har dock lagts vid det faktum att rester av kalkbruk hittats både i vattenledningens konstruktion, i fyllningen till nedgrävningen för vattenledningen samt under intakta trappstenar. Detta tolkas som att vattenledningen och trapporna tillkommit vid en period då man haft tillgång och kunskap om kalkbruk.

Tolkning

Resultatet av undersökningen i det s k parlatoriet visar att vattenrännan och de båda trapporna med mycket stor sannolikhet är tillkomna vid ett och samma tillfälle. Det verkar även sannolikt att den äldre östmuren stratigrafiskt har tillkommit samtidigt med vattenrännan. Mer osäkert är givetvis tolkningen av den södra muren, som finns dokumenterad i 1920-talets ritningsmaterial. Möjligen skulle denna sydmur kunna tolkas ansluta till den västra trappans övre del. Det är även möjligt att denna fortsatt mot öster och anslutit till den äldre östmuren i det mursår som finns i denna del.

Sammantaget ger detta indikationer på att trapporna, vattenrännan samt den äldre östra och södra muren kan vara samtida. Trapporna kan på så sätt antas ha legat i en äldre byggnad, med sydmuren direkt i anslutning till trappornas övre del. Denna anläggning har byggts intill den äldre kyrkogårdsmuren, men är sekundär till denna. Rumets dagemurar är däremot stratigrafiskt yngre. Trapporna är tämligen väl inpassade i rummet, men det finns en liten förskjutning mot NNO-SSV framför allt märkbar i den äldre östmuren, och som även kan anas i trappornas orientering. Detta betyder att östlängan och det s k parlatoriet har utformats och anpassats efter en redan befintlig byggnadskonstruktion kring trapporna och vattenledningen.

Rent stratigrafiskt är det uppenbart att kyrkogårdsmuren tillhör en äldsta fas, som därefter följts av trappkonstruktionen, medan östlängan och dess dagemurar är senare. Kyrkogårdsmuren har ansetts tillhöra 1100-talets tidiga del, beroende på närvaron av *opus spicatum* (fiskbensmurning) i ett parti längre västerut, nära köket. Vid undersökningen framgår det klart att det finns närvaro av kalkbruk i konstruktionen, under trappstenarna samt i rännans fyllning. Detta bör betyda att hela konstruktionen är byggd i ett sammanhang, där tekniken att mura med kalkbruk varit ett naturligt inslag. Närvaron av kalkbruk kan tolkas som att hela konstruktionen är som äldst samtida med det äldsta stenkyrkobyggandet i Vreta. Traditionellt anses kyrkans äldsta delar gå tillbaka till sekelskiftet 1100.

Anläggningen med trapporna är stratigrafiskt äldre än östlängan. Det är dock inte helt klart när denna kan ha byggts. Den anses allmänt höra ihop med klosterkyrkans

ombyggnation i cisterciensisk stil, något som kan ha varit aktuellt efter 1160-talets nygrundande. Exakt vad som menas med detta kan diskuteras. Enligt senare källor anges 1162 som klostrets grundande (Curman & Lundberg 1935, s 5 och där anf litt). Detta betyder att Karl Sverkersson gjort en godsdonation till klostret (Ahnlund 1945), och att klostret ombildades till att följa cisterciensisk liturgi och klosterregler (*regula*). Formerna för detta är dock mycket oklara och behöver diskuteras vidare. Så har t ex nunneklostrens ställning och relation till cisterciensorden varit mycket oklar under hela 1100-talet. Sannolikt ska det tolkas så att arbetet med det nya koret påbörjats tidigast på 1160-talet. Östlängan verkar ha samma arkitektoniska utformning och har sannolikt tillkommit i direkt anslutning till östkorets byggnation, möjligen under 1100-talets senare del eller under 1200-talets början.

I detta sammanhang blir uppgifterna om den stora myntskattens läge intressant. Den hittades i fyllningen mellan den äldre sydmuren och parlatorierummets sydmur. Även om denna mur tolkades som sentida i Erik Fants månadsrapport från maj 1916, så har en alternativ hypotes formulerats ovan. Muren kan mycket väl vara äldre och samtida med trappanläggningen. Myntskatten skulle i så fall vara belägen utanför byggnaden kring trapporna. Myntens datering till 1100-talets slut eller 1200-talets början skulle i så fall ge en fingervisning om att anläggningen fungerade så vid detta tillfälle och att östlängan och parlatoriet tillkommit först efter sekelskiftet 1200.

Två av stenarna i trappan hade behuggningsmärken efter bredmejsel, vilket snarast talar för en datering till 1100-talets slut, dvs perioden då klosterkyrkan byggdes till med kvadermurverk. Vattenledningen och trapporna är väl inkomponerade i östlängan. Det finns ingenting som pekar på en äldre datering, vare sig stratigrafiskt eller genom fyndmaterialet. Sammantaget visar detta att anläggningen med trapporna har tillkommit tidigast under 1100-talets första hälft och senast under dess andra hälft. De slitna trappstegen, de tydliga spåren av rinnande vatten och under lång tid avsatta sandlager i rännan, samt det faktum att anläggningen är väl inkomponerad i östlängan, tyder på att trapporna och vattenledningen varit tillgängliga och använts även efter det att östlängan byggdes och klostret fungerat.

Dubbeltrappan, vattenrännan och det lilla karet måste tolkas som en mycket speciell anläggning, av närmast ceremoniell och liturgisk karaktär. Samma typ av parallella dubbeltrappor finns i kryptanläggningarna i Alvastra och Sigtuna (Holmström 2007), liksom västverken i t ex Askeby, Örberga och Bankekind kyrkor i Östergötland, samt Husaby, Lund och Dalby. Kryptorna i Alvastra och Sigtuna brukar dateras till 1100-talets första hälft, medan trapporna i de övriga kyrkornas västverk har en datering till 1100-talets förra och senare del.

Hur ska då hela anläggningen tolkas? Är det fråga om en dopanläggning, ett tidigmedeltida baptisterium? Dopet är centralt i kristen tro. Under tidig kristen tid har dopet annolikt förrättats i det fria, i vattendrag eller dopbrunnar. Dopfuntar blir vanliga först under 1100-talets senare del och 1200-talets första hälft i Östergötland (Bonnie 1996, s 188; Ullén & Ljungstedt 2003). Från tidigmedeltid finns exempel på särskilda dopbrunnar. I Lund har tre små grunda brunnar av skiftesverksteknik hittats nordost om den äldsta träkyrkan Trinitatis. Två av dessa kunde dateras till 1060-talet. Från Lund finns även ett processionskors av brons från 1000-talet, med illustration av en dopscen som ovanligt nog sker just i en sådan dopbrunn (Cinthio 2002, s 108f). I S:t Olofs kyrka i Sigtuna utgörs kyrkans äldsta del av en brunn i en liten stenbyggnad, sannolikt belägen intill den äldsta träkyrkan. Först senare har denna byggnad blivit ihopbyggd med koret i den ännu bevarade stenkyrkan. I korets sydmur finns en öppning, ett hagioskop, ett titthål mellan de båda byggnadskropparna. Möjligen skulle detta kunna tolkas som en tidig dopbrunn (Bonnie 2004b, s 33). Även i Alvastra, norr om kryptkyrkan, har tre grunda brunnar påträffats, som möjligen kan tolkas som dopbrunnar (Holmström 2006). Det är således inte helt ovanligt med tidigkristna dopanläggningar. Samtliga har påträffats i elitära miljöer.

Lyfter vi blicken kan vi konstatera att det finns baptisterier i det samtida Europa, bland annat i Augsburg i Tyskland med en snarlik parallell, med dubbeltrappor ner till dopanläggningen. De flesta baptisterier i Tyskland under 800-, 900- och 1000-talen verkar dock vara placerade väster om kyrkan (Bauerreiss 1949; Ristow 1998).

Dopet betecknar det viktiga sakrament, genom vilket man avsvärjar sig det onda och får del av Kristi frälsning. Alltifrån kyrkofäderna och tidiga kristna författare, exempelvis Ambrosius, Cyrillus av Jerusalem, Dionysus Areopagita m fl, anför att dopet bör genomföras väster om kyrkobyggnaden, med blicken riktad mot öster (Bauerreiss 1949). Dubbeltrappan i Vreta avviker således på detta sätt genom att vara placerad norr om kyrkan. Samtidigt finns det kanske inte skäl att tolka funktionen enbart utifrån placeringen i förhållande till kyrkan.

Baptisterier i Europa kan ha många olika former. Ofta går dessa tillbaka på den runda eller åttkantiga formen, som symboliserar evighet, fullkomlighet etc. I många fall är dopanläggningen utformad som en brunn, med klara paralleller till traditionerna kring livets eviga källa i Uppenbarelseboken. Symboliken kring det strömmande vattnet, Levande vatten, som det står i Bibeln, verkar i många fall vara viktig. I äldsta tid tycks det som att strömmande vatten är en förutsättning för dopet. Flera forskare betonar vidare talsymboliken kring tidiga dopanläggningar (Bauerreiss 1949; Davies 1960). Vattenledningen och det faktum att det finns en trappa ned och en trappa upp från karet

kan tolkas tyda på en sakral funktion. Intressant i sammanhanget är givetvis även att trapporna i Vreta omfattar 7 + 3 trappsteg ner till bassängen, vilket bl a Bauerreiss framhåller som heliga tal, intimt förknippade med dopritual.

Från Sydeuropa och Orienten finns däremot många exempel på tidigkristna baptisterier med dopkar och dubbeltrappa med snarlikt utseende. Den tyske forskaren Sebastian Ristow har i sin avhandling om tidigkristna dopanläggningar inventerat drygt tusentalet anläggningar i Europa, Mellanöstern och Nordafrika. Han betonar dock att variationerna är mycket stora vad det gäller utformning och relation till huvudkyrkan. Det är svårt att hitta geografiska och kronologiska grupperingar, även om det finns en generell skillnad mellan oktagonala (åttkantiga) baptisterier i Västeuropa och korsformade i Östeuropa och Mellanöstern. Ristows undersökning sträcker sig fram till 800-talet e Kr, vilket motiveras av att det under karolingisk tid blir allt vanligare med barndop och att baptisterierna kommer ur bruk (Ristow 1998). Någon modern och mer heltäckande inventering och analys av senare tiders baptisterier, kronologiskt parallella med anläggningen i Vreta verkar dock saknas.

Sammantaget finns det på ett övergripande plan likheter mellan dubbeltrappan i Vreta och äldre baptisterier på kontinenten. Samtidigt saknas tydliga paralleller i närområdet, liksom direkta likheter i utformningen i ett europeiskt perspektiv. Frågan hur anläggningen ska tolkas och vilka förebilder som funnits är fortfarande oklar. Vi kan dock inte utesluta möjligheten att skandinaver redan tidigt varit på pilgrimsresor i det heliga landet och besökt platser förknippade med de bibliska berättelserna och fört med sig impulser till att efterlikna antika baptisterier hemma i Skandinavien.

Detta ställer viktiga frågor kring vilket sammanhang och kontext vi ska se Vreta kloster under äldsta tid. De dynastiska förbindelserna mellan Stenkilska ätten och exempelvis det danska kungahuset var mycket intensiv. Så var exempelvis kung Inge och drottning Helenas dotter Margareta gift med den danske kungen Niels, och spelade en viktig roll i dansk inrikespolitik (Hermansson 2000). Den danske kungen Erik Ejegod, samtida med Inge d ä, gjorde t ex en pilgrimsresa till Det heliga landet i början av 1100-talet. Vi får med andra ord inte underskatta den Stenkilska ättens kontaktnät söderut och den möjligheten att medlemmar ur familjen kunnat få direktinflenser om företeelser i Medelhavsområdet, vilket skulle kunna vara en förklaring till den märkliga anläggningen i Vreta.

Ser vi på den andra tolkningsmöjligheten, att det skulle röra sig om en klostertida vattenledning, så verkar det till en början mycket bestickande. Att hitta vattenledningar i kloster är i sig ingenting ovanligt. Det är snarast formen på anläggningen i Vreta och det faktum att en dubbeltrappa leder ner till vattenledningen som förbryllar.

I både Alvastra och framför allt i Varnhem har det funnits vattenledningar. I Varnhem finns dels ett tryckvattensystem med nedgrävda blyrör i murade kalkstenskanaler för färskvattentillförsel från en närbelägen källa. Färskvatten fördes in till bland annat köket, cellariet (stenkällaren) och lavatoriet (tvättrummet). Blyrören var tillverkade av millimetertjocka gjutna plattor som böjts till rör och slutits med en långsgående lödd fog. I lavatoriet har man även hittat utsirade bronstappar. Förutom detta hittades även en tre kilometer lång, öppen kanal av kalksten, som gick förbi klostrets kvarn sydost om klosterområdet, därefter genom bottenvåningen i abbotshuset, vidare söder om klosterbyggnaderna, där den fungerat som avloppsledning. Flera mindre kanaler har mynnat ut i denna huvudledning, bland annat från köket (Sigsjö 1979–80; Götling 1988).

I Europa är det mycket vanligt med avancerade system för vattenförsörjning i klostren. Redan en blick på den cisterciensiska idealplanen framgår det att vattenledningar vanligen förde till de latriner som fanns såväl i munkarnas och nunnornas länga, liksom i lekbrödernas länga på motsatta sidan klostergården. Det har även varit vanligt med en vattenledning för tillförsel av färskvatten, som kunde passera genom båda längorna, och ofta ledde fram till ett tvättrum, *lavabo* eller *lavatorium*. På många håll runt om i Europa har avancerade och sinnrika anläggningar för såväl tillförsel av färskvatten som bortforsling av avfall och latriner dokumenterats. I Öm kloster i Danmark har flera vattenkanaler undersökts. Från kapitelklostret i Canterbury i England finns en medeltida ritning över vattenledningarna (Grewe 1991).

Den brittiske forskaren James Bond har ägnat stor uppmärksamhet åt fenomenet med vattenförsörjning i engelska kloster. Han räknar upp en rad olika områden där vattenledningar använts – öppna och slutna ledningar, ledningar av trä, bly och keramik, färskvatten- och avloppsrännor, vattenreservoarer och privetanläggningar. Det överväldigande rika materialet visar på att variationerna är många och att de kan se mycket olika ut (Bond 2001).

Till utseendet och funktionen skulle vattenledningen i Vreta kunna passa, som en del av klostrets vattenförsörjning. Likaså att den har en dragning genom klostrets östlänga, för att sedan fortsätta mot klostrets västra delar. Bond nämner exempel på filtrerings- och sedimenteringsanläggningar, liksom vattentankar för rengöring och underhåll av ledningarna, något som möjligen kunna vara en tänkbar förklaring till anläggningen i Vreta. Däremot är det faktum att dubbeltrappan i Vreta är tillgängligt i ett så centralt placerat rum i östlängan helt utan paralleller i andra kloster, åtminstone vad vi vet så här långt.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att den arkeologiska undersökningen av det s k parlatoriet i östlängan kunnat påvisa följande:

- Trapporna, vattenledningen samt en äldre öst- och sannolikt även sydmur i rummet är med stor sannolikhet stratigrafiskt samtida.
- De äldre syd- och östmurarna har sannolikt utgjort begränsning på en överbyggnad, sannolikt ett hus, över trapporna och vattenledningen. Med en sådan tolkning skulle mynnskatten från 1100-talets slut möjligen kunna tolkas vara nedlagd intill och utanför denna byggnad.
- Närvaron av kalkbruk i rännans fyllning och konstruktion, samt under trappstenarna tyder på att anläggningen tillhör tiden för murning med kalkbruk, dvs att den inte är äldre än den äldsta stenkyrkobygget från sekelskiftet 1100.
- Stratigrafiskt är östmuren sekundärt tillbyggd till den äldsta kyrkogårdsmuren i norr.
- Närvaron av stenar med bredmejselbehugning kan möjligtvis tyda på en datering samtida med kyrkans tillbyggnad efter 1160-talet.
- Slitspår på några av trappstenarna, liksom det faktum att anläggningen är symmetriskt inpassad i östlängan, tyder på att den varit i bruk även under klostertid.
- Vattenavsatta lager i rännan tyder på att vattenledningen varit i bruk under lång tid.
- Dubbeltrappans utseende har inhemska paralleller dels i några kryptkyrkor från 1100-talets första hälft, liksom dubbeltrappor i västverk i kyrkor från 1100-talet.
- Konstruktionen med dubbeltrappa, trappstenarnas antal, liksom den lilla bassängen har vissa paralleller med kontinentala dopanläggningar, s k baptisterier. Några uppenbara paralleller har dock ännu inte konstaterats.
- Vattenledningens konstruktion har uppenbara likheter med klostertida vattenledningar, från bl a Varnhem i Sverige samt ett stort antal kloster i Europa. Däremot saknas helt paralleller till dubbeltrappan och den lilla bassängen samt det faktum att dessa har varit tillgängliga inne i ett rum i östlängan.

Sammantaget tyder dessa resultat på att det verkligen rör sig om en äldre anläggning, tillkommen före den östra klosterlängan, men som äldst samtidig med stenkyrkan i Vreta. Samtidigt har denna haft en så viktig betydelse att den inpassats i östlängan och även fortsatt varit tillgänglig en avsevärd tid. Funktionen under dess äldsta tid är fortfarande oklar, eftersom tydliga paralleller saknas – i Sverige såväl som i Europa. Men teorin om en dopanläggning ligger givetvis nära till hands och i nuläget saknas andra rimliga förklaringar.

Vilken funktion anläggningen haft under klostertid är omöjligt att avgöra. En möjlighet är givetvis kombinationen av äldre liturgisk anläggning som hållits i helgd, i kombination med viktig vattentillförsel. Samtidigt ska det understrykas att den nu undersökta vattenledningens sammanhang med andra påträffade vattenledningar i och utanför klostret fortfarande är en hypotes, som återstår att belägga.

Etapp 2. Köket (dnr 422-2213-2004)

Bakgrund

Undersökningens etapp 2 omfattar delar av köket, belägen i områdets norra del. Lundberg beskriver byggnaden på följande sätt: ”Till samma byggnadsperiod [som östlängan] hör även en kortare, fritt för sig belägen västlig länga, som utgjord klostrets kök. Denna länga har varit avsedd att förenas med den östliga genom en tvärbyggnad, som emellertid aldrig kom till stånd i avsedd form. [...] Till ungefär samma tidsavsnitt [dvs senmedeltiden] hör även ett nytt kök, anlagt såsom nordlig tillbyggnad till det äldre. Detta kök var försett med stor kupolspisel.” (Curman & Lundberg 1935, s 181, 183.)

I den lilla vägledningen står som vanligt en något mer utförlig beskrivning: ”Utmed korsgångens norra sida låg matsalen (*refectorium*) och köket. I detta parti av klostret är grundplanen föga redig, tydligen därför att man ej hunnit fullfölja den enhetliga planen innan elden avbröt arbetena. Köksbyggnaden är bäst bevarad. Den består av en äldre, sydlig del samt en tillbyggnad åt norr. I den förra synas resterna av en stor öppen härd. Vid sidan därav är en murnisch samt en förvittrad slasktratt av huggen sten. Från dennas botten leder en ränna ut genom muren. I den tillbyggda delen kvarstå baserna av tvenne murpelare, som uppburit rökhuven till en stor öppen härd.” (Lundberg 1944, s 44f.)

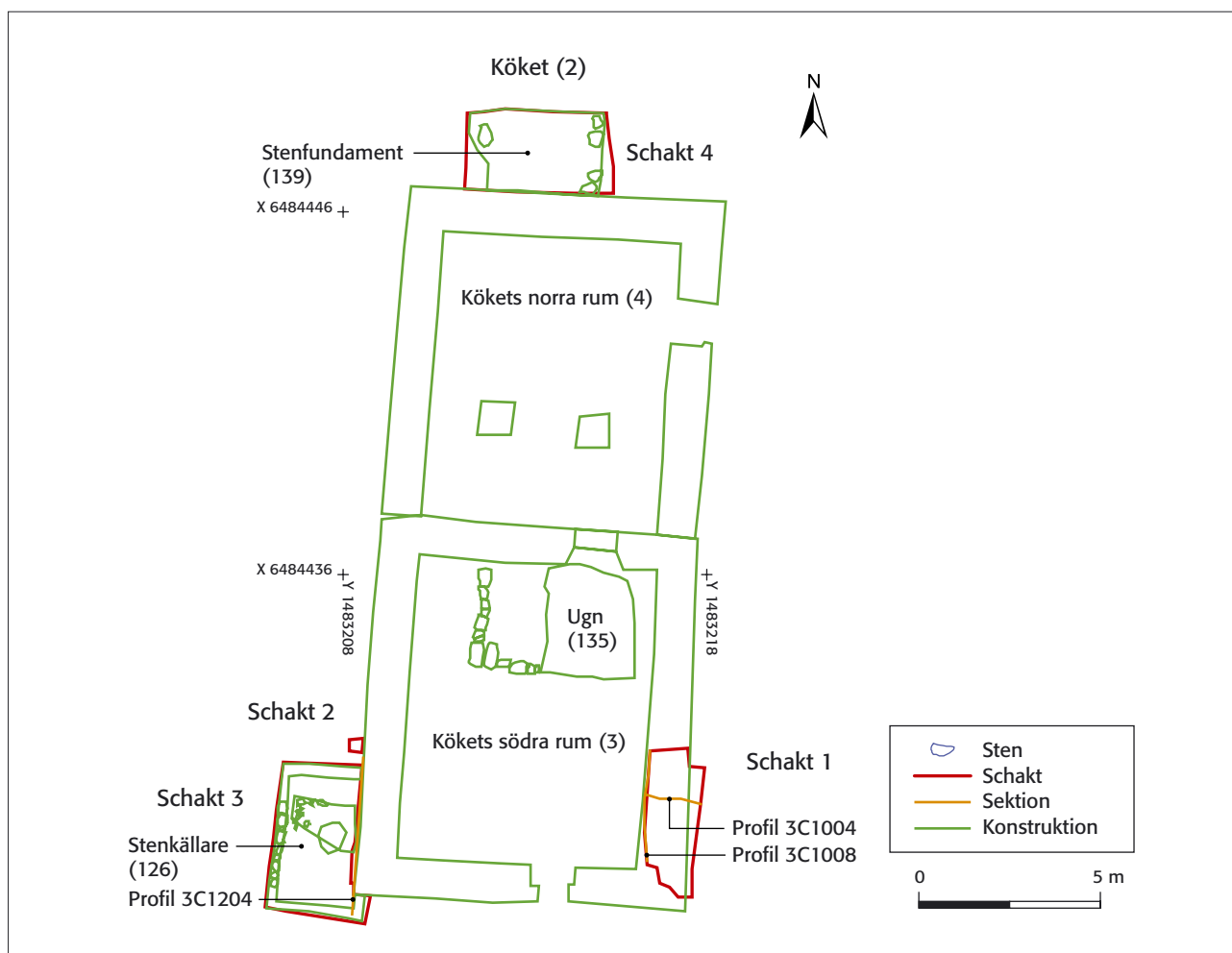

Fig 26. Köket, plan med ingående kontextnummer och etapper.

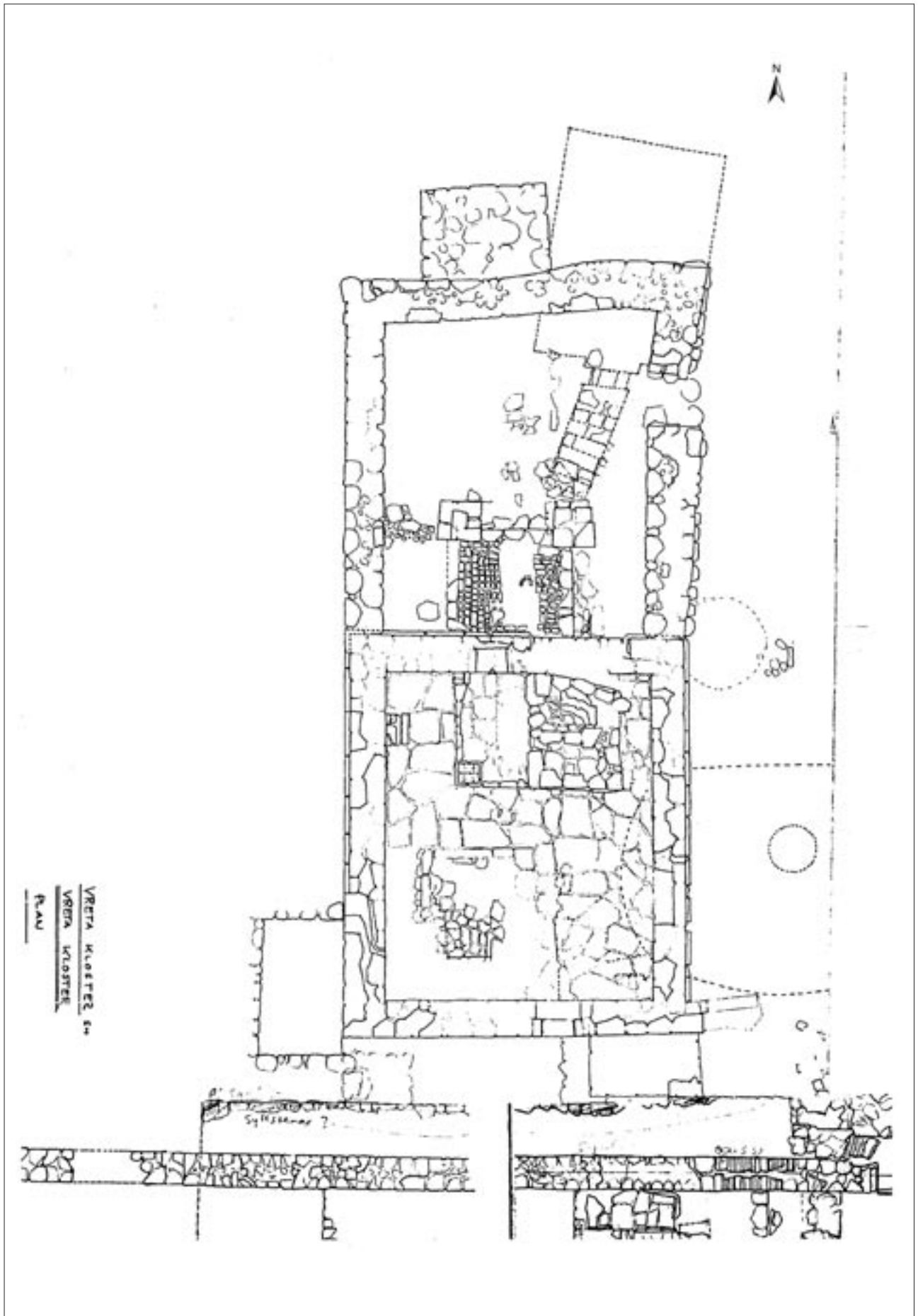

Fig 27. Köket dokumenterat av Erik Lundberg 1920-talet (ritning 00961B, ATA).

Fig 28 (ovan). Köket fotograferat före renoveringen 2005 (U3642:17).

Fig 29 (t v). Köksflygelns västra mur mot nordost. Den äldre södra delen med skråkantsockel, den yngre norra utan sockel med markstensmurverk (U3642:28).

I östväggen finns markering för en igenmurad öppning. Denna var nedtagen vid undersökningstillfället, men har senare återuppmurats och rekonstruerats till det utseende det hade före undersökningen 2005. I den västra muren finns en utslagsvask, som påträffats vid undersökningen på 1920-talet, och som nu har rekonstruerats. I norra muren finns även en nisch med oklar funktion. I rummets södra hörn finns även en 4x3,9 m stor yta markerad med gräs som visar platsen för den påträffad äldre eldstad eller dylikt.

Murarna i den ursprungliga södra byggnadsdelen är bevarade till ca 0,95–1,1 m höjd ovan marknivå och består uteslutande av kalkstenar. Den västra muren har i norra delen en skråkantad sockel, med kraftigt vittrade stenar, men med spår av behugning med bredmejsel (fig 29). Muren tolkas som intakt, men sannolikt renoverad och omfogad i samband med 1920-talets undersökning. Även den östra muren har en liknande skråkantsockel, medan den södra muren däremot saknade skråkantsockel.

Kökets norra tillbyggnad (4) har murar bevarade till ca 1 m höjd, mestadels bestående av markstenar, framför

Köket består av en 20x9,6 m (N-S) stor byggnad, belägen i klosterområdets norra del. Byggnaden består av två delar, där den södra är äldst, medan det norra rummet är sekundärt tillbyggt, vilket framgår av tydliga stötfogar. I södra rummet (3) finns en ingång i södra muren, samt en ingång i norra muren, som fungerat som förbindelse till det sekundärt tillfogade norra rummet. I det södra rummets norra del finns en ugnskonstruktion (135), som undersöktes på 1920-talet, men som varit täckt med jord och grästorv fram till 2005 års renovering, då den frilades.

allt i de östra och västra murarnas södra del. Rummets norra delar består däremot av kalkstenar, men som framgår nedan är den norra muren till stora delar rekonstruerad. Dörröppning finns i östra murens norra del, liksom en öppning i södra muren, en förbindelse mellan det södra och det norra rummet. I rummets södra del hittades vid den förra undersökningen en större spis, som markerats med röd sten i stenläggningen, samt två markerade större fundament, som enligt Lundberg visar på förekomsten av ”tvenne murpelare, som uppburit rökhuven till en stor öppen härd” (Lundberg 1944, s 45). En viktig iakttagelse är att denna spis eller härd måste ha tillkommit efter det att dörren mellan södra och norra rummet byggdes. Ett alternativ är att denna öppning endast fungerat som dörröppning mot norr före tillbyggnaden av det norra rummet.

Vid möte den 9 september 2005 med länsantikvarie Bengt Häger, kyrkokamrer Örjan Tegler Vreta klostrets samfällighet och byggmästare Bo Johansson konstaterades att de pågående renoveringsarbetena i köksbyggnaden i klostrets norra del delvis berörde orörda kulturlager. Det rörde sig framför allt om ett parti vid kökets sydöstra hörn, där brandlager och äldre kulturlager blottlagts i samband med den pågående restaureringen av ruinen (fig 31). Till de framtida arbeten som bedömdes kräva arkeologisk förundersökning och antikvarisk kontroll hörde även grävningsarbeten för dräneringsledning genom kökets södra rum, samt dito utmed kökets ytterväggar och undersökning inför anläggande av stenmagasin i en mindre stenkällare direkt sydväst om köket (fig 36). Slutligen beslutade länsstyrelsen att den då delvis frilagda ugnskonstruktionen i kökets södra rum skulle dokumenteras före övertäckning.

Syftet med det arkeologiska arbetet i denna etapp kan sammanfattas på följande sätt:

- **Etapp 2A.** Undersökningen omfattade i samband med renoveringsarbeten blottlagda kulturlager i kökets sydöstra del. Syftet var att tolka kulturlager och lämningar i sin helhet i detta parti, för att kunna förstå stratigrafin, dvs vad som är medeltida och vad som är senare tillägg vid renoveringsarbetet på 1920-talet.
- **Etapp 2B.** Dito undersökning i kökets sydvästra del, inför nedgrävning av stenmagasin. Syftet var att dokumentera och datera källaren, samt analysera dess funktion och relation till köksbyggnaden. Eventuella bevarade kulturlager skulle undersökas och dokumenteras.
- **Etapp 2C.** Dito undersökning i samband med grävning för dränering inne i de båda rummen i köket. Dräneringen invändigt i köket kom dock ej att genomföras. Däremot grävdes dränering runt köksbyggnaden. I detta moment syftade undersökningen till att identifiera och dokumentera kulturlager exteriört och om möjligt relatera dessa till köksbyggnaden.

- **Etapp 2D.** Undersökning och dokumentation av ugnskonstruktion i kökets södra rum inför övertäckning. Syftet var här att dokumentera anläggningen och jämföra med dokumentationen från 1920-talet, samt om möjligt datera och funktionsbestämma denna.
- **Etapp 2E.** Utöver de redan beslutade etapperna genomfördes senare även en mindre undersökning och dokumentation av ett kalkstensfundament norr om köket. Övergripande syfte var att dokumentera och undersöka de aktuella objekten på ett sådant sätt att det kunde gå att fastställa vilka delar som var bevarade medeltida, och vilka ingrepp som gjorts tidigare under 1900-talet.

Metod och genomförande

Metodiskt genomfördes samtliga etapper på samma sätt. Dokumentationen genomfördes med digital inmätning av schakt och kontexter i plan, samt detaljerad handritning av kontexternas objekt i plan och profil. Detta innebar att varje delområde undersöktes i sin helhet till orörd botten (med något undantag) medan själva undersökningsytorna var mycket begränsade.

Etapp 2A, omfattande området kring kökets sydöstra hörn undersöktes i sin helhet ner till orörd botten. Etapp 2B, omfattande källaren sydväst om köket, tömdes på recent fyllning ner till intakta golvlager, vilka undersöktes ner till orörd botten. Källarens väggar har dokumenterats i profil. Etapp 2C, schakt för dräneringen kom endast att utföras utvändigt, omfattande en mindre grävning om ca 0,2–0,3 m dj och 0,2–0,3 m brett schakt kring ytterväggarna. Dessa berörde dock endast recenta omrörda humuslager. Den påtänkta dräneringen invändigt i kökets södra rum kom däremot inte att utföras. Etapp 2D, omfattande ugnskonstruktionen i kökets södra rum, genomfördes genom att ugnens norra rum tömdes på fyllnadssanden från 1920-talet ner till stengolvets botten och därefter dokumenterades. Den södra ugnsdelen kom dock att ligga kvar orörd. Konstruktionen har vidare dokumenterats i plan och profil, samt sedermera övertäckts igen. Etapp 2E, omfattande stenfundamentet norr om köket, togs fram i ytan och dokumenterades, men har sedan lagts igen och markerats i ytan med kalkstenar.

Resultat

En utvändigt grävning för dränering runt köksbyggnaden berörde i huvudsak endast omrörda humuslager (etapp 2C). I södra delen framgick det dock att den södra muren var annorlunda grundad än övriga murar, vilket tolkas som att hela södra muren är ommurad under 1920-talets renovering. Invid västmuren gjordes ett litet schakt (schakt 2), där grundmuren kunde studeras. Den visade sig i detta parti bestå av en mindre stenfylld nedgrävning, smalare än dagemuren och av påfallande klen konstruktion.

Fig 30 (överst). Kökets sydöstra hörn mot nordväst, exteriör före renovering och nedplockning av murarna (U3642:23).

Fig 31 (nedan t v). Schakt 1 mot norr, med äldre härd samt frilagd östmur (U3642:47).

Fig 32 (nedan t h). Schakt 1 mot norr, med äldre härd i förgrunden och frilagd stenpackning, den senare rester efter igenfyllt provschakt från 1920-talets undersökning. Jämför även profil fig 65. (U3642:54).

Fig 33 (ovan). Ugnskonstruktion (135) mot öster framrensad, med dubbla ugnar i öster och en arbetsyta framför. Stenraderna sannolikt underlag för enkel vägg (U3642:131).

Fig 34 (t v). Ugnskonstruktion (135), den norra ugnen framrensad. Lägg märke till de enkla murarna och det eldskadade golvet (U3642:136).

Fig 35 (nedan). Ugnskonstruktion (135), den norra ugnen framrensad och med eldpåverkad arbetsyta framför öppningen, foto mot öster (U3642:132).

Vid kökets sydöstra hörn gjordes en mindre undersökning (schakt 1, etapp 2A), där äldre kulturlager påträffats i samband med renoveringsarbetena och murens nedmontering. Undersökningen visade tydligt att det som först tolkades som intakta kulturlager respektive grundmur och dagermur till den medeltida köksbyggnaden istället var kraftigt påverkat av undersökning och renoveringsarbeten på 1920-talet. Området är streckmarkerat på Lundbergs ritning, vilket bör tolkas som markering för ett äldre minst 7,5 m brett undersökningsschakt (fig 27). Detta schakt sträcker sig ett stycke in i kökets södra rum. Av profilen framgår det att det nuvarande kalkstensgolvet är lagt på recenta kulturlager, och åtminstone i denna del omlagt och eventuellt även rekonstruerat (fig 64).

Kökets östra mur har uppenbarligen monterats ner i denna del i samband med undersökningarna på 1920-talet. Muren har därefter rekonstruerats genom en slarvig grundmur bestående av kalkbruk och skrotsten, på vilket sedan kökets sydöstra mur har byggts. Detta ger en naturlig förklaring till att köksmuren i denna del utsatts för sättningar. I schaktets botten hittades orörda kulturlager i form av ett humuslager som tolkas som ursprunglig marktopografi. Direkt på detta hittades vidare en härd, bestående av bränd kalksten och sot och kol. Efter undersökningen har muren återuppbyggts.

Ugnskonstruktionen (135) i kökets södra rum var slutligen den sista del som var föremål för undersökning 2005 (etapp 2D). Ugnen utgörs av två rum, med en enkel kalkstensmur emellan. Ugnarnas fyllning bestod av sand och mjåla, vilket betyder att de har grävts ut på 1920-talet och därefter fyllts igen. Den norra ugnen grävdes fram och ugnen i sin helhet har dokumenterats. Det norra ugnsrummets väggar bestod av 3–4 skift kalksten, som byggts direkt ovan kökets stengolv. Ugnsväggarna var mycket enkla och bestod i stort sett av kalkstenar staplade på varandra. Ugnarnas öppningar var vända mot väster. Framför ugnarna fanns ett parti där kalkstensgolvet var mycket söndrigt och eldpåverkat, något som tolkas som en arbetsyta framför ugnarna. Detta innebär att stengolvet i denna del är intakt och åtminstone samtida eller äldre än ugnskonstruktionen.

Väster om ugnarna fanns en enkel syllstensrad av kalkstenar lagda löst på stengolvet, som kringgärdade arbetsytan i väster och söder. Dessa stenar finns även inmätta på Lundbergs ritning, vilket kan tolkas som att de är autentiska. Funktionen är oklar, men det ligger nära till hands att tolka den som ett underlag för en enkel överbyggnad, kanske vindfång eller överbyggnad över ugnskonstruktionen.

Något fyndmaterial eller andra ledtrådar till en datering av konstruktionen hittades inte. Ugnen har lagts i södra köksrummets norra del och stänger därmed öppningen i nordmuren som fört till det kökets norra rum. Med stor sannolikhet är ugnen sekundär, sannolikt eftermedeltida.

Fig 36. Källare (5) sydväst om köket, schakt 3, mot nordost (U3642:86).

Fig 37. Källare (5), norra muren med stenbänk mot norr (U3642:97).

Fig 38. Källare (5), östra muren med anslutning till köket (U3642:100).

Närvaron av den enkla stenramen kring arbetsytan skulle kunna tolkas som att ugnen anlagts i rummet då köksbyggnaden redan var nedriven och förvandlad till ruin.

I kökets sydvästra del var västmuren ombyggd pga att en **källare (5)** byggts intill köket (schakt 3, etapp 2B). Källaren undersöktes redan i samband med 1920-talets grävningar, och dess utsträckning finns markerad på Lundbergs äldre ritning. Källaren togs fram, golvlager undersöktes och dokumenterades, liksom källarens väggar. Efter undersökningen har källaren fyllts med sten för att användas som stenmagasin för dräneringen. Källarens utsträckning är dock markerad i markytan.

Källaren är invändigt ca 2x3,5 m stor. Murverket är enhetligt och består av marksten i någorlunda jämna skift, muren är enskalig med en stens bredd. Den östra muren utgörs av kökets sydvästra hörn, som i detta parti har fördjupats och sekundärt ommurats. I köksbyggnadens sydvästra hörn finns en förtagning markerad i det rekonstruerade murverket, vilket sannolikt markerar en fortsättning på kökets södra mur åt väster. Vad denna markerade förtagning representerar är dock oklart.

Källarens inre var till stora delar tömt redan i samband med förra undersökningstillfället, men rester av äldre golvlager fanns kvar i form av ett brandlager, möjligen rester efter ett golv. Därunder fanns rester av ett förmodat kalkstensgolv, beläget ovan ett konstruktionslager. I botten fanns ett tunt lager med fint kalkbruk som möjligen kan ha utgjort ett äldsta golv. I källarens norra del fanns en stenbänk av markstenar, ca 0,25 m hög. I källarens sydöstra hörn fanns en mindre nedgrävning, där en del fynd hittades, bland annat ett grytskaft.

Norr om köket finns ett murat **stenfundament (139)** som undersöktes och dokumenterades på 1920-talet. I samband med renoveringsarbetena 2005 har denna tagits fram med syfte att markeras i markytan. Konstruktionen togs fram i ytan och dess begränsningar i öster och väster har dokumenterats, medan någon avslutning mot norr inte kunde fastställas, då det i denna del finns en häck i vägen. Stenfundamentet är 3,5 m långt (Ö-V) och murat av kalkstenar i kalkbruk som bildar en tämligen jämn yta. Stenfundamentets funktion är oklar, likaså dess relation till kökets norra mur. Denna mur är till sin övre del tydligt

rekonstruerad med RK-stenar. Under marknivå har dock muren kalkstensskift som sannolikt är original, och som möjligen kan vara samtida med stenfundamentet.

Däremot avviker kökets nordöstra hörn tydligt med sitt rätvinkliga hörn gentemot dokumentationen från 1920-talet, där samma hörn gör en utbuktning mot norr. På ritningen över köket finns en markering av en sekundärt tillkommen trappa och sannolikt en liten källare i det nordöstra hörnet. Möjligen har det gamla kökets norra mur byggts om, sannolikt efter klostertiden. Några säkra uppgifter om detta finns idag inte tillgängliga.

Fynd och prover

Fyndmaterialet från undersökningen är synnerligen litet. För datering av de olika undersökningsetapperna finns ett litet keramikmaterial, bestående av endast 5 fyndposter, samtliga från stenkällaren (126). Det rör sig om två skärvor yngre rödgods varav en mynningsbit, en sekundärt bränd skärva (F5, 8, 10) som hittades i den lilla nedgrävningen, resp. i konstruktionslagret under golvet av kalkstenar. Längst ner ovan den orörda sanden (lager 131) hittades en skärva stengods (F22), närmast av typen geneverkrus, som brukar dateras till efter medeltiden. Ett fragment av vitt planglas (F21) hittades i samma kontext, vilket skulle kunna tyda på att detta lager legat öppet och påverkats av senare aktiviteter, möjligen vid undersökningen på 1920-talet. En skärva yngre rödgods med vitlersdekor hittades i brandlagret (128). Denna typ av keramik brukar kunna dateras till eftermedeltida perioder, vilket visar att brandlagret påverkats av senare aktiviteter, möjligen i samband med den tidigare undersökningen.

Sammantaget är det vanskligt att utifrån fyndmaterialet våga datera delar av köket, men försiktigtvis kan vi anta att källaren i kökets sydvästra hörn tillkommit sekundärt under senmedeltiden. Kökets södra rum har, som ovan sagts, samma utförande som östlängan, med kalkstensskift och skråkantsockel, dvs en datering till 1100–1200-talen.

I kökets olika undersökningsetapper har kalkbruksprover tagits. Framför allt är kalkbruksprover från Erik Lundbergs tid viktiga för att kunna konstatera vilka partier som är ommurade i samband med undersökningen och renoveringen på 1920-talet.

Etapp 3. Digital inmätning av klosterruinen

I samband med undersökningsplanen 2005 gjordes ett kostnadsförslag på en digital inmätning av klosterruinen. Denna kom dock inte att genomföras enligt planerna.

Etapp 4. Stenkilska gravkoret (dnr. 424-1910-2007)

Bakgrund

I samband med murverksrenovering utfördes en antikvarisk kontroll och murverksdokumentation genomfördes på Stenkilska gravkoret i maj–juni 2007. Arbetet föranleddes av synliga skador på de nedre synliga dagermurarnas murverk, där det framför allt i västra och östra delen lossnat stenar och partier med kalkstenar.

Länsstyrelsen skriver i beslut daterat 2007-04-24: ”Som villkor gäller att arbetena ska stå under antikvarisk kontroll samt att en rapport med material- och arbetsbeskrivningar och foton tagna under arbetets gång ska upprättas.”

Den aktuella byggnaden utgörs av en sekundär tillbyggnad till den äldsta stenkyrkan i Vreta och dess södra korsarm. Det består av en utvändigt kvadratisk byggnad med absid i öster, 5,8 m lång (Ö-V). Murverket består av bruten råhuggen kalksten i varierande skifftjocklek, med tämligen tjocka bruksfogar. I absidens östra del finns ett fönster, och i västra fasaden finns ett litet fönster, som tolkats som hagioskop.

Invändigt består gravkoret av ett kupolvälvt rum, med fyra halvrunda nischer i hörnen. Rummet är försett med kalkmålningar i geometriskt mönster, samt figurmåleri, nu starkt fragmentariskt. I öster i absiden finns ett altare. Ingången till kyrkans transept finns i norr. Vid undersökningen på 1910-talet har murverket tolkats så att gravkorets norra vägg utgörs av kyrkans södra korsarms södra vägg, och att gravkoret är byggt sekundärt till den äldsta kyrkan.

Mitt i rummet står en gravtumba med en gravsten som omtalar att en viss kung Ragvald Knaphövde här ligger begravd. Vid arkeologisk undersökning i samband med den stora kyrkorestaureringen på 1910-talet undersöktes gravar under golvet och resultaten har presenterats av Fürst 1920 samt i Curman & Lundberg 1935.

Under 1920-talet utspann sig en stor diskussion kring tolkningen av vilka personer som låg i dessa gravar (Beckman 1921, Toll 1922; Fürst 1922). Nyligen har Markus Lindberg gjort en ny granskning av de äldre undersökningarna, och presenterat en ny tolkning som passar väl med Ahnlunds artikel kring Vretas äldsta donatorslängd (Lindberg 2004; Ahnlund 1945). Kortfattat innebär denna nya tolkning att gravkoret är uppfört över kung Inge d ä's son Ragnvald, vilken dog före fadern, samt att Inge d ä och hans hustru Helena båda ligger begravda centralt i gravkoret. Detta innebär sålunda att gravkoret är uppfört som

den Stenkilska kungafamiljens gravkor och att det är byggt senast 1110. Det utvändiga murverket hade vid undersökningens början ingen synlig sockel. Enligt Sveriges kyrkor har kapellet ”sockel i form av ett utanför murlivet framspringande skift (Ej huggen sten.)” (Curman & Lundberg 1935 s 36).

Syftet med den antikvariska kontrollen och murverksdokumentationen var:

- Att dokumentera renoveringen och arbetsprocessen, metod och material.
- Att antikvariskt kontrollera schaktningen, och om intakta kulturlager eller konstruktioner påträffades skulle dessa dokumenteras på sedvanligt sätt.
- Att dokumentera frilagda murpartier, deras konstruktion och om möjligt datera dessa.

Då det visade sig att den västra grundmuren var mer komplicerad än väntat, beslutade länsstyrelsen om en utvidgning av schaktet för att söka svar på frågan om hur de funna valven och grundmuren var konstruerade.

Metod och genomförande

Arbetet innebar att ett schakt grävdes utmed östra, södra och norra fasaden, 0,4–0,6 m brett och 0,4 m djupt, för att frilägga murens nedre del på samtliga sidor. I absidens grundmur har de övre skiften tagits ner och murats upp igen, men till största delen kunde denna grundmur ligga kvar orörd och har förstärkts genom att fogarna har påbättrats. I södra fasaden har särskilt de SÖ och SV hörnen rekonstruerats genom murning av äldre kalksten, samt att grundmurens murkärna förstärkts med hjälp kalkbruk. I västra delen har det uppgrävda hålet under norra valvet återfyllts med singel. På samma sätt har även denna grundmurs murkärna förstärkts med kalkbruk. För detaljerad beskrivning av materialval etc se Bo Johanssons arbetsbeskrivning.

Den antikvariska insatsen har begränsats till en dokumentation av grundmuren i foto, plan och profil. I den västra delen hittades en hålighet under det norra valvet, se nedan. Denna har tömts så gott som möjligt var, trots det smala utrymmet invid Douglaska gravkoret. I det södra valvet har provborring utförts med en entumsborr för att se om

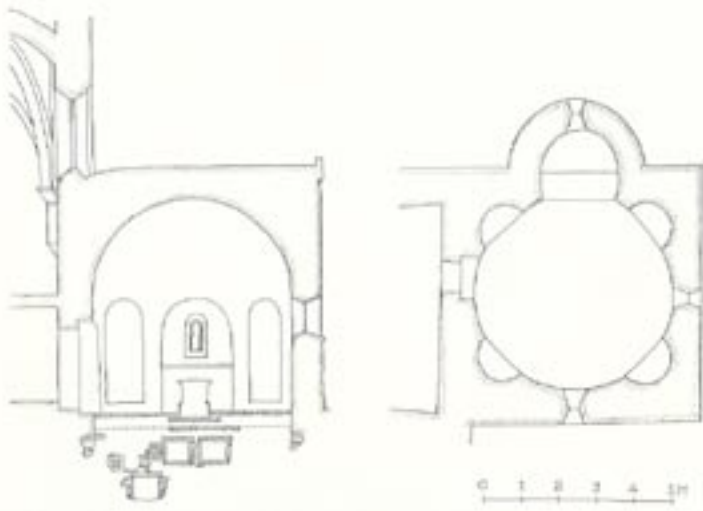

Fig 39. Stenkilska gravkoret, plan och profil. Efter Lindahl 1969.

det fanns en liknande hålighet bakom dessa stenar. Provvorningen gav dock inga resultat, borsten kom endast in någon decimeter in i murverket. Kalkbrukprover har tagits i murverket. Vid det södra valvet gjordes en mindre provgrop med syfte att studera grundmurens grundläggning.

Resultat

Stratigrafin var i hela undersökningsytan störd och omrörd pga grävning för en dränering av tegelrör som låg på 0,4–0,5 m djup runtomkring gravkorets fasader, strax intill grundmuren.

Grunden till gravkoret visade sig bestå av en **grundmur** i form av en rak, ca 0,2 m bred utskjutande grundsula. Denna var bevarad i östra delen, i absiden, och bestod här av 3–4 skift av huggen kalksten. Dessa består av råhuggna kalkstenar, 0,1–0,15 m höga skift och ca 0,3 m långa. Det är oklart om denna del varit nedplockad i samband med renoveringen på 1910-talet. Uppenbarligen är det denna grundmur som avses i den ovan refererade beskrivningen Curman & Lundberg 1935 s 36).

I den östra delen, direkt nedanför absidens fönster, fanns ett skadat parti, som lagats vid den nuvarande renoveringen. Ovan den bevarade utskjutande grundsulan, fanns spår av bortbilning på de två ovanliggande skiften, vilket visar att grundsulan ursprungligen varit högre (se

Fig 40. Stenkilska gravkoret, exteriör med absiden mot väster, med grundmuren frilagd före renoveringen (U4719:1).

Fig 41. Dito bild efter grundmurens renovering (U4719:23).

Fig 42. Stenkilska gravkoret, grundmur med kantställda kalkstenar, sydöstra hörnet mot väster (U4719:18).

Fig 43. Stenkilska gravkoret, södra fasaden, med frilagd grundmur mot nordväst. Lägg märke till sula av kalkstenar samt därovan bortbilade skift (U4719:32).

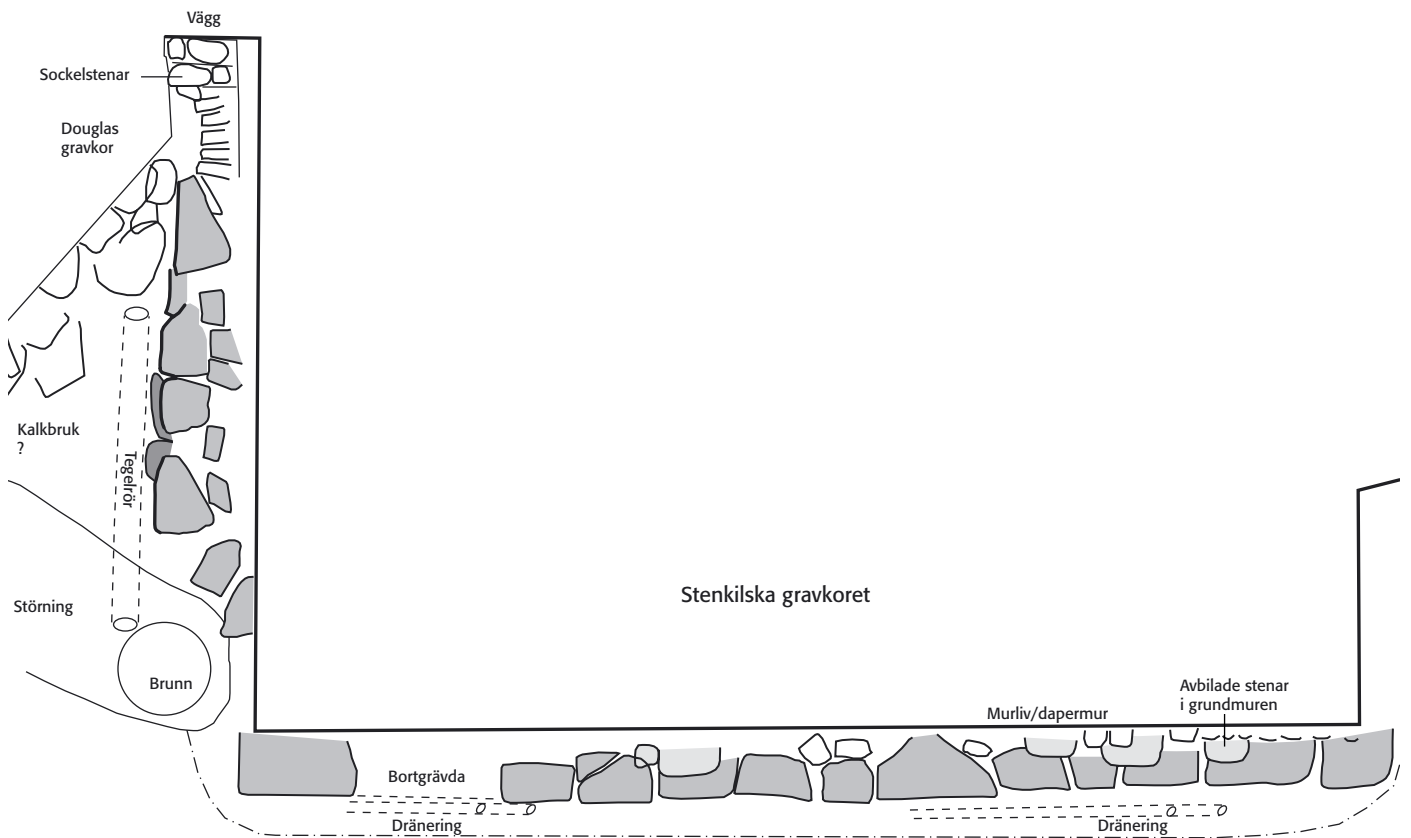

Fig 44. Plan Stenkilska gravkoret exteriör, äldre grundmur. Skala 1:40.

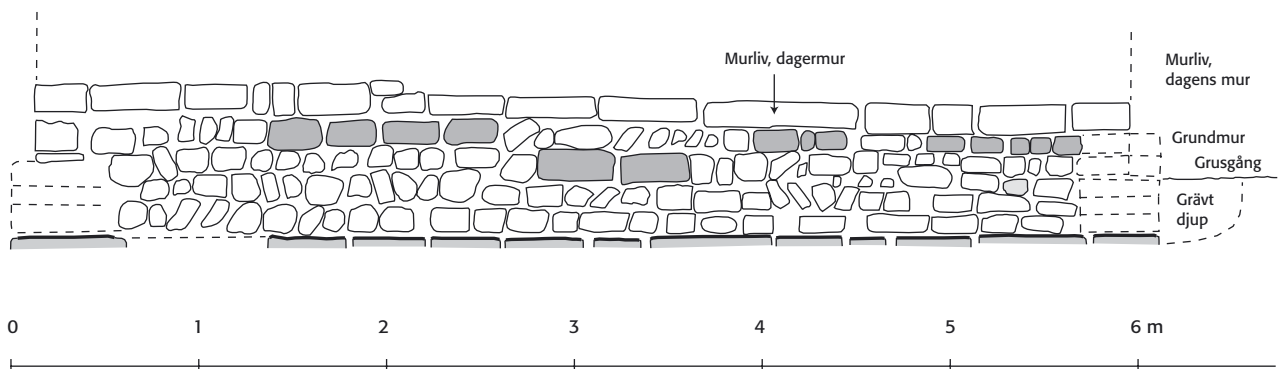

Fig 45. Profil, Stenkilska gravkorets södra fasad. Övre skift markerade stenar betecknar tydligt avbilade stenar. Undre skift markerade stenar betecknar utskjutande grundsula. Skala 1:40.

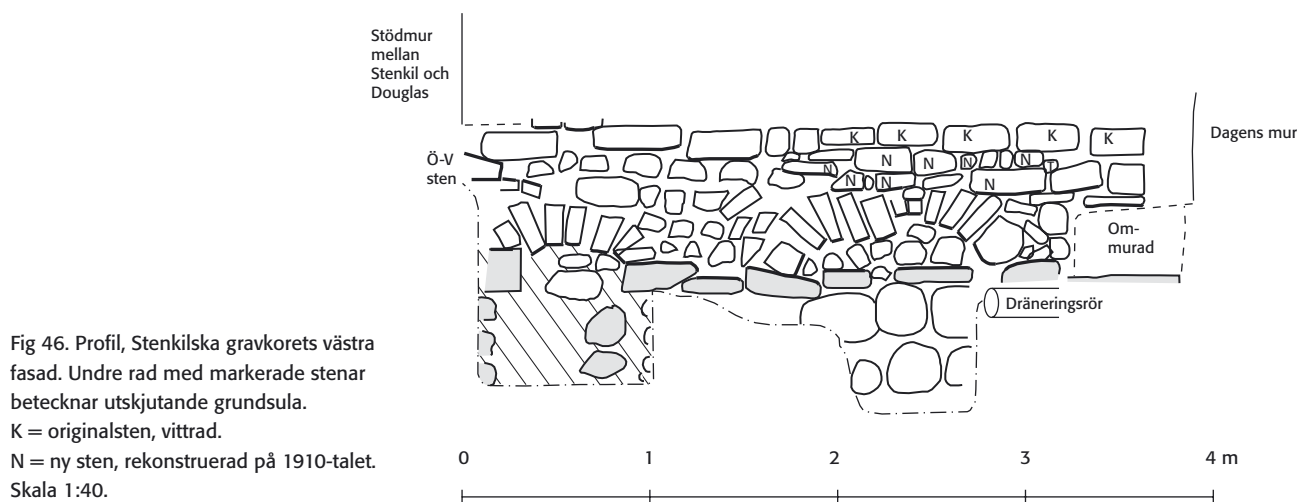

Fig 46. Profil, Stenkilska gravkorets västra fasad. Undre rad med markerade stenar betecknar utskjutande grundsula. K = originalsten, vittrad. N = ny sten, rekonstruerad på 1910-talet. Skala 1:40.

Fig 47. Stenkilska gravkorets västra grundmur frilagd, med grundmuren till Douglas gravkor till vänster. Längst mot norr framträder det norra murade valvet (U4719:68).

Fig 48. Stenkilska gravkorets västra grundmur, med ett murat valv i södra delen (U4719:63).

Fig 49. Stenkilska gravkorets västra grundmur, med ett murat valv i norra delen (U4719:49).

nedan). Grundmurens övre del har i detta parti gått upp till en nivå ca 0,85 m under det östra fönstrets solbänk. Absidens grundmur fortsätter i SÖ hörnet fram till och in i den östra muren.

Grundmuren i den östra och den södra delen var kraftigt nedbruten, endast en bottensula i form av ett skift med kalkstenar var bevarat, vilket markerar grundmurens ursprungliga utsträckning ca 0,35 m ut från dagemurens murliv, alla med tydlig godsida utåt. I dessa delar är grundmuren nedbruten till fyra skift. Även hörnen i SÖ och SV var skadade. Av den bevarade grundmuren återstår idag tre skift ovan bottensulan, vilket representerar murkärnan, vilket är murat med ett brunt lerigt kalkbruk. Skiften är tämligen jämna med skifthöjden ca 0,15 m, medan stenmaterialet varierar i storlek 0,15–0,2 m och består mestadels av råhuggen kalksten, med några exempel på rundade markstenar. Ställvis finns antydning till att kalkstenar ställts snett på högkant. Detta gäller framför allt i den östra muren, strax söder om absiden. Det är dock inte några spår av ett genomfört *opus spicatum*, även om stenarnas placering kan peka i den riktningen.

Grundmurens fjärde skift ovan grundsulen består mestadels av något större kalkstenar, de flesta med tydliga spår av avbilning. Ovan detta skift vidtar dagemurens murliv, bestående av slät råhuggen kalksten, om 0,12 m höga och jämna skift med ca 0,2–0,5 m långa kalkstenar. Detta utgör dagemurens nedre skift. Det är således mycket tydligt var dagemuren börjar och hur hög grundmuren ursprungligen varit.

I murverket finns minst tre olika sorters kalkbruk, dels det äldsta och sannolikt ursprungliga medeltida kalkbruket, dels två olika cementbruk. De senare representeras av ett bruk som kan tolkas som fogbruk vid renoveringen på 1910-talet, det andra ett modernare som representerar en period av senare lagning.

Den västra fasadens grundmur var beskaffad på samma sätt, nedbruten ner till grundsulen av kalksten, vilken som i de andra partierna bestod av kalkstenar med godsidan lagd utåt. Dagemurens murliv befanns vara skadat framför allt i den norra delen, där ett 0,2–0,4 m högt parti har fallit bort.

I grundmurens inre kärna fanns två murade valv. Det **södra valvet** är 0,9 m brett och 0,25–0,3 m högt (inre mått), bestående av kalkstenar stående på högkant, ca 0,2–0,3 m långa och 0,06–0,10 m breda. Valvet är murat mot grundmurens bottensula. I valvets nedre delar finns två trekantiga stenar som bildar vederlag för valvet. Det södra valvet har en murad fyllning av kalkstenar. Försök gjordes att borra igenom denna fyllning utan resultat. Det tycks således inte finnas någon hålighet eller tomrum under eller bakom valvet.

Det **norra valvet** var murat i samma utförande, med kantställda kalkstenar och vederlagsstenar mot grundmurens bottensula. Enda skillnaden var att det här saknades en mu-

rad fyllning. Istället var valvet löst fyllt med kalk- och tegelstenar. När valvet undersöktes visade sig jorden vara så löst packad att den försvann mellan stenarna. Vid undersökningen togs samtliga lösa kalk- och tegelstenar upp under valvet, varvid ett 0,7 m br och 0,7 djupt hål bildades. Utgrävningen genomfördes med stort besvär, eftersom ytan var trång mellan Stenkilska gravkoret och Douglaska gravkoret. Någon botten nåddes inte. Inåt murverket, mot öster, fanns flera större stenar som inte lät sig rubbas, de verkade vara fastmurade.

För att studera grundmurens konstruktion och omfattning gjordes en mindre provgrop direkt väster om grundmuren vid det södra valvet. Grundmuren visade sig i detta falla bestå av två skift med markstenar, 0,25–0,35 m stora, direkt under den frilagda och bevarade mursulan av kalkstenar.

Fynd och prover

Ett tiotal kalkbruksprover insamlades från olika delar av murverket. Fynd inskränktes till en påse med kapsyler, funna i anslutning till dräneringsrörets nedgrävning i västra delen, dels tegelsten och huggen kalksten i fyllningen under det norra valvet i västra fasaden. Dessa stenar återfylldes i samma hålighet.

Tolkning

Grundmuren till det Stenkilska gravkoret är 0,2 m bred och rakt utskjutande från dagemuren och 1,3 m hög. Underst finns två skift kallmurad grund av markstenar, därovan fem skift med murade kalkstenar. Det är oklart när själva bortbilningen och borttagandet av grundmuren skett.

Från gravkorets renovering på 1910-talet finns ett antal foton från exteriören. Ett foto från 1907 (ATA 575:41) visar de putsade murarna som delvis nedknackats i samband med Sigurd Curmans provundersökning. Ett foto från 1915 visar på situationen före renoveringen (ATA 500:38), där det fanns en murning mellan absiden och Magnus Nilssons gravkor. Gravkoret hade även ett litet sadeltak och på foton och teckningar från 1800-talet ser det ut som om gravkoret var rakslutet, vilket dock bör vara en synvilla. Ett annat foto från samma år visar på den frilagda absiden (500:39) med utseende som vi känner den idag. Erik Fant har sannolikt redogjort för renoveringsarbetet i sin omfattande rapport över restaureringsarbetet av kyrkan, men dessa handling kunde inte återfinnas på ATA i samband med besök i juli 2007.

Det är även oklart hur de båda valven i grundmurens västra del ska tolkas. De är belägna i murkärnan och det är osäkert om de har synt i grundmurens ursprungliga ytterliv, vilket verkar osannolikt med tanke på att det ligger under dagens marknivå. Valven är konstruerade på likartat sätt, det södra är bredare än det norra, men likheterna med smala kalkstenar lagda på vederlag ovan mursulan av kalksten är

Fig 50. Stenkilska gravkoret, foto från 1907 före restaureringsarbetena.
Foto S Curman (ATA 575:41).

Fig 51. Stenkilska gravkoret, foto från 1919 i samband med undersökningen av kungagravarna. I västra muren syns tydligt det murade och vid detta tillfälle frilagda valvet (ATA). Infälld bild ovan t h: Närbild av det murade valvet före friläggning (ATA).

likartad. Det södra är fullmurat, medan det norra endast hade lös fyllning. Det norra valvet saknade dock mursula direkt under valvet.

Det norra valvet i västra fasadens grundmur upptäcktes dock redan i samband med gravundersökningen i gravkoret 1919. I en handskriven redogörelse för undersökningen (förvaras i ATA) har Erik Lundberg skrivit följande:

”Kapellets murar vila ej på någon särskilt god grund. Här och var förefaller det som om man lagt grund av kullersten men på andra ställen tyckes muren vara lagd direkt på marken. I västra murens mellersta del och nedersta skift finnes en egendomlig anordning. Skiften löpa ej jäms över, utan avbrytes av ett litet valv, som dock är utfyllt med murverk. Detta senare har nu utbrutits, dock utan att därigenom vunnits någon klarhet ifråga om meningen med anordningen. Ett fragment av en ornerad sten påträffades i valvets fyllning. Den har tydligen hört till ett gravmonument av 1000-talstypen. (Ett flertal hällar av samma grupp ha påträffats på olika ställen i kyrkan och klostret under grävningarna.) Valvets hjässa når ej över den nuvarande marknivån och sticker endast föga ovanför det äldre golvplanet i gravkoret. Något dekorativt syfte kan den alltså knappast ha tjänat. En konstruktiv förklaring är måhända möjlig. Å fotografien synes huru nedersta skiftet, som fortsätter under valvet, just där buktar ned betänkligt. Kanske var grunden här särskilt dålig och byggmästaren roade sig med att motverka sjunkningen med ett litet valv mellan de fastare sidopartierna.” ...

... ”Vid utgrävningarna i klostret har framkommit en mur, troligen kyrkogårdsmur, som är äldre än klosteranläggningen, emedan denna delvis är byggd över ifrågavarande mur, som i mycket visar överensstämmelse med de äldsta partierna i kyrkan samt med Ragvald Knaphövdes gravkor. Stenformatet är liknande. Huggna partier förekommer, i motsats till klosterbyggnadernas murar. Dessutom visar sig här en viss förkärlek för mönstermurning. Så förekommer t ex både opus spicatum och rullskift. Det senare finnes även i Knaphövdekorets sydfasad. Kanske får man beteckna det lilla valvet i gravkorets nedre murparti som ett utslag av samma lekfulla murningsteknik?”

Till grävningssrapporten finns även två foton, där valvet har återgivits från insidan (fig 50–51). Det verkar som om den legat under golvnivån. Av denna redogörelse verkar det med all tydlighet framgå att även det norra valvet i västra

fasaden ursprungligen varit fullmurat men att det upptagits i samband med undersökningen 1919. Av nivåerna att döma verkar det osannolikt att det legat synligt ovan en äldre marknivå.

På en av Erik Dahlbergs kopparstick till *Suecia Antiqua et Hodierna* (band 3:32) finns en avbildning av gravkoret interiört samt en exteriörbild (fig 52). På den senare står den Ragvaldska gravstenen elegant lutad mot en ytterfasad och bredvid denna syns ett murat valv, som mycket väl skulle kunna vara identiskt med något av de nu funna murade valven i västra grundmuren. Valvet är beläget invid marken och omgivande murverk är återgivet som oputsat. På denna finns en slätputsad yta, som en vapensköld, med gravstensens inskrift återgiven. Det ser ut som om murytan viker av bakom den lutande gravstenen och i bakgrunden syns en kyrka på långt avstånd. I förlagorna till kopparsticket finns gravkorets interiör samt gravstenen återgivna i olika varianter, medan något valv inte finns återgivet.

I ytterligare ett kopparstick av Vreta kloster, med kyrkan och klosterruinen sedda från sydväst (band 3:28) är gravkoret återgivet från en sådan vinkel, att valvet borde ha syntts eller avbildats (fig 53). Gravkorets västfasad är återgiven med oputsats murverk, men utan några spår av valv. Intressant nog finns däremot en antydning till utskjutande sockel nära marken. Till vänster om kyrkan finns däremot ett valv från klosterruinen, med en tavla med en inskriftstavla med oläslig inskription ovan. Det är inte lätt att identifiera detta valv med någon bestämd del av klosterruinen.

Det är en intressant tanke att valvet faktiskt skulle ha kunnat vara synligt under Dahlbergs tid. Men det är samtidigt oklart hur mycket information som går att läsa ut ur Suecians kopparstick och hur man ska tolka återgivningen av valvet på gravkoret. Den bestämda skrivningen i rapporten att även det norra valvet varit fullmurat och sedan tagits fram vid undersökningen 1919 tycks bekräfta en bild att de båda valven ska tolkas som en form av avlastningsbågar eller dylikt, en tolkning som även Lundberg antyder.

Linköping i juli 2007

Göran Tagesson

Referenser

- Ahnlund, N. 1945. Vreta klostets äldsta donatorer. *Historisk Tidskrift* 1945.
- Andersson, C. 2007. *Kloster och aristokrati. Nummor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*. Göteborg.
- Bauerreiss, R. 1949. *Fons Sacer. Studien zur Geschichte des Frühmittelalterlichen Taufhauses auf Deutschsprachlichem Gebiet*. Band VI Der Abhandlungen der Bayerischen Benediktiner-Akademie. München- Pasing.
- Beckman, N. 1921. Kungagravar och medeltidshistoria. *Fornvännen* 1921/1–2.
- Bond, J. 2001. Monastic Water Management in Great Britain: A Review. *Monastic Archaeology. Papers on the Study of Medieval Monasteries*. Ed. Keevill, Aston & Hall.
- Bonnier, A. C. 1996. Kyrkor, dopfuntar och gravmonument. Kristnandet i Sverige. *Gamla källor och nya perspektiv*. B. Nilsson (red). Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 5.
- Bonnier, A. C. 2004a. Medeltidens kyrkor. *Östergötland. Landskapets kyrkor. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria*. Riksantikvarieämbetet. Sjöström, I. & Ullén, M. (red).
- Bonnier, A. C. 2004b. Medeltidens kyrkor. *Uppland. Landskapets kyrkor. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria*. Riksantikvarieämbetet. Sjöström, I. & Sporrang, U. (red).
- Cinthio, M. 2002. *De första stadsborna. Medeltida gravar och människor i Lund*. Stockholm/Stehag.
- Curman, S. & Lundberg, E. 1935. *Vreta klostets kyrka*. Sveriges kyrkor Östergötland band II.
- Davies, J. G. 1962. *The Architectural Setting of Baptism*. London.
- Due, C. 1999. *Asketiskt ideal eller praktisk anpassning. En diskussion om vatten- och avloppssystem i fyra cisterciensiska nunnekloster*. C/D-uppsats i medeltidsarkeologi, Lunds universitet. Stencil.
- Ersgård, L. 2006. (red). *Helgonets boning. Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Lund Studies in Historical Archaeology 5. Lund.
- Fürst, C. M. 1920. *När de döda vittna*. Stockholm.
- Fürst, C. M. 1922. De senaste gravundersökningarna i Vreta klosterkyrka. *Fornvännen* 1922.
- Grewe, K. ed. 1991. *Die Wasserversorgung im Mittelalter. Geschichte der Wasserversorgung Band 4*. Mainz am Rhein.
- Götlind, A. 1988. *Teknikens medeltida apostlar? En studie av cistercienserna som bärare och förmedlare av teknisk kunskap i det medeltida Skandinavien*. Licentiatuppsats vid Historiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Hall, F. 1902. *Vreta kloster*. Tryckt i: Redogörelse för Allmänna läroverken i Gefle och Söderhamn under läsåret 1901–1902. Gefle.
- Hellström, S. 2003. *Askeby kyrka och kloster*. Linköping.
- Hermanson, L. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg, 24. Göteborg.
- Holmström, M. 1999. Alvastra i statsbildningstid. Andersson, Lagerlöf & Åkerlund red. *Forskaren i fält: en vänbok till Kristina Lamm*. Stockholm.
- Holmström, M. 2006. Makten och himmelriket. Kontinentala kontakter och föränderliga förbindelser i det medeltida Alvastra och Linköpings stift. *Helgonets boning. Studier från forskningsprojektet "Det medeltida Alvastra"*. Ersgård, L. 2006. (red). Lund Studies in Historical Archaeology 5. Lund.
- Holmström, M. & Tollin, C. 1990. Alvastra klostets äldre gods innehav. Framväxt och rumslig struktur samt jämförelser med kontinentala förhållanden. *I heliga Birgittas trakter. Nitton uppsatser om medeltida samhälle och kultur i Östergötland "Västanstång"*, (red) Dahlbäck.
- Lindahl, G. 1969. *Grav och rum. Svenskt gravskick från medeltiden till 1800-talets slut*. KVHAA. Antikvariska serien 21. Stockholm.
- Lindberg, M. 2004. Vreta – kloster, kyrka och gravplats. *Kulten – makten – människan. Arkeologi i Östergötland. Meddelanden från Östergötlands länsmuseum* 2003.
- Lundberg, E. 1944. *Vreta kloster. Svenska fornminnesplatser nr 6*. 3:e uppl. Stockholm.
- Menander, H. & Tagesson, G. 2005. Monastisk kultur i urban miljö – ett arkeologiskt perspektiv på östgötsk klosterforskning. *Diocesis Lincopensis II. Medeltida internationella influenser*. Red Kjell O Lejon.
- Ortved, E. 1933. *Cisterciordenen og dens klostre i Norden* 2. København.

- Parikh, K. 1991. *Kvinnoklostren på östgötaslätten under medeltiden. Asketiskt ideal – politisk realitet*. Lund.
- Redelius, G. 1972. *Kyrkobygge och kungamakt i Östergötland*. Antikvariskt arkiv 45.
- Regner, E. 2005. *Den reformerade världen. Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid till modern tid*. Stockholm Studies in Archaeology 35.
- Ristow, S. 1998. *Früchristliche Baptisterien*. Jahrbuch für Antike und Christentum. Ergänzungsband 27.
- Sigsjö, R. 1979–80. Klosterstaden Varnhem. *Västergötlands fornminnesförenings årsskrift 1979–80*. Skara.
- Sjöström, I. & Sporrang, U. 2004. *Uppland. Landskapets kyrkor*. Forskningsprojektet Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria. Riksantikvarieämbetet.
- Tagesson, G. 1990. *Vreta klosters kyrka och klosterområde. Arkeologisk undersökning samt osteologisk analys 1988*. Otryckt rapport, Östergötlands länsmuseum, dnr 254/88.
- Tagesson, G. 1993. *Vreta klosters kyrka*. Linköpings stifts kyrkor. Korta vägledningar.
- Tagesson, G. 1997. Vreta and Bro. Magnates and Bishops in a District of Östergötland. *Visions of the Past. Trends and Tradition in Swedish Medieval Archaeology*. Anderson, H., Carelli, P. & Ersgård, L. (red). Riksantikvarieämbetet, arkeologiska undersökningar. Skrifter Nr 24. Stockholm.
- Tagesson, G. 2004. Vreta och Bro – stormän och biskopar i en östgötabygd. *Kulten – makten – människan. Arkeologi i Östergötland. Meddelanden från Östergötlands länsmuseum 2003*.
- Toll, H. 1922. Medeltida kunga- och gravstudier. *Fornvännen 1922*.
- Ullén, M. & Ljungstedt, S. 2003. *Östergötlands medeltida dopfuntar. Studier till Sveriges kyrkor 1*. Stockholm.

Administrativa uppgifter

Län: Östergötland
Landskap: Östergötland
Kommun: Linköping
Socken: Vreta kloster
Plats: Vreta kloster klosterområde
Fornlämning: RAÄ 50
Läge: Ekonomiskt kartblad 085 66
Undersökningens mittpunkt: X6484500, Y1483180
Koordinatsystem: RT90, 2,5 gon V
Höjdsystem: Rikets

Etapp 1–2

Riksantikvarieämbetet dnr: 422-2213-2004
Länsstyrelsen dnr: 431-11042-06, (433-6303-02)
Länsstyrelsen beslutsdatum: 2006-06-07 (avser etapp 1, parlatoriet)
Projektnummer: 15 205 91
Intrasisprojekt: O2006075
Rapportnummer: 2007:60
Ansvarig arkeolog: Göran Tagesson
Personal: Hanna Menander
Beställare: Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig: Vreta klosterns kyrkliga samfällighet
Undersökningstid: 2005-09-21–2006-09-18
Dokumentationshandlingar: 14 fältritningar samt handlingar förvaras i Riksantikvarieämbetet (ATA).
Fynd: Fyndmaterialet består av totalt 23 fyndnummer.

Etapp 4. Stenkilska gravkoret

Riksantikvarieämbetets dnr: 424-1910-2007
Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 433-5405-07, 2007-04-24
Projektnummer: 15 209 55
Intrasisprojekt: O2006075
Rapportnummer: 2007:60
Ansvarig arkeolog: Göran Tagesson
Beställare och kostnadsansvarig: Vreta klosterns kyrkliga samfällighet
Undersökningstid: 2007-05-28–06-13
Dokumentationshandlingar: 3 fältritningar samt handlingar förvaras i Riksantikvarieämbetet (ATA).
Fynd: Tillvaratogs ej, kalkbruksprover.

Bilaga 1. Schaktbeskrivningar

Dokumentationen av konstruktioner, kulturlager, fynd och prover har skett med hjälp av Riksantikvarie-ämbetets digitala dokumentationssystem Intrasis. Arbetet har organiserats på så sätt att i den löpande nummerserien har de lägsta numren reserverats för klosterruinens olika rum och byggnadskroppar. Parlаторiet, rummet som undersöktes i etapp 1 har fått nr 9, medan olika kontextgrupper som tolkas höra samman med en äldre byggnadskonstruktion har förts samman till nr 12.

Id	Typ	Grupp Id
1	–	–
2	Köket	–
3	Kökets S rum	2
4	Kökets N rum	2
5	Källare	–
6	Refektoriet	–
7	Äldsta kyrkogårdsmur	–
8	Kapitelsal	–
9	Parlаторiet	–
10	Arbetsrummet?	–
11	Dagtrappa, klosterarkiv?	–
12	"Baptisterium"	–

Etapp 1. Parlаторiet (9)

Etapp 1 omfattar framför allt kontexter inom rum nr 9, parlаторiet. Kontextgrupper har fått nummer från 200 och uppåt. Enskilda kontexter har nummer från 7000 och uppåt. För de enskilda stenarna gäller att trappornas stenar som dokumenterats direkt med digital inmätning har fått nummer från 7000, medan stenarna i vattenrännan dokumenterats på ritfilm för att senare digitaliseras. Byggmästare Bo Johansson har för sitt arbete fotodokumenterat stenarna och även numrerat dem i en nummerserie som anges nedan, förkortat B J_n. Dessutom anges i tabellen även de tolkade trappstegens nummer.

Kulturlagren och vissa enskilda övriga kontexter har numrerats löpande från 300 och uppåt. Profilernas lagernummering hänförs till denna löpande serie, som således är lika för alla profiler.

Parlаторiets (9) kontextgrupper

Id	Typ	Grupp Id	Läge	Undertyp/tolkning	Datering
9	Konstruktion	–	Parlatorium	Murar tillhörande östlängan	Cisterciensid
12	Konstruktion	–	"Baptisterium"	Äldre än östlängan	Förcisterciensisk tid
200	Konstruktion	12	Parlаторiet	Västra trappan	"
201	Konstruktion	12	Parlаторiet	Östra trappan	"
202	Konstruktion	12	Parlаторiet	Vattenrännan	"
203	Konstruktion	9	Parlаторiet	Stengolv	1920-talet
204	Konstruktion	9	Parlаторiet	Murar	Klostertida
205	Konstruktion	12	Parlаторiet	Äldre östmur i parlаторiet	Förcisterciensisk tid
206	Konstruktion	12	Parlаторiet	Äldre sydmur i parlаторiet	"

Västra trappan (200)

Id	Grupp Id	Trappsteg nr	Nr Bo j_n	Höjd	Storlek	Kommentar
7016	203	–	A	+29,53	–	Lundbergs stengolv.
7027	203	–	B	–	–	Lundbergs stengolv.
7037	203	–	C	+29,52	–	Lundbergs stengolv.
7048	200	1	V20	+29,43	1,25 m l, 0,12 m tj	Sliten yta.
7115	200	–	21	–	0,5 m l, 0,10 m tj	–
7127	200	–	21	+29,31	0,6 m l	Belägna under 7048, tydligt nergrävda gm 310, ligger i fyllnadslager 309.
7139	200	2	23	+29,21	1,10 m l	–
7149	200	2	22	–	–	Del av nr 7157?
7157	200	–	24	+29,16	–	–
7168	200	3	26	+29,01	0,72 m l, 0,1 m tj	Mellan 7168–7194 fanns lite jord, lager 309?, samt träflis, verkar nytt, F19.
7183	200	–	25	+28,95	–	Del av stödmur?
7194	200	4	27	+28,97	–	Under 7194 fanns orörd jord, 311, 7194+7236 ej märkbart slitna.
7209	200	–	27A	+28,83	–	Liten sten Ö om 7194, del av stödmuren?
7219	200	5	28	+28,89	0,75 m l	Motsv trappans bredd, mellan 7219–7245 tunt jordlager, tydliga rester av kalkbruk.
7236	200	–	27B	+28,87	–	Liten kantsten, del av stödmuren.
7245	200	6	30	+28,80	0,75 m l	Obetydligt sliten.
7262	200	7	31	+28,68	0,65 m l	Något sliten i ytan, lagd direkt på bottenleran, under stenen träflis, samma som under 7194.
7278	200	–	31A	+28,70	–	Kantsten i V.
7286	200	–	31B	+28,66	–	Kantsten i V.
7295	200	–	31C	+28,62	–	Kantsten i Ö.
7317	200	8	32	+28,50	0,3 m l	Rubbad ur läge, sliten yta, tidigare belägen Ö om 7332?
7332	200	8	33	+28,43	–	Rätt läge för steg 8? Har tippat mot Ö, sliten i ytan.
7344	200	9	34	+28,27 -36	–	Trappan vänder, något sliten i ytan, ligger ur läge, sluttar mot N, behuggning på kanten mot Ö med bredmejsel, stenens NV hörn spräckt.
7500	200	9	35	+28,26	0,7 m l, 0,25 m br (N-S)	Stenen lutar åt V, ej tydliga huggspår, ej påtagligt sliten, under denna gråbrun lera, ingen kulturjord eller kalkbruk.
7516	200	9	37B	+28,15	0,25x0,35 m	Belägen under 7500, under detta lera, tunt kulturjordslager och något kalkbruk, därunder lera som hör ihop med rännans fyllning.
7531	200	9	37	+28,19	–	Tillhör N stödmuren? Även denna ligger på snedden kant i kant med 7544.

Forts sid 48 ...

Id	Grupp Id	Trappsteg nr	Nr Bo j_n	Höjd	Storlek	Kommentar
7544	200	9	36	+28,33	0,75 m l, 0,4 m br, 0,10 m tj	Påtagligt sliten i ytan, östra sidan med spår av bred mejselbehugning.
7562	200	10	38	+28,19	0,66 m l	Under 7544, något sliten i ytan.
7581	200	11	S39B	+28,12	0,5 m l	Sprucken, hör ihop med 7599, spår av nötning.
7599	200	11	S39A	+28,10	Totalt 0,78 m l	Under kommer V 39, dvs lockhäll till rännan, således nedersta trappsteget.
–	200	–	V39	+28,04	0,6 m l, 0,18–0,23 m br, 0,06 tj	Ligger lutande mot V och N. Lockhäll ovan rännan.
–	200	–	V39A	–	0,55 m l och 0,25 m br	–
–	200	–	U39	Ca +28,04	–	Lockhäll.
–	200	–	40	–	–	Sidohäll.

Östra trappan (201)

Id	Grupp Id	Trappsteg nr	Nr	Höjd	Storlek	Kommentar
7078	203	–	–	–	–	Lundbergs stengolv
7087	203	–	–	–	–	Lundbergs stengolv
7099	203	–	–	–	–	Lundbergs stengolv
7109	203	–	–	–	–	Lundbergs stengolv
7616	201	1	Ö1	+29,46	1,05 m l, 0,45 m br, 0,10 m tj	Sliten yta, förskjutet 0,5 m söder om 7635?
7635	201	2	Ö2	+29,30	0,65 m l, 0,45 m br	Något sliten
7654	201	–	A	+29,29	–	Belägen Ö om 7635
7660	201	3	3	+29,14	0,8 m l, 0,5 m br, 0,1–0,15 m tj	Belägen under 7635
7679	201	–	X	+29,24	–	Tillhör Ö stödmuren
7685	201	–	B	+29,19	–	Belägen under 7679
7707	201	–	C	+29,13	–	–
7716	201	–	5	+28,92	–	–
7724	201	4	4	+28,89	0,68 m l, 0,25 m br	Sliten yta
7739	201	–	–	+29,04	–	Under 7707
7747	201	–	D	+29,04	–	–
7758	201	–	7	+28,83	–	–
7768	201	5	8	+28,71	0,62 m l, 0,38 m br, 0,10 m tj	Sliten yta

Rännan (202)

Id	Grupp Id	Trappsteg nr	Nr Bo J_n	Höjd	Storlek	Kommentar
-	-	-	1	+27,63	-	Västra sidan
-	-	-	5	-	-	Östra sidan
-	-	-	10	-	-	Norra sidan
-	-	-	11	+27,95	-	Norra sidan
-	-	-	12	-	-	Norra sidan
-	-	-	13	-	-	Norra sidan
-	-	-	14	-	-	Norra sidan
-	-	-	15	-	-	Norra sidan
-	-	-	16	-	-	-
-	-	-	17	-	-	-
-	-	-	S1	-	-	Södra sidan
-	-	-	S2	-	-	Södra sidan
-	-	-	S3	-	-	Södra sidan
-	-	-	S6	-	-	-
-	-	-	S8	-	-	-
-	-	-	B4	-	-	Lockhäll
-	-	-	B5	-	-	Kantsten
-	-	-	B6	-	-	Kantsten
-	-	-	B8	-	-	Kantsten
-	-	-	B9	-	-	Kantsten

Kontextbeskrivning

301	Orörd lera, brungul; 301b, som 301 men med mjäla.	314	Fyllnadslager, mörk humus blandad med småklumpar av brungul lera, ser ut som blandning av lager 302 och 301.
302	Homogen humus, ursprunglig marktopografi.	315	Fyllnadslager, brungul lera som lager 301.
303	Homogen humus, med inslag av sand och kalkbruk.	316	Fyllnadslager, blandning av brun humus, små lerklumpar (liknar lager 311 och 314), kalkbruk och träkol.
304	Kalkbruk 2000.	317	Fyllnadslager, grusigt och melerat gråbrunt lager med kalkbruk.
305 =	7 grundmur, "äldsta kyrkogårdsmuren".	318	Konstruktionslager, under stengolv (203), datering till 1920-talet.
306 =	204 dagermur, parlatoriets väggar.	319	Kulturlager, rest av, till största delen bortgrävt under 1920-talet.
307	Fyllnadslager, sandig humus, rikligt med kalkbruk, kalkbruks korn, kalkstensflis, även fynd av djurben, järn sannolikt spik, med stora smidda huvuden, ingen modern inblandning, inte uteslutet att det rör sig om ett gammalt kulturlager. Under detta fanns lager 311, tydligt lagerskilje, med tunt men distinkt sandlins.	320	Konstruktionslager, sättsand till stengolv (203), datering 1920-talet.
308	Rest av fyllning i nedgrävning för vattenledningen, oklar datering.	321	Fyllnadslager, påförd lera.
309	Som 307, sannolikt samma lager.	322	Som 311, men med ren brun humus.
310	Homogen brunt något lerigt fyllnadslager, tolkas som ursprungligt marklager.	323	Fyllnadslager i nedgrävningen för kalkstensrännan (202), som 303, dvs homogen humus, men med större inblandning av kalkbruk och sand.
311	Fyllnadslager, brun lerig sandig humus, med klumpar av ren gul lera (liknande 314 och 316), mellan ovanliggande lager 307 fanns en tunn men distinkt sandlins.	324	Fyllnadslager, sandig humus, inslag av kalkbruk, troligen samma som 325.
312	Fyllnadslager, ren lera, direkt ovan rännans (202) kalkstenslock.	325	Lerigt melerat lager, dateras till 1920-talet.
313	Fyllnadslager, ren silt, ovan rännan (202).	326	Fyllnadslager, sandig mörk humus, homogent med inslag av lera, del av nedgrävning för trappans stödmur.

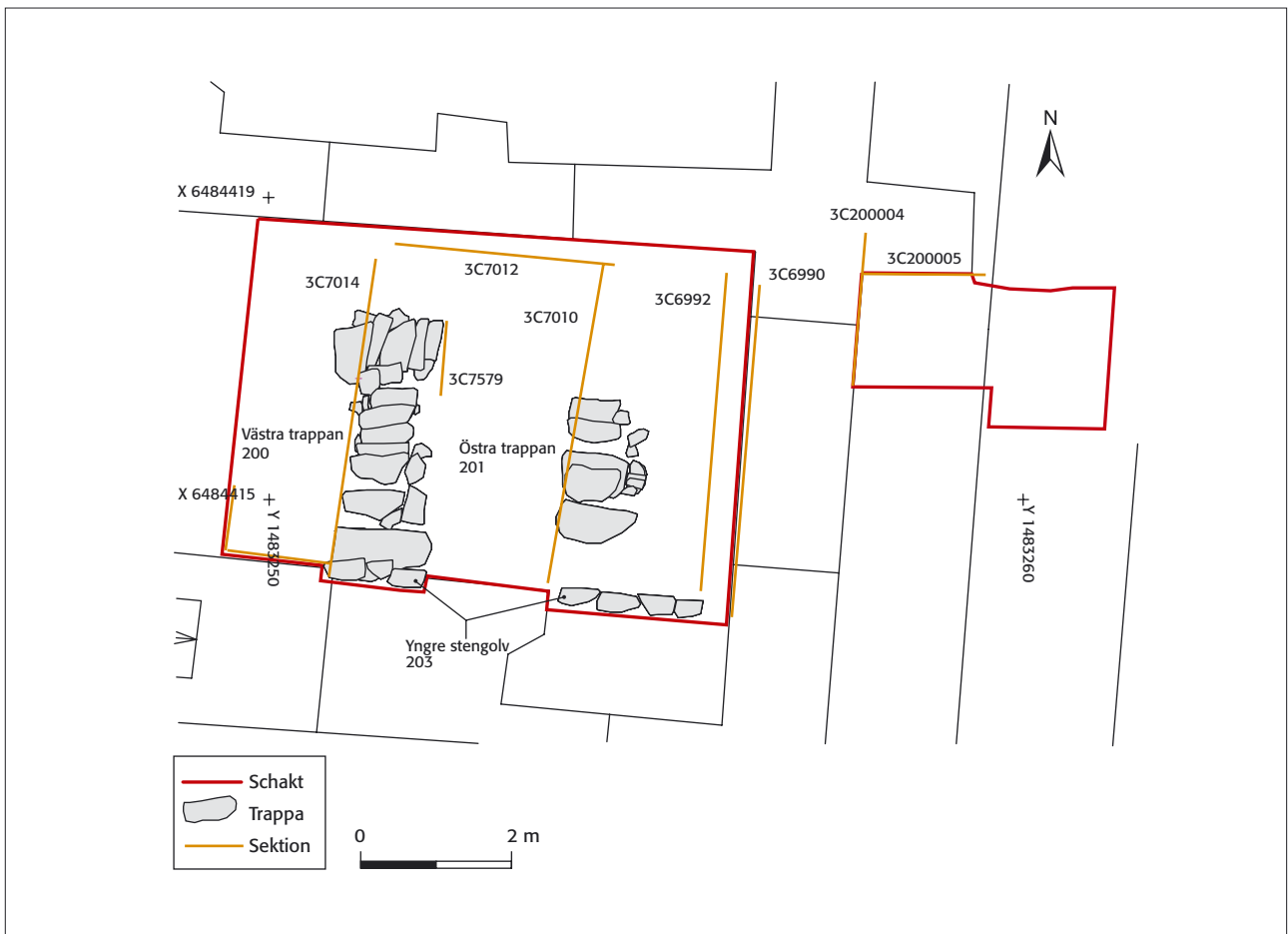

Fig 54. Plan över trappan (200 och 201) samt profilernas numrering. Skala 1:100.

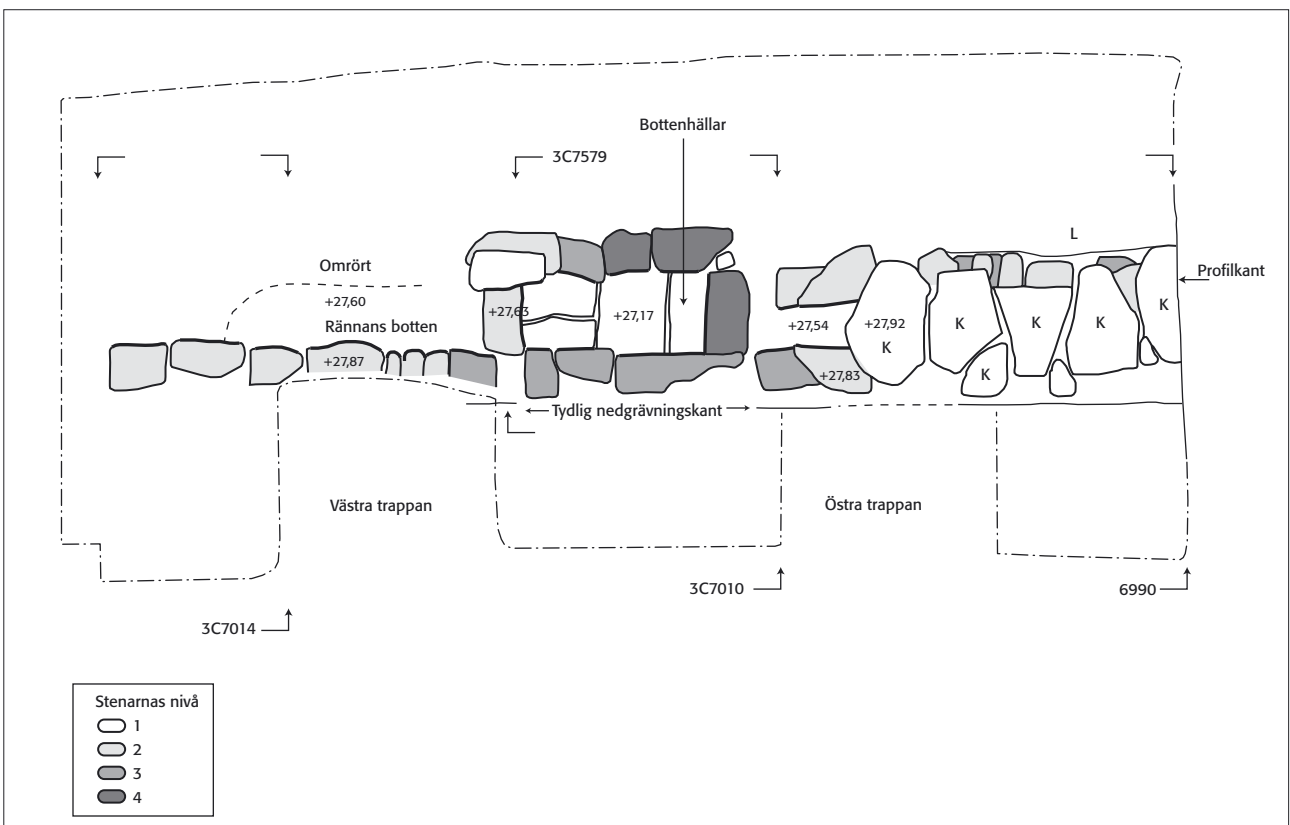

Fig 55. Plan över vattenledningsrännan (202), lockhällar ofyllda. Skala 1:40.

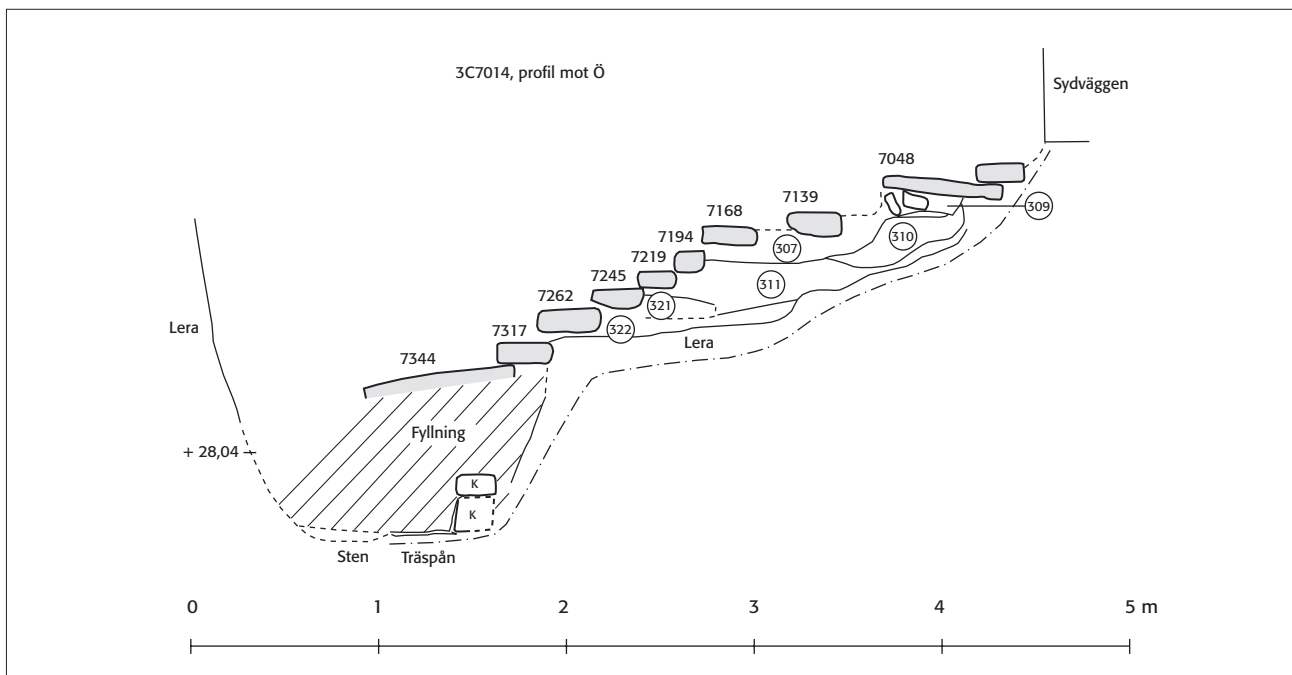

Fig 56. Profil genom västra trappan 200 mot öster (3C7014). Skala 1:40.

Västra trappan (200), profil 3C7014 (fig 56)

Vid undersökningens början fanns elva trappsteg bevarade. Trappans övre del, omfattande stenarna 7048, 7139 och 7168, var belägna ovan fyllnadslager (307, 309 och 310). Dessa var belägna i en nedgrävning som kan dateras till 1920-talet. Trappsteg 4–5, (dvs stenarna 7194 och 7219) var belägna på lager 311, ett karaktäristiskt lager med brun jord och inblandning av småklumpar av gul bottenlera. Mellan lager 311 och 307 fanns en tunn sandlins, vilket till en början gjorde att lager 311 antogs vara intakt och äldre. Närvaron av småklumpar av gul bottenlera i det bruna humösa lagret återfanns senare även i lager 314 och 316. Dessa tolkas som en blandning av orörd bottenlera som blandats med det äldsta humuslagret 302, och skulle kunna tolkas som ett resultat av grävning genom äldsta markhorisont ner i bottenleran. Det är dock oklart hur lager 311 ska tolkas. I profilen ser lagret ut att vara en fyllning i en sentida nergrävning, liknande lager 307, samtidigt som den mellanliggande sandlinsen mellan 307 och 311 skulle kunna tolkas som att ytan stått öppen en tid. Inte heller något fyndmaterial finns som kan ge klart besked. Tolkningen av lager 311 har betydelse för tolkningen av nergrävningens omfattning under 1920-talet i detta parti.

Stenen 7245 var belägen på lager 321 och 322, sannolikt kan även dessa tolkas som utfyllnadslager och därmed skulle även det 6:e trappsteget vara restaurerat. Detta innebär att de första 6 trappstegen av trappan tolkas som restaurerade och placerade på utfyllnadslager i en nedgrävning som sannolikt tillkommit i samband med 1920-talets undersökning. Detta dock med reservation för osäkerhet i tolkningen av lager 311. Stratigrafin skiljer sig hur som helst gentemot den östra trappan, där alla trappstegen var belägna på trappstegsformad urgrävning i den orörda bottenleran.

Detta medför att stora delar av rummets sydvästra del har varit föremål för omfattande nedgrävning på 1920-talet. Detta kan förklara varför inga spår efter den Ö-V mur (206), som finns dokumenterad på Lundbergs ritning i denna del, kunde återfinnas. Denna mur var belägen i rummets sydvästra del, parallell med den nuvarande sydmuren, en ca 1 m bred skalmur, belägen mellan rummets västmur och fram till den västra trappan. Muren skulle kunna tolkas som äldre än nuvarande parlatoriets murar och är självfallet av stor betydelse för tolkningen av trapporna och vattenledningen. Några spår eller stratigrafiska iakttagelser hörande till denna mur kunde dock inte återfinnas vid undersökningen 2006.

Stenen 7262 var belägen direkt på den orörda lera (301), med fynd av tunt träflis (7302) under, vilket kan tolkas som att denna sten har legat orörd i samband med undersökningen på 1920-talet. Från och med sten 7317 och vidare är stenarna belägna ovan fyllningen i rännans nedgrävning. Från sten 7344 och vidare därunder var stenarna dock kraftigt ur läge, vilket tolkas bero på kraftiga sättningar som resultat av sättningarna efter undersökningen på 1920-talet.

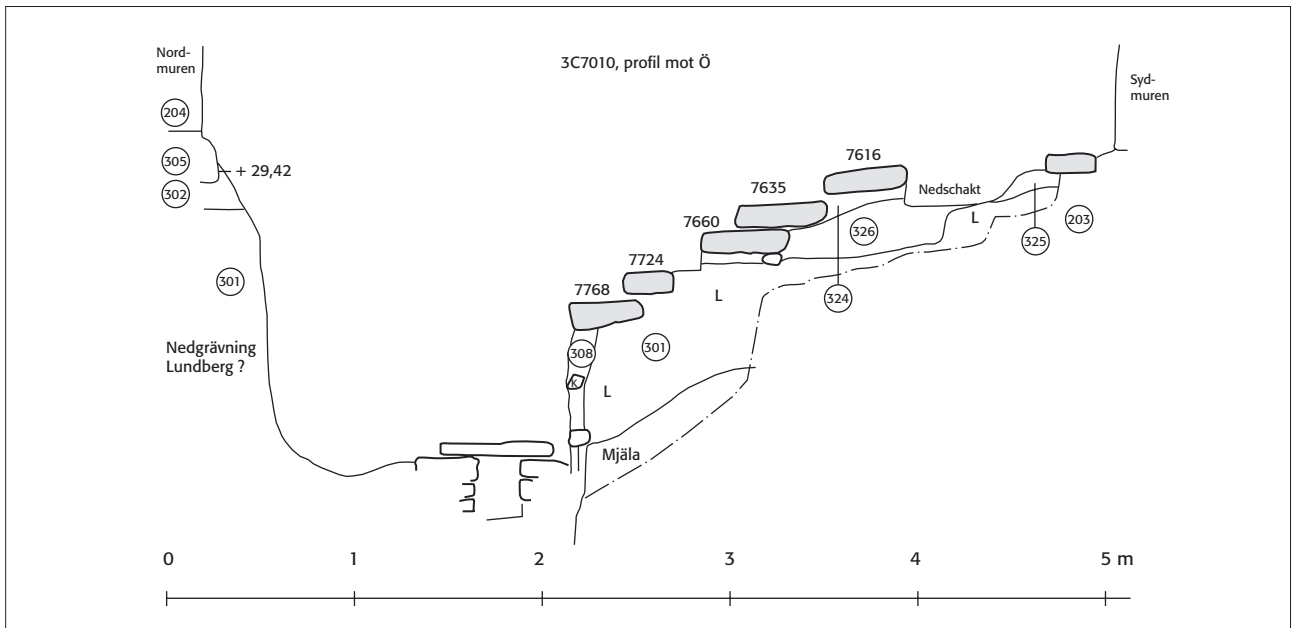

Fig 57. Profil genom östra trappan 201, mot öster (3C7010). Skala 1:40.

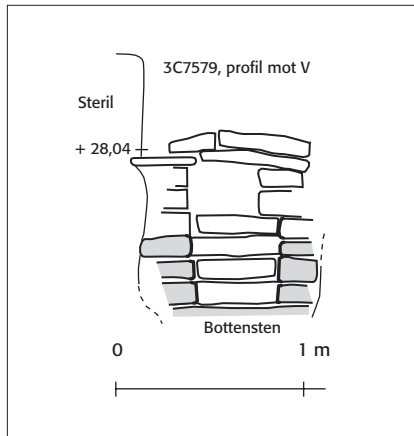

Fig 58. Profil genom vattenledningsrännan 202, mot väster (3C7579). Gråmarkerade stenar betecknar bassängens konstruktion. Skala 1:40.

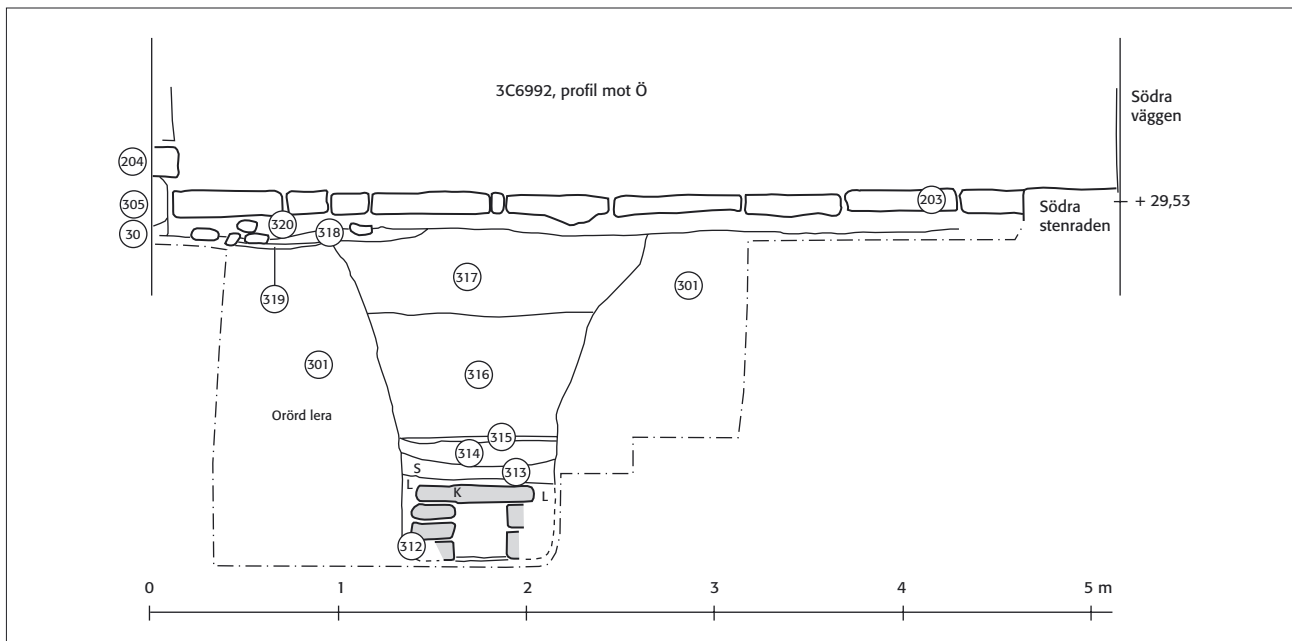

Fig 59. Profil mot öster, vattenledningsrännan och dess nergrävning, mot öster (3C6992). Skala 1:40.

Östra trappan (201), profil 3C7010 (fig 57)

Den östra trappan har ursprungligen varit ca 0,75 m bred, med ca 0,3 m djupa och 0,25 m höga trappsteg. Den omfattar 5 trappsteg, samtliga verkar ligga på ursprunglig plats, ovan en trappstegformad nedgrävning i den orörda bottenleran (301). I trappans övre del fanns fyllnadslager 324, 326 och 325, men dessa utgör endast delar av fyllningen i samband med nedgrävning för stödmuren. Under trappstenarna fanns endast ett tunt lager jord, motsvarande lager 324 i profilen. Under sten 7716 fanns ett glasfragment (F18).

Det fanns ett glapp mellan trappsteg 3 och 4 (stenarna 7660 och 7724), som inte verkar synas på fotot från 1920-talet och som tolkas som resultat av senare tids påverkan (fig 7). Detta skulle ytterligare indikera att fotot verkligen är från undersökningstillfället och att förändringarna har inträffat vid en senare tidpunkt.

Under 5:e trappsteget (7768) fanns en tydlig nergrävningskant, nästan helt lodrät. Nedgrävningen för vattenledningen har således haft den utsträckning som framgår av profilen (3C7010). Nedgrävningskanten i norr kan dock vara ett resultat av undersökningen och friläggningen på 1920-talet, dvs nedgrävningen har inte varit större, men kan möjligen ha varit trängre.

I profil 3C7010 finns lager 324 och 326, men dessa omfattar endast nedgrävning för stödmur väster om trappan, dvs det är ej fråga om nedgrävning under stenarna.

Vattenledningsrännan (202) rensades fram, först genom att fyllningen efter 2004 års sandfyllning tömdes, vilket i stort antas motsvara 1920-talets undersökningsyta. Profilen 3C6992 (fig 59) har dokumenterats efter att denna yta ytterligare har grävts några decimeter in mot öster. Profilen representerar således en intakt stratigrafi, utan påverkan från 1920-talets undersökning.

Nedgrävningen för vattenledningsrännan är bevarad till 1,75 m dj, ursprungligen har den sannolikt varit upp till 1,90–2,0 m djup under dåvarande markyta (fig 21). Nedgrävningen är trattformad och tämligen brant, särskilt i botten där väggarna är nästan lodräta. Nedgrävningens bredd var vid lockhällen 0,8 m.

Nedgrävningen har sannolikt skurit lager 319, som är bevarat till en liten tunn del direkt norr om nedgrävningskanten. Detta lager är sannolikt identiskt med lager 302, dock bättre bevarat i nordväggen. Direkt söder om rännans nedgrävning är alla spår av äldre stratigrafi avschaktade. Lager 318 och 320 tolkas som fyllnadslager från 1920-talet, för att utgöra grund för stengolvet 310.

Rännans konstruktion består av kalkstenshällar, med sidorna av råbrutna liggande kalkstenar, 0,06–0,1 m tjocka och 0,2–0,4 m långa. Rännans inre mått var i östra delen 0,28 m br och 0,3 m hög (fig 18).

Rännan var bäst bevarad i den **östra delen**. På ritningen har sidornas kalkstenar markerats med skraf-fering. Stenarna i södra delen (B6 och B8) har sannolikt inte rubbats, och dess sidor betecknar rännans ursprungliga södra kant. De norra stenarna B5 och B9 var rubbade och bör justeras ca 0,1 m mot norr. I rännans södra del fanns en autentisk nedgrävningskant, precis vid profilen genom trappan (3C7010). Lockhällarna har möjligen rubbats något vid tidigare undersökning, här fanns några större springor, som tycktes ha täckts av mindre stenar, nu löst liggande (fig 19).

Rännan befanns vara tätad utvändigt med lera (312), dels sannolikt i rännans sidor, dels i ett tunt lager ovan lockhällen. Av profilen mot öster (3C6992) framgår att det ovan lockhällen fanns ett lager ren silt (313), därovan ett lager med mörk humus med inblandning av småklumpar av brungul lera (314), ett karaktäristiskt lager som kan tolkas som en blandning av den ursprungliga markhumuslagret 302 och bottenleran (301). Samma typ av blandning fanns även i lager 311, vilket skulle kunna tolkas som att det rör sig om ett lager från tiden för konstruktionen av anläggningen.

Ovan detta fanns ett tunt lager ren lera (315) som liknar bottenleran 301. Dessa tunna och distinkta lager hade karaktären av konstruktionslager, med syfte att utgöra en omsorgsfull tätning av rännan. Ovan dessa fanns 316 och 315, som mer hade karaktär av tjockare fyllnadslager. Det kan noteras att även lager 316 hade den karaktäristiska inblandningen av gula lerkluttar, som noterats i lager 314. I rännans olika lager hittades rester av kalkbruk, i form av kalkbrukskorn i lager 314, samt ett tydligt kalkbruksbit i botten av lagret 316. Dessa fynd av kalkbruk är viktiga för datering av konstruktionen, se ovan.

Rännans botten var belägen på ca +27,63 i den östra delen vid profil 3C6992. Rännans östra del var orörd av tidigare undersökningar och invändigt fylld nästan upp till lockhällen med sand. Sandfyllningen undersöktes ner till botten (fig 20). Den bestod av tunna skikt med fin sand, resp. lera och mjäla, i form av tunna tydligt vattenavsatta lager. Det fanns små kalkbrukskorn i alla lager. Botten bestod av tunn men hård och seg lera, ca 1–2 cm tjock. Därunder fanns ett 2 cm tunt lager med humusfärgad sand. Sammantaget visar detta att rännan verkligen varit vattenförande under en längre tid, utan att rensas alltför ofta.

Rännans västra del var påverkad och delvis förstörd genom den tidigare undersökningen. Trappstegen ovan rännan låg visserligen någorlunda i ordning men hade rasat och glidit mot norr. Det nedersta trappsteget S39 var redan borttaget vid undersökningstillfället. V39 tolkas som lockhäll till rännan. Ytterligare stenar väster om dessa tolkades som lösa i fyllningen ovan och i rännan. Under stenarna i den kollapsade västra delen av rännan fanns rester av humus och lera samt kalkbruk mm. Fyllningen bestod av fin humös jord i ett tunt lager mellan sten 40 och 41.

Rännans botten var i denna del belägen på +27,60 m. Den utgjordes av en tydlig och distinkt nivå, ovanliggande lager släppte lätt vid undersökningen. Här framkom ett tunt men tydligt trälager, med långsgående träfibrer. Av detta framgår att rännan ursprungligen varit träklädd i detta parti. Under detta fanns orörd bottenlera. Någoting liknande fanns inte bevarat i östra delen. Om rännan varit träklädd i den östra delen skulle detta kunna förklara den lägre bottennivån på +27,54 m. Detta förefaller dock mindre troligt, eftersom inte några spår kunde iaktas under rännans fyllning, i den intakta östra delen, jmf ovan.

Rännans bassäng, piscina, består av en rektangulär konstruktion, med invändiga måtten 0,92x0,45 m (Ö-V). Sidorna består av kalkstenar lagda på varandra, på samma sätt som rännans konstruktion (fig 22, 23). Södra sidan består av tre skift, 0,3 m h ovan botten och verkar vara intakt. Den östra sidan hade två skift bevarade, 0,28 m h, bestående av 0,2 m breda kalkstenar. Bassängens östra sidas övre del var belägen 0,10 m under botten av rännan på motsvarande sida, se nedan. Den norra sidan bestod av 2–3 skift, 0,35 m h. Den västra sidan bestod av fyra skift, 0,48 m h (se fig 58).

Rännans botten utgörs av 3 kalkstenshällar, som går in under sidorna. Den västra stenen var spräckt. Bassängens fulla bredd var 0,9 m. Kalkstenarna består av likartad konstruktion i hela anläggningen, med jämna godsidor vända inåt bassängen och med ojämna kanter utåt. Bassängen har således varit nedgrävd i den orörda bottenleran.

Bassängen ansluter i väster direkt till rännan. Bassängen är dock bredare än själva rännan, så att dess södra sida går i liv med rännans södra sida, medan den norra sidan är ca 0,10–0,15 m bredare och förskjuten mot norr (invändiga mått). I den östra delen finns ett litet avstånd om 0,1–0,2 m mellan bassängen och rännan, som sannolikt beror på att stenar tagits bort i samband med grävningsarbeten 2004.

Rännans botten består av den orörda bottensanden, dvs den är ej stenlagd som bassängens botten. Rännans botten i östra delen har varit utsatt för påverkan i samband med undersökningarna och befann sig vid undersökningen ligga på +27,54 m, medan dess ursprungliga nivå är oklar. Bassängens botten är belägen ca 0,35 m djupare än rännans botten.

Det saknas spår av nedgrävningen för bassängen i plan, men den avtecknar sig tydligt i profilen mot väster (3C7579, fig 58). Bassängens ursprungliga fulla bredd går ej att säkert avgöra ovan den nu bevarade omfattningen. Det är möjligt att det funnits ytterligare stödmurar eller överbyggnad, men det är idag omöjligt att ge ett säkert svar på. De nu rekonstruerade stödmurarna motsvarar rekonstruktionen på 1920-talet. Det är möjligt att dessa varit bredare och öppningen runt bassängen således mer trattformig, men det är idag omöjligt att avgöra. En största möjliga bredd och vidd utgörs dock av den orörda bottenlerans dokumenterade belägenhet, som framgår av profil 3C7010 (fig 57).

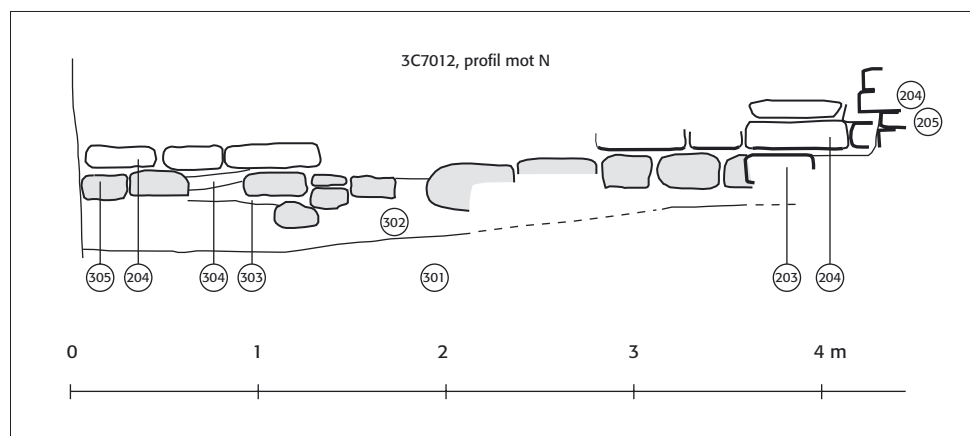

Fig 60. Profil genom parlatoriets norra fasad (3C7012). Gråmarkerade stenar tolkas som rester av den äldsta kyrkogårdsmuren. Skala 1:40.

Äldre kyrkogårdsmuren (7)

Den äldre kyrkogårdsmuren har sannolikt undersökts på 1910–20-talet. Framför allt är det partiet söder om köket, med bevarad axmurning, opus spiccatum, som uppmärksammas. På Lundbergs äldre dokumentationsplaner finns muren markerad. Kyrkogårdsmuren går i liv med parlatoriets norra vägg, men fortsätter både väster och öster om östlängan. Det verkar som om kyrkogårdsmuren fortsatt i liv med den nutida kyrkogårdsmuren direkt öster om östlängan.

I samband med undersökningen 2006 undersöktes delar av den förmodade äldsta kyrkogårdsmuren. De synliga dagemmurarna (204) i parlatoriet har enligt byggmästare Bo Johansson varit föremål för partiell ommurning i samband med ruinrenoveringen omkring 2004. De verkar dock ej ha blivit nedmonterade som många andra murar i ruinen, utan arbetet har inskränkts till en omfogning. Dagemmurarna i parlatoriet ser idag ut att ligga i förband med varandra (fig 14). Den norra murens nedre del ser ut som en grundmur, något utskjutande mot söder och med delvis annat stenmaterial (fig 60). Möjligen skulle denna kunna vara rester efter det kalkstengolv som enligt Lundbergs grävningsrapport hittades i rummet, men som i övrigt inte kunnat identifieras i samband med 2006 års undersökning.

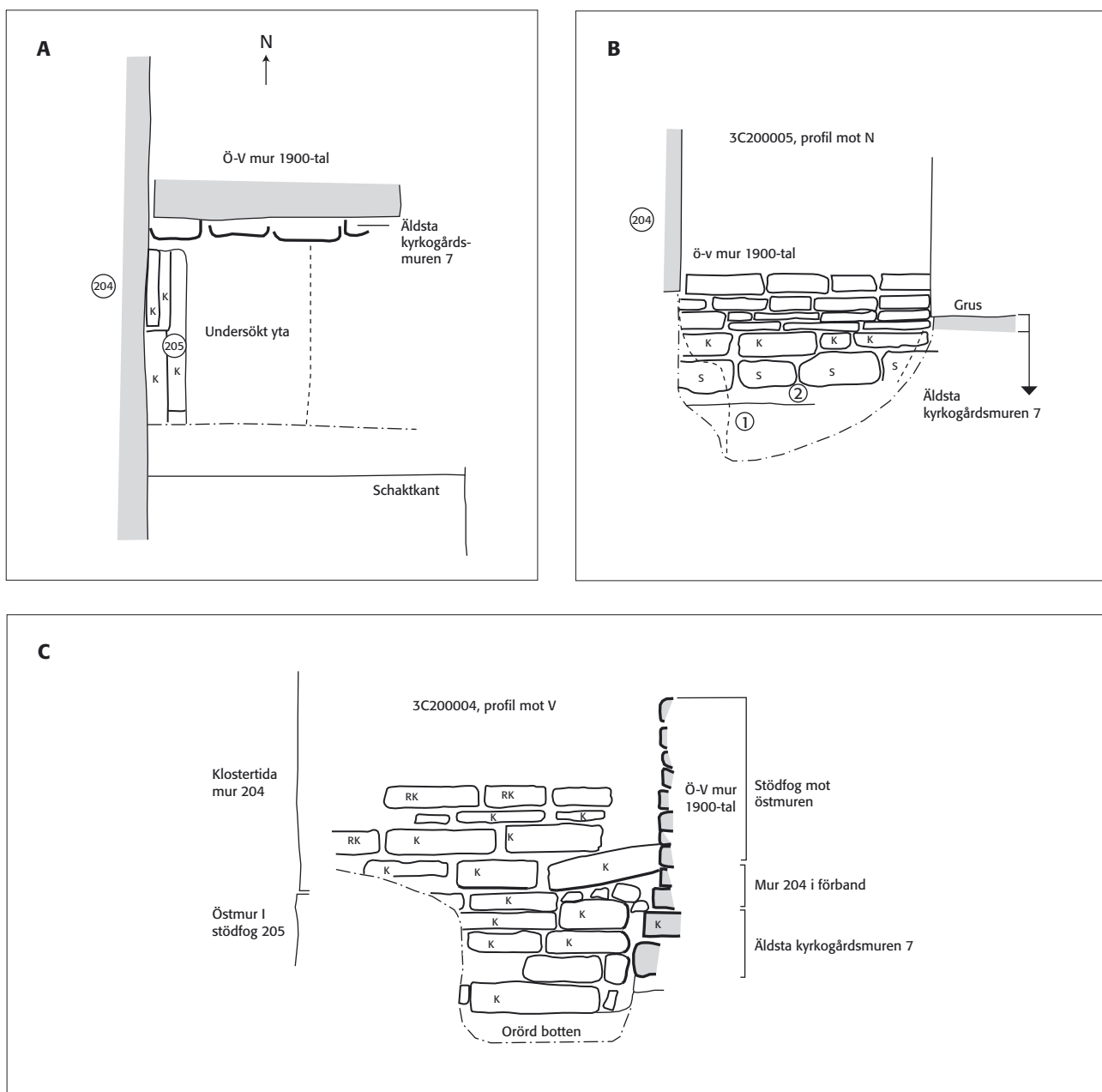

Fig 61. A. Plan schakt 6 öster om parlatoriet. B. Profil mot norr (3C200 005). C. Profil mot väster (3C200 004). Skala 1:40.

I augusti 2006 genomfördes en kompletterande grävning i parlatoriets nordöstra hörn, omfattande en nedschaktning i hörnet för att gräva en dränering under östmuren, med anslutning öster om östlängan. (Schaktet utvändigt benämns schakt 6, se nedan.) Östmurens grundmur och anslutning till nordmuren kom på så sätt att friläggas (fig 11, 62). Det framgick då att nordmurens bottenskiift bestod av 0,2–0,5 m st stenar, som kunde tolkas som en form av grundmur (profil 3C7012, fig 60). Detta parti verkar ej ha varit föremål för omfogning eller restaurering. Den visade sig fortsätta obruten mot öster, förbi den östra muren, som således är stratigrafiskt senare (fig 25, se nedan). Den norra muren tolkas utgöra rester efter den äldsta kyrkogårdsmuren (7).

I samband med undersökningen exteriört i schakt 6 (fig 61) kunde kyrkogårdsmurens fortsättning öster om östlängan studeras (se profil 3C200 004 och 200 005). I detta parti består den äldre kyrkogårdsmuren av ett skift med markstenar 0,3–0,4 m långa, som kan tolkas som en grundmur. Även i detta parti var det tydligt att muren är primär, medan den äldre östmuren 205 låg med stötfog mot denna. Ovan grundmurens marksten fanns 3–4 skift med råhuggen kalksten, vilken fortsätter in bakom östmuren och möjligen skulle kunna tolkas som rester av kyrkogårdsmuren.

Ovan kyrkogårdsmuren fanns i denna del ett nytt murparti med kalksten, som fortsätter mot öster och utgör kyrkogårdens nordgräns. Den nya muren urskiljs tydligt genom stenmaterialet och att den ansluter med stötfog till östlängans östra fasad. I denna moderna kyrkogårdsmur finns ett grindhål. Det framgick även vid undersökningen att det endast var den äldre kyrkogårdsmurens grundmur av marksten (7) som fortsatte mot öster under grusgången. De 3–4 skiften av kalksten, som sannolikt kan tolkas som rester den äldsta kyrkogårdsmuren, gör i detta parti ett jämnt avslut vid det nuvarande grindhålet (3C200 005). Antingen ska detta tolkas som att det funnits en öppning i muren redan från början, eller också är partiet ommurat i samband med restaurering på 1900-talet.

Äldre östmur (205)

Vid undersökningen framkom även en äldre mur (205) under parlatoriets östra mur (fig 62). Muren bestod av 4–5 skift med tuktad kalksten, 0,5–0,6 m h. Denna mur låg med tydlig stötfog mot kyrkogårdsmuren (7) och är därmed tydligt sekundär till denna. Båda murarna låg nedgrävda, alternativt nedpressade, i lager 303, som tolkas som ett ursprungligt homogent humuslager, innehållande enstaka stänk med bränd lera samt kalkbrukskorn. Detta lager undersöktes inom ett halvmeter stort område invid muren.

Den undre östmuren (205) hade en avvikande orientering gentemot dagermuren (204). Den var förskjutet 10–15 cm mot öster, dvs den ovanliggande yngre dagermuren kragar ut över den äldre muren. Den hade även en något skev orientering, på så sätt att den i söder ligger indragen 0,1 m men i norra delen 0,2 m indragen öster om dagermuren (205). I den nordöstra delen fanns spår av en nedgrävning för vattenrännan (202, fig 24). Nedgrävningen skar tydligt det ursprungliga humuslagret (303). Nedgräv-

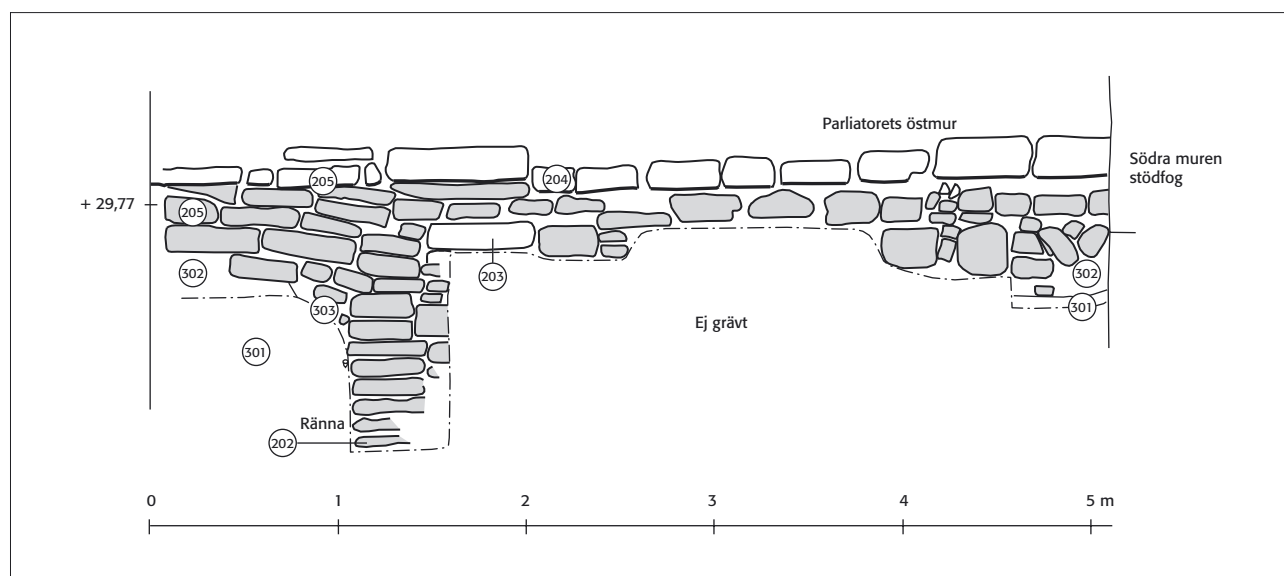

Fig 62. Profil parlatoriets östra mur (204) och äldre östmur gråmarkerade (205) (3C1204). Skala 1:40.

ningen var fylld med kalkstenar, på så sätt att den äldre östmuren har fundamentterats med stenar ner i nedgrävningen. Endast ett mindre parti av nedgrävningen kunde undersökas, men det står klart att den äldre östmuren är förankrad med kalkstenar, sannolikt ända ner till vattenrännans lockhäll. Stenarna i nedgrävningen var fint lagda, utan sättningar. Den ovanliggande östmuren har dock varit utsatt för sättningar, och kalkstensskiften lutar i detta parti.

Även i det sydöstra hörnet av parlatoriet frilades delar av den äldre östmuren (fig 25). Det framgick att muren i detta parti var tydligt nergrävd i det ursprungliga humuslagret. Den äldre östmuren var något annorlunda till sin karaktär i detta parti, utan regelrätta skift av kalksten, mer av karaktären stenfyllning med kalkbruk i en grundmursränna. Möjligen är detta parti sekundärt ommurat och uppbrutet, se nedan. Östmuren fortsatte obruten mot söder, bakom parlatoriets sydvägg.

Exteriört i schakt 6 (200 003) öster om östlängan kunde den äldre östmurens utsida studeras. Den bestod i denna del av en 0,7 m h mur av 0,1–0,2 m tj kalkstenar, ca 0,1 m nedgrävda i den orörda undergrunden, genom lager 303. Stenarna var i denna del grovt tillhuggna. Överallt i fogarna fanns sekundärt KC-bruk från renovering under 1900-talet. Den äldre östmuren skjuter ut upp till 0,25 utanför den yngre östmuren (204) och liknar på så sätt en grundmur. Även i denna del har den äldre östmuren tydlig stötfog mot kyrkogårdsmuren (7). Några spår av att östmuren skulle ha sjunkit, så som det såg ut interiört, fanns inte i denna del. Möjligen är det så att partiet ommurats under 1900-talet.

Östmuren 205 tolkas sammantaget som en äldre mur, som med stor sannolikhet har tillkommit samtidigt med vattenrännan, men är sekundär till den äldre kyrkogårdsmuren (7). Muren har fortsatt även söder om den nuvarande rumsbildningen. Den östra muren har en svag men tydlig dragning mot ONO-VSV, vilket även stämmer väl med trappornas orientering. Denna lätta avvikelse i orientering gentemot parlatoriets dagermurar stöder en tolkning att trapporna och den äldre östmuren är samtida. Det ligger nära till hands att tolka muren som grunden för en byggnad tillkommen samtidigt med vattenrännan och de båda trapporna, dvs som en byggnad som innesluter dessa. Muren har sekundärt fått ny funktion som grund för den yngre östmuren, då parlatoriet och klostrets östlänga byggdes.

Äldre sydmur (206)

I sammanhanget kan även en mur nämnas som finns markerad på Lundbergs ritning (fig 8). Den är placerad i parlatoriets sydvästra hörn mellan den västra trappan och parlatoriets västvägg. Muren är 0,9 m bred, liggande parallellt med parlatoriets sydvägg, men ritad så att den framstår som en egen separat mur. Den tycks ansluta till den västra trappans övre stenar. Anslutningen i väster till parlatoriets västvägg är oklar. Den skulle kunna tolkas som en möjlig äldre sydmur med möjlig anslutning till den västra trappan.

I samband med undersökningen 2006 kunde inga som helst spår av denna mur iaktas i parlatoriets sydvästra hörn. Det framgick att denna del grävts bort och den västra trappans övre trappsteg rekonstruerats. Uppenbarligen har muren dokumenterats för att sedan grävas bort. Liknande arbeten har även gjorts i vattenrännan under och väster om den västra trappan, där stratigrafin likaledes visade sig vara förstörd.

Det är omöjligt att utan ytterligare undersökning kunna fastställa murens datering och funktion. Det är dock tänkbart att den kan ha utgjort sydväggen i en tänkt byggnad kring trapporna och vattenrännan. Det är fullt möjligt att denna tänkta sydvägg kan ha anslutit till den äldre östmuren (205) i det skadade parti som dokumenterats i parlatoriets sydöstra hörn. En tidigare anslutande sydmur kan ha tagits bort i samband med byggandet av östlängan, varvid ett mursår uppstått som bristfälligt lagats. Vid denna tidpunkt har detta parti fungerat som grundmur och sannolikt ej varit synligt, därför den osnygga lagningen.

Parlatoriets dagermurar (204)

Samtliga dagermurar i parlatoriet ligger idag i förband med varandra och har i tidigare forskning ansetts dateras till klostertiden. **Parlatoriets östra dagermur** kunde studeras i släpljus, då det tydligt syntes vilka stenar som var märkta med RK, dvs rekonstruerade på 1920-talet (fig 14). Murens nedre del består av mestadels rödaktig kalksten, några med tydliga musselformade skador, som tyder på att de utsatts för eld. Fönstret mot öster och dess omfattning består däremot av mer blåaktig kalksten. Stenarna saknar dock RK-markering och har en gles behuggning av bredmejsel. De övre delarna av parlatoriets östmur har däremot tydligt RK-markerade stenar, särskilt tydliga i norra delen. De markerade valvbågarna i norra och södra delen, samt konsolerna, är RK-stenar. Fönstrets övre del består av 3 större och en mindre kalksten i gråblå kalksten, dessa saknar RK-markering, men ser dock nyare ut.

Parlatoriets östmur består exteriört av kalkstenar 0,08-0,15 m h, grovt huggna med bredmejsel. Det finns en hel del RK-stenar även långt ner mot marken, i större utsträckning än på insidan.

Parlatoriets sydvägg är nertagen och ommurad 2004. Enligt Bo Johanssons foton från renoveringen framgår det att parlatoriets sydmur var löst liggande utan fast grundmur. De två nedre skiften är idag rekonstruerade, därovan är muren renoverad och återställd till sitt utseende det hade före 2004. Parlatoriets sydmur har således en mycket avvikande grundläggning gentemot övriga väggar, av vilken anledning är idag svårt att uttala sig om.

Söder om parlatoriet finns ett smalt utrymme, bestående av nedre delen av **trappa upp till dormitoriet (11)** som lett från korsgången upp till östlängans övervåning. Under trappan finns ett litet utrymme, med ingång i parlatoriets sydmur. Ett fönster mot öster visar att detta lilla utrymme använts som rum med belysning. Rummets södra vägg, som motsvarar kapitelsalens norra vägg, har i sin övre del RK-stenar, medan de 6 nedre skiften är originalstenar, som ligger i förband med östmuren.

”Auditorium - arbetsrummet” (10)

Rummet norr om parlatoriet har tolkats som arbetsrummet (auditorium). Rummet har en fin arkitektonisk utformning, med rester av kryssvalv och sittbänkar. Golvet består av en kullerstensläggning. I augusti 2006 kontrollerades ett kortare arbete som bestod av grävning för dränering i rummets mitt. Under stenläggningen fanns omrörda lager ner till grävt djup om ca 0,4 m.

Etapp 2. Köket

Kökets kontextgrupper

Id	Typ	Grupp Id
2	Köket	–
3	Kökets S rum	2
4	Kökets N rum	2
5	Källare	–

Kökets kontexter

Id	Typ	Grupp Id	Läge	Undertyp/tolkning	Datering
100	Lager	2	Schakt 1	Raseringslager	–
101	Kalkbruk	–	–	–	–
102	Kalkbruk	–	–	–	–
103	Kalkbruk	–	–	–	–
104	Kalkbruk	–	–	–	–
105	Lager	2	Schakt 2	Humuslager, matjord	Recent
106	Lager	2	Schakt 2	–	–
107	Utgår	–	–	–	–
108	Utgår	–	–	–	–
109	Mur	2	Schakt 2	–	–
110	Mur	3	Kökets S rum	Kökets västra vägg	–
111	Lager	3	Schakt 2	Humuslager	Recent
112	Kalkbruk	3	Schakt 1	–	–
113	Lager	3	Schakt 1	Humuslager	Recent

Forts sid 59 ...

Id	Typ	Grupp Id	Läge	Undertyp/tolkning	Datering
114	Lager	3	Schakt 1	Humuslager	–
115	Lager	3	Schakt 1	Byggnationslager	–
116	Lager	3	Schakt 1	Humuslager	–
117	Lager	3	Schakt 1	Humuslager	–
118	Konstruktion	3	Schakt 1	Härd	–
119	Lager	3	Schakt 1	Fyllnadslager	–
120	Mur	3	Schakt 1	Grundmur	–
121	Nedgrävning	3	Schakt 1	–	–
122	Stengolv	3	Kökets S rum	–	–
123	Mur	3	Kökets S rum	Kökets östra mur	–
124	Mur	3	Kökets S rum	Kökets södra mur	–
125	Lager	3	Schakt 1	Kalkbrukslager	–
126	Murverk	5	Källare	Stenkällare	Senmedeltid
127	Lager	5	Källare	Fyllnadslager	1920-talet?
128	Lager	5	Källare	Brandlager	–
129	Lager	5	Källare	Utjämningslager	–
130	Konstruktion?	5	Källare	Kalkstensbitar	–
131	Lager	5	Källare	Golv eller byggnationslager	–
132	Konstruktion	5	Källare	Golv?	–
133	Konstruktion	5	Källare	2 st stolpar	–
134	Kalkbruk	5	Källare	Originalbruk 126	–
135	Konstruktion	3	Köket S del	Ugn	–
136	–	= 3	–	Kökets äldsta del	–
137	–	= 4	Köket N del	Kökets tillbyggnad	–
138	Konstruktion	4	Kökets N del	Fundament för spis?	–
139	Konstruktion	–	Schakt 4	Stenfundament	–
140	Mur	2	2 Köket	Sekundärt igensatt dörr mellan 136 och 137	–
141	–	= 6	–	Refektoriet	–
142	–	= 7	–	Äldsta kyrkogårdsmuren	–
143	Konstruktion	–	Stenmur	–	–
144	Utgår	–	–	–	–
145	Störning	–	Schakt 4	Kabelstörning	–
146	Stenram	–	Kökets S rum	–	–
147	Nedgrävning	5	Källaren	SÖ hörnet	–
1013	Schakt 1	–	SÖ om köket	–	–
1026	Schakt 2	–	V om köket	–	–
1768	Schakt 4	–	N om köket	–	–
200 001	Schakt 3	–	SV om köket	–	–
200 002	Schakt 5	–	Parlatoriet	–	–

Köket (2)

Köksbyggnaden består av två delar, en äldre sydlig del (3) och en tillbyggnad i norr (3) (fig 26). Det södra rummet har i sin tur delats upp i olika väggar, som numrerats var för sig.

Kökets södra rum (3)

110 Kökets västra vägg, murverk bestående av kalksten, stående till 0,95 m höjd i söder ovan dagens markyta, till 1,15 m höjd i norra delen. Stenskitften är 0,15–0,2 m höga. Skråkantsockel 0,18 m hög, kraftigt vittrade stenar, men spår av behuggning med bredmejsel. Utmed kökets västra vägg grävdes ett 0,5 m br och 0,4 m dj dräneringsschakt (ej inmätt), i humuslager (105) som tolkas som recent matjord. Äldre kulturlager berördes ej. Detta schakt har senare fyllts med singel.

Grundmuren i **norra delen** kunde studeras i schakt 2, där grundmuren var synnerligen klen och smalare än dagermuren (se nedan). **Södra delen** av grundmuren hade en annan grundläggning, minst 0,5 m djup under dagens markyta, murad med fältsten. Fyllningen i dräneringsschaktet var i denna del av annan karaktär, humuslager 111. Detta murparti består av nya stenar med RK, även skråkantsockeln bestod av RK-stenar. Tolkningen är att grundmuren i denna del, liksom fyllnadslager 111 hör ihop med en ommurning av detta parti på 1920-talet. Detta hör samman med det ommurade partiet i sydvästra hörnet, se nedan schakt 3.

124 Kökets södra vägg. Här fanns ej skråkantsockeln bevarad, istället en rak 10 cm utskjutande sockel i markytan. Även i anslutning till den södra muren grävdes dräneringsschakt, där delar av grundmuren kunde studeras. Grundmuren i denna del fortsätter ner till minst 0,6 m djup under markytan, här nåddes dock ej någon botten. Jorden i dräneringsschaktet motsvarar humuslager 111, därunder fanns ett sandigt och humöst lager. Sannolikt kan hela södra muren tolkas som ommurat under Lundbergs renovering.

Schakt 1 (1013). Kökets SÖ hörn

Schaktet var beläget i kökets sydöstra hörn. Undersökningen föranleddes av påträffade äldre kulturlager i samband med restaureringsarbetet av kökets östra mur. Vid undersökningens början fanns ett 4,5x1,6 m stort öppet parti, med dagermuren nerplöckad.

I schaktets botten fanns det något som tolkades som rester av östra murens grundmur, dels rester av kulturlager väster om detta.

Den antagna grundmuren (120) visade sig bestå av löst lagda kalkstenar i rikligt med gulvitt kalkbruk. Under detta fanns ett fyllnadslager (125), med kalksten och kalkbruk, därunder ytterligare ett fyllnadslager (119) med kalkbruksinblandning. Detta lager visade sig vara mycket djupt och kunde endast i schaktets östra del grävas ner till orörd botten. Det visade sig även vara beläget under humuslagret (113). Undersökningen visade tydligt att samtliga dessa lager var sekundärt tillkomna fyllnadslager i en **nedgrävning (121)** vilket tolkas som del av ett större undersökningsschakt från 1920-talet, vilket även finns markerat på Lundbergs ritning.

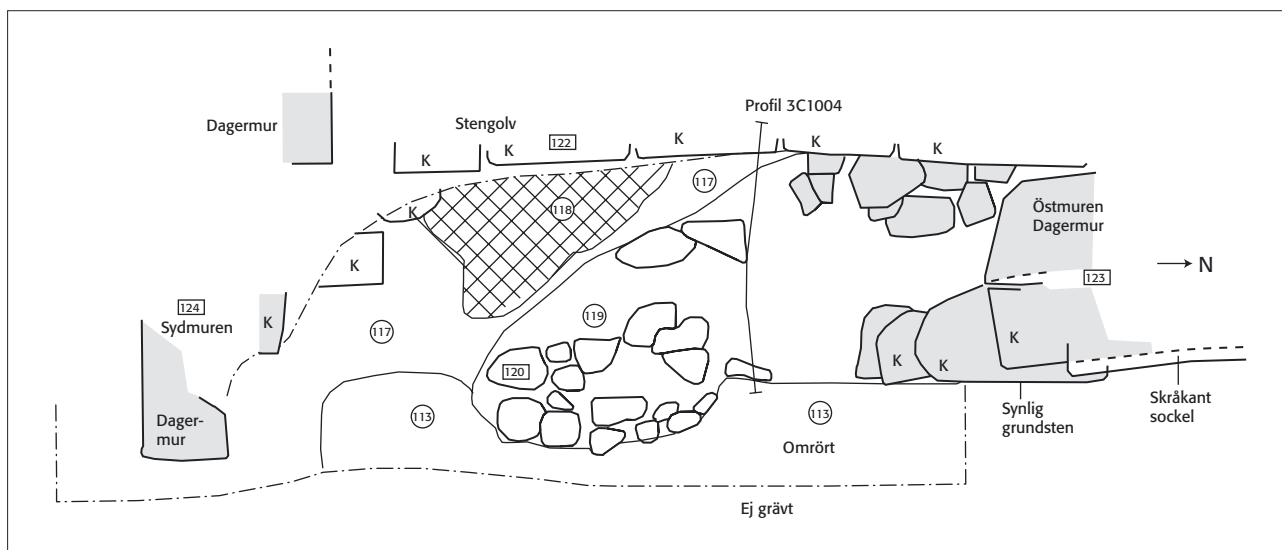

Fig 63. Schakt 1, plan. Skala 1:40.

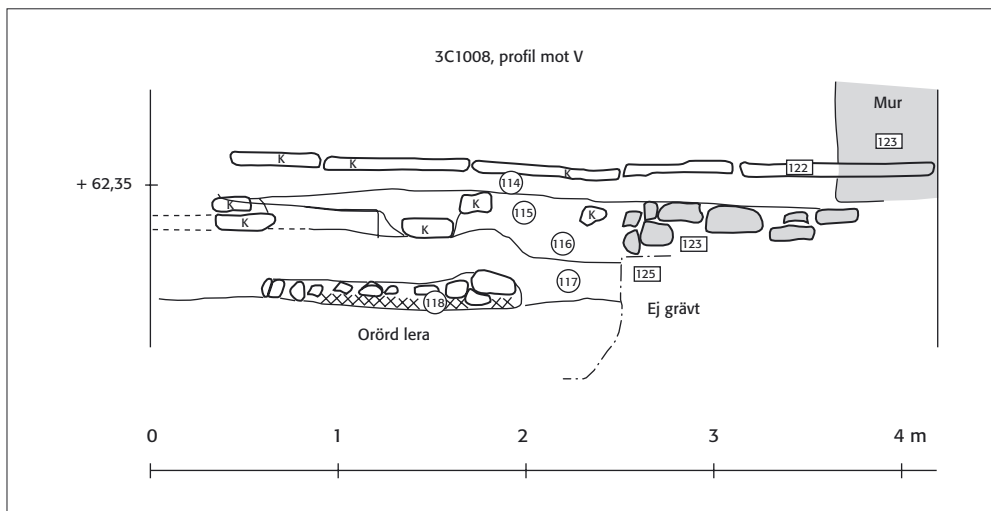

Fig 64. Schakt 1. Profil mot väster (3C1008). Skala 1:40.

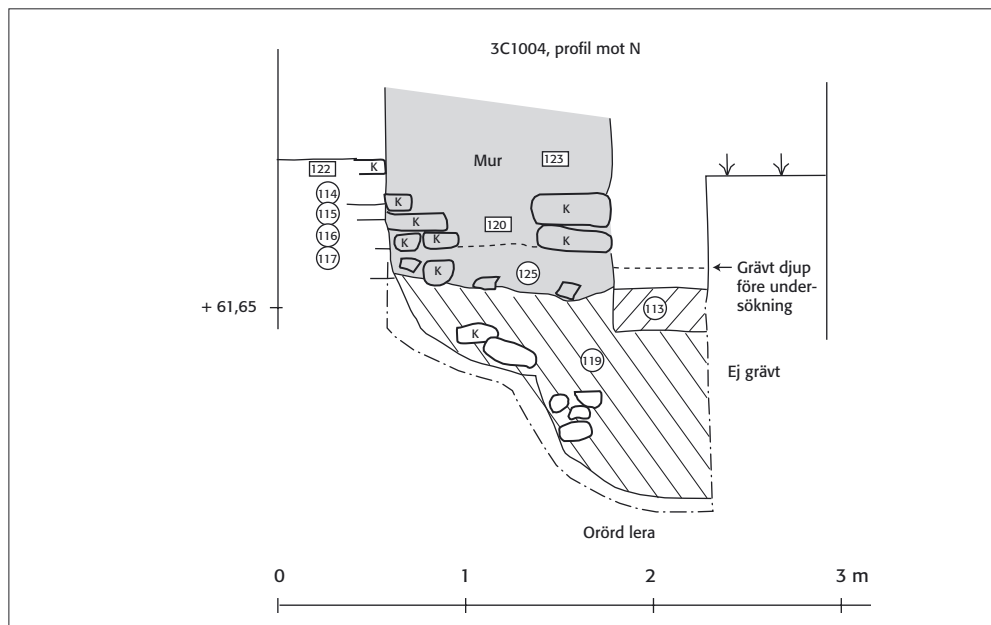

Fig 65. Schakt 1. Profil mot N (3C1004). Skala 1:40.

Kontextbeskrivning

100 Raseringslager, beläget i norra delen av schaktet på platsen där muren legat, ett lager med oklar funktion. I lagret hittades lätt slagg. Raseringslagret rensades bort ner till 112. 112 Raserings-/byggnationslager, bestående av kalkstensbitar och rikligt med gult kalkbruk av vad som först antogs vara "medeltida karaktär", men som bör tolkas som bruk använt vid restaureringen på 1920-talet. 113 Humuslager, beläget öster om muren fanns ett homogent humuslager, liknande 111 (schakt 2). Samma lager fanns även i dräneringsschaktet längre norrut, med fynd av recent buteljglas. I grundmurens östra sida fanns tydliga grävspår. 114 Humuslager, homogent, beläget direkt under stengolvet (122), vitprickigt av kalkbruk, liknande lager 113. 115 Byggnationslager, ansluter till muren 123, sandig humus med rikligt med kalkbruk och fläckar av mjäla. 116 Humuslager, sandig humus, inblandning av kalkstensflis, träkol, bränd lera. 117 Humuslager, sandig humus, homogent lager, enstaka grus och bränd lera.	118 Konstruktion, sannolikt en härd, 0,1–0,5 m dj, 1,4 m diameter, bestående av brända röda kalkstenar, omgiven av svart sotig jord. 119 Fyllnadslager, sandig fyllning under 120, sand med kalkbruks inblandning, enstaka kalkstensflis. 120 Grundmur, 1,4 m bred, bestående av löst lagda kalkstensflis, 0,1–0,25 m stora. Tolkades först som grundmur för dagemuren 123, dock osäkert, sannolikt liksom 125 del av fyllning under dagemuren från 1920-talet. 121 Nedgrävning för grundmuren 120. Tolkas som del av större undersökningsschakt, streckmarkerat på Lundbergs ritning. 123 Mur, kökets östra vägg, dagemuren. Denna var nerplockad i schakt 1, men den finns med i profilen mot norr. 125 Fyllnadslager, kalkbruk och kalksten, tolkades först som grundmur under dagemuren 123, men är sannolikt ett fyllnadslager, liksom 120 tillkommen som utfyllnad i samband med restaureringen på 1920-talet.

Väster om denna nedgrävning fanns äldre intakt stratigrafi, bestående av två humuslager (117 och därovan 118) direkt ovan orörd botten (fig 31). Direkt ovan orörd botten fanns en **konstruktion** (118) bestående av brända röda kalkstenar och svart sotig jord, vilket tolkas som en härd, överlagrad av humuslagret 117 (fig 32). Lager 117 innehöll ej kalksten eller kalkbruk, vilket däremot lager 116 gjorde.

Profilen mot väster omfattar även kulturlager inne i kökets södra rum (fig 64). Av denna framgår att lager 117 och 116 tycks fortsätta in mot väster. Lager 115 kan tolkas som byggnationslager och ligger på samma stratigrafiska nivå som grundmuren 120. Ovan denna fanns ett homogent humuslager (114) med inblandning av kalkbruk och beläget direkt under kalkstensgolvet (122).

Tolkning: Stratigrafien tolkas bestå av äldre kulturlager med en härd och därovan två humuslager. Härden 118 och humuslagret 117 saknade inblandning av kalkstensflis eller kalkbruk och kan sannolikt dateras till perioden före klostret, medan humuslager 116 med kalkbruk och kalkstensflis sannolikt tillkommit under klostertiden och representerar kökets byggnation.

I samband med de arkeologiska undersökningen på 1920-talet har ett större schakt grävts sydväst om köket, vilket omfattar även det sydvästra hörnet av köket. Gropen 121 har därefter fyllts med fyllnads-lager 119 och 125, samt en slarvig grundmur 120, varefter den nuvarande dagermuren 123 återuppförts. Parallellt med detta har byggnationslagret 115 och fyllnads-lagret 114 inne i kökets södra rum tillkommit, varefter kalkstensgolvet 122 lagts ut. Detta gör att kalkstensgolvet i denna del kan tolkas som sekundärt från 1920-talet, se dock nedan för en annan tolkning i samband med ugnen 135.

Schakt 2 (3C1026, fig 66)

Schakt 2 var beläget i ett längre schakt för dränering utmed kökets västra vägg, 0,5x0,35 m st (Ö-V). Gropen grävdes ner till orörd botten, med syfte att studera västra köksmurens grundläggning. I det lilla schaktet fanns en tydlig stratigrafi, vilken även kunde iakttas i dräneringsschaktet ytterligare 1 meter norrut, därefter blev lagerbilden homogen.

Grunden består av en 0,4 m dj nedgrävning i lager 106, fylld med mindre oregelbundna kalkstenar samt jord liknande lager 106. Grundmuren är klent byggd och smalare än dagermuren.

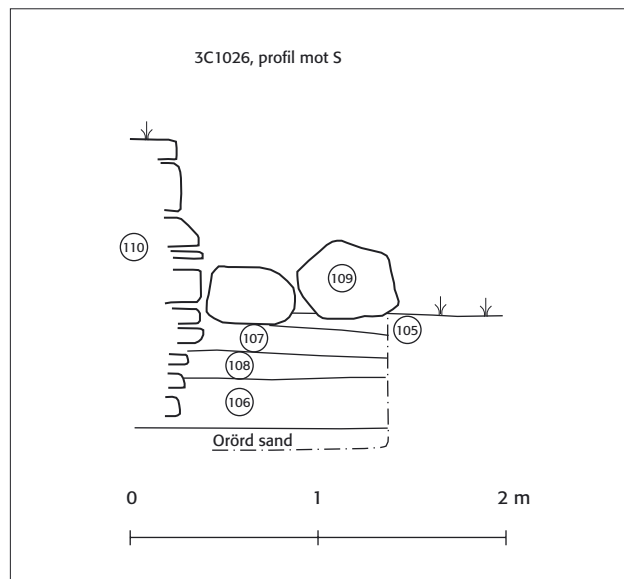

Fig 66. Schakt 2, profil (3C1026) mot söder. Skala 1:40.

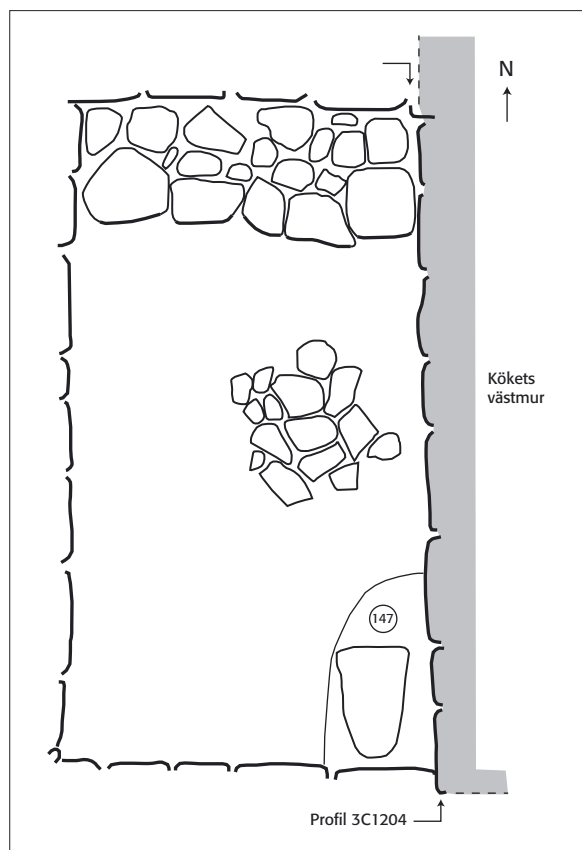
Kontexterbeskrivning

105 Humuslager, tolkas som matjord, beläget direkt under grästorven i kulturlagrets övre del, inslag av kalkbruk, tegelkross och kalkstensflis. 106 Humuslager, renare och fetare än 105, enstaka inslag av kalkbrukskorn, träkol och enstaka djurben. 107 Byggnationslager, ca 0,1 m tj, bestående av kalkstensflis, kalkbruk, tydligt iakttagbart invid muren 110, finns dock även som tunnare lager i dräneringsschaktets västra sida.	108 Humuslager, som 106 men med större inslag av träkol och kalkbruksbitar. 109 Löst liggande stenar i markytan. 111 Humuslager, homogent, minst 0,9 m dj, med inslag av kalkbrukskorn.

Schakt 3. Stenkällaren (126)

126 Murverk. Stenkällare. Källaren är nedgrävd under nuvarande markytan. Källaren har tidigare undersökts på 1920-talet, men togs fram 2005 för undersökning, med anledning av att ett stenmagasin för dränering skulle anläggas i källaren. Stratigrafi liksom murverket undersöktes och dokumenterades. Därefter har källaren täckts igen, men markerats med stenar i gräsmattan.

Källaren är 2,0–2,2x3,5 m stor, (N-S), invändigt mått. Murverket är enhetligt, bevarat till 1,0–1,20 m höjd, bestående av i huvudsak marksten, 0,2–0,4 m stora, lagda i någorlunda jämna skift, ställvis med inblandning av tuktad kalksten. Den västra murens utsida grävdes fram genom en 0,4 m dj nergrävning under markytan inom ett begränsat parti. Muren var tydligt enskalg, med tydlig nergrävningskant.

Kontextbeskrivning

- 127 Fyllning i källaren.
- 128 Brandlager, kulturlager i stenkällaren 126, 0,8x1,3 m stor yta, centimertunt lager, gör över kalkstenar i norra delen. Fynd av spikar och fönsterglas. Rest av trägolv eller möjligen raseringsmaterial från tak eller överbyggnad. Nivå +61,00 m.
- 129 Lager, sand med humus, utjämnings- eller konstruktionslager under 128.
- 130 Kalkstensbitar liggande i 129.
- 131 Kalkbrukslager, tunt, tolkas som antingen golvkonstruktion eller byggnationslager.
- 132 Golvkonstruktion, bestående av kalkstenar, lagda intill varandra i ett parti i källarens mitt. Möjligen ska stenarna 130 tolkas som de uppbrutna resterna efter samma golv.
- 133 Två stolpar, 5 cm i diam, nergrävda i den orörda bottenleran, synliga vid framrensning av 129. Tolkas som eventuellt konstruktivt element.
- 134 Kalkbruk, källarens originalkalkbruk, med måttligt utstrukna fogar.

Fig 67. Schakt 3, plan. Skala 1:40.

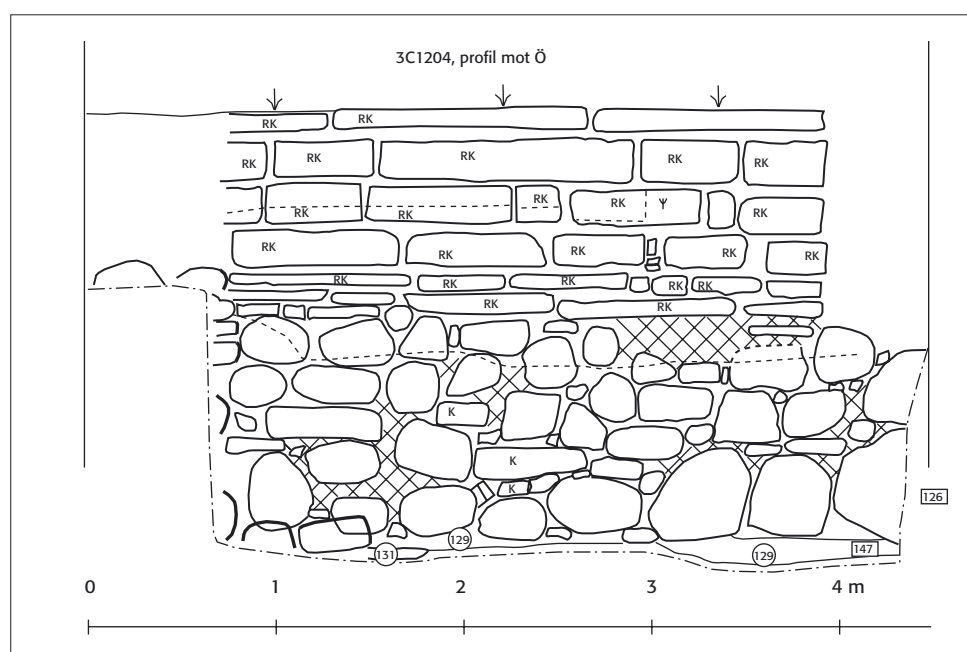

Fig 68. Schakt 3, profil mot Ö (3C1204). Skala 1:40.

Den östra muren utgör del av kökets SV murhörn, vilket innebär att grundmuren på detta parti har fördjupats och ommurats. I källarens NÖ hörn ligger de norra och östra murarna tydligt i förband. I källarens SÖ hörn tycks som om källarens södra mur ligger med stötfog mot den östra muren. Den östra muren fortsätter här söder om köket södra dagermur. Detta parti är dock helt ommurat, sannolikt under 1920-talet.

På profilritningen har stenar markerats i dagermuren markerade med RK (dvs rekonstruerade stenar, sannolikt på 1920-talet). Under 2005 har en ommurning gjorts med nytt bruk, ned till streckmarkering på profilritningen. I dagermurens SV hörn har med hjälp av i huvudsak nya kalkstenar markerats en **förtagning**, bestående av ett 0,95 m br parti med kantiga stenar, som tycks markera en fortsättning på kökets södra mur mot väster. Dessa stenar har markerats med x på profilritningen. En enda sten verkar vara original, sannolikt en del av en solbänk i sekundärt läge, vilken har fått ingå som en del av skråkantsockeln.

Originalmurverket har murats med kalkbruk (134), med måttligt utstrukna fogar, vilket verkar vara original. Murverket består av måttligt med skolsten, bestående av småsten, samt enstaka tegel och kalkflis.

I källarens norra del finns en **stenbänk**, 0,7 m br, 0,25 m h, bestående av 0,2–0,4 m stora markstenar och enstaka kalksten.

I sydöstra hörnet fanns en 1,1x0,65 m stor tresidig **nedgrävning** (147), 0,25 m dj, i botten med rester av trä. Gropen var fylld utjämningslager 129, ovan lagret fanns en kalksten, möjligen en del av golvet 132. I fyllningen i gropen hittades fynd (F1).

När utjämningslagret 129 rensades hittades två klena stolpar (133) med oviss tolkning.

Stratigrafi: Källaren var fylld med omrörda massor (127) ner till 1,2 m under markytan. I södra delen fanns under fyllningen orörd lera medan det i norra delen fanns bevarade kulturlager. Dessa bestod av överst ett **brandlager** (128), möjligen rester av ett golv, eller troligare raseringslager efter en brunnen överbyggnad. Under detta fanns rester av ett **golv** bestående av kalkstenar (132), fint lagda i ett bevarat parti i mitten. Dessa låg på ett konstruktionslager (129). Ovan den orörda botten fanns ett tunt lager med kalkbruk (131), möjligen rester efter en **äldre golvnivå**.

135 Ugnskonstruktion i kökets södra rum (3)

Konstruktionen är belägen i det NÖ hörnet i kökets södra rum. Ugnen grävdes fram på 1920-talet och finns dokumenterad på Lundbergs ritningar. Den har därefter legat som en gräsbevuxen jordhöj i köket. Vid undersökningens början hade ugnen rensats fram av byggnadsfirman ner till något så när fasta murar. Ugnen framstod vid undersökningens början som bestående av två rum, begränsade av enkelmurar, samt en enkelmur mellan de båda rummen (fig 33).

Ugnarnas fyllning bestod av sand och mjåla, uppblandad med kalkstens- och tegelflis. Det norra ugnsummet grävdes ner och tömdes till ugnens botten, medan den södra lämnades orört. Den norra ugnen har med stor sannolikhet varit framgrävd ner till botten och efter undersökningen återfylld med rent material. I sanden övre del låg totalt 23 st **tegelstenar** uppradade, storleken 28x13–14x7–9 cm stora. Stenarna var sekundärt brända, med rester av kalkbruk. Tegelstenarna var även glaserade på ovansidan, flertalet har tydliga spår av sekundärbränd glasyr, delvis fluten, vissa har sekundärt kalkbruk på den glaserade ovansidan.

Det **norra ugnsummet** var 2,8–3,2x2,–2,8 m stor, bestående av 3–4 skift kalksten, byggt direkt ovanpå stengolvet (122), dvs ugnens golv utgörs av detta stengolv (fig 34–35). Ugnens murar var bevarade till som högst 0,55 m ovan golvet. Konstruktionen består av en utlagd stenram, bestående av 0,3–0,7 m långa kalkstenar, med jämn utsida (skuggade på planen). Ovan detta fanns 2–3 skift med något mindre och ojämna stenar. Kalkstenarna var lagda i kalkbruk, dock ojämnt förekommande, främst i de 1–2 skiften. (Kalkbruksprov taget i NÖ hörnet mellan golv och 1 skiftet, P200 025). Det 3:e och 4:e skiftet tycks vara löst kallmurade, översta skiftet möjligen endast sekundärt ditlagt, med fyllningssand emellan. Ugnens väggar var söndriga och ojämna, sannolikt pga eldpåverkan.

Ugnarnas öppningar fanns i västra delen. I det norra rummets botten fortsatte det första stenskiftet, vilket således bildar en stenram i ugnens botten. Ugnens botten består av kalkstenar, sannolikt en del av kökets kalkstensgolv (122), men i ugnens mitt var stenarna betydligt mindre, ca 0,2–0,4 m stora. Stenarna var svarta och söndriga, framför allt i ugnens mitt. Enstaka spår av brandlager hittades, sot och bränd sand, men i övrigt bär konstruktionen alla spår av att ha varit framtagen tidigare.

Muren mellan ugnsummen var synnerligen klen, bestående av 2–3 skift med 0,1–0,3 m stora kalkstenar, mer söndriga än de andra väggarna, slarvig med fyllning av sand mellan stenarna, möjligen har dessa staplats upp och rekonstruerats nödtorftigt vid förra restaureringen.

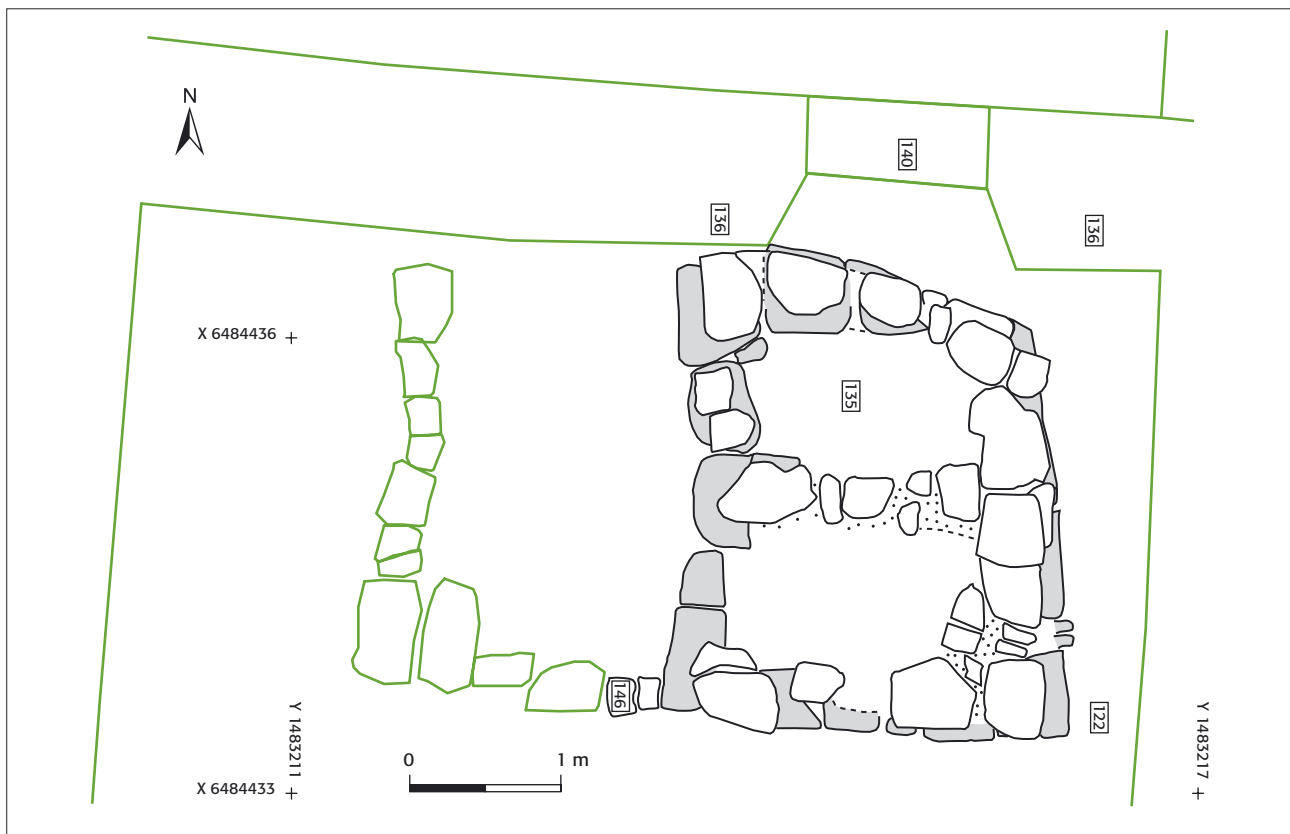

Fig 69. Ugn (135) i kökets södra rum, plan. Skala 1:40.

Väster om ugnsrummen fanns en **syllstensrad 146**, bestående av en N-S och en Ö-V enkel stenrad med kalkstenar belägna löst och direkt på stengolvet (122), i vissa fall med fyllnadssand emellan. Stenraderna finns med på Lundbergs ritning. Stenarna har i förhållande till äldre inmätning rubbats något. Den södra stenraden tycks ansluta till ugnens SV hörn och tolkas som en samtida kontext.

Väster om ugnarna fanns en 2x1 m stor yta med tydliga spår av eldpåverkade golvstenar, med rest av brandlager, sot och rödbränd sand. Denna yta kan tolkas som en arbetsyta.

Tolkning: Inga daterande fynd eller dylikt har hittats i anläggningen. Uppenbarligen har den undersökts i sin helhet vid 1920-talets undersökning.

Schakt 3, norr om köket

139 Stenfundament. Fundamentet undersökt på 1920-talet, framtagen i ytan i oktober 2005, för att markeras i gräsmattan. Ytan framtogs under antikvarisk kontroll, dels i ytan, dels i kanterna i Ö och V till 0,5 m djup under markytan för att få en säker begränsning. Fundamentet kunde dock inte rensas fram i norra delen pga syrenhäck. I norra kanten fanns liknande markstenar som i Ö och V och som skulle kunna tyda på en begränsning mot norr.

Fundamentet består av i huvudsak 0,2–0,3 m st kalkstenar, lagda i kalkbruk (se prov 1525, 1526), bildande en jämn yta, endast 0,1–0,15 m under markytan. Begränsningen i Ö och V består av 0,4–0,6 m stora markstenar. Genom fundamentet går en modern kabelstörning (145), 0,5–0,6 m bred, med botten av lagda kalkstenar.

Stenfundamentet har en oklar relation till kökets norra mur 137. Den nuvarande nordmuren består av nya kalkstenar markerade med RK i fem skift. Det nordöstra hörnet är tydligt upprättat och rekonstruerat, och avviker från äldre uppmätning. Under de fem övre skiften kommer ett 6:e skift, utskjutande ca 5 cm, beläget under dagens marknivå och täckt med grus. Detta skift är sannolikt ett originalskift, och ej ommurat på 1920-talet. Under detta finns grundmurens stenar, utskjutande ca 0,1–0,5 m utanför dagemurlivet.

Tolkning: Det är efter denna minimala undersökning omöjligt att avgöra fundamentets relation till kökets nordmur, ingenting motsäger dock att de faktiskt är samtida.

Bilaga 2. Ritningsförteckning

Fältritningar

Dnr 422-2213-2004

1. Etapp 2. Köket, schakt 1. Plan. Skala 1:20.
2. Etapp 2. Köket, schakt 1. Profil 3C1008, 3C1004. Plan nivå 2. Skala 1:20.
3. Etapp 2. Källaren (5), schakt 3. Plan, nivå 1 och 2. Skala 1:20.
4. Etapp 2. Källaren (5), schakt 3. Profil mot Ö 3C1204. Ugn i kökets S rum (135). Plan. Skala 1:20.
5. Etapp 2. Schakt 4. Plan. Ugn (135) i kökets S rum. Plan nivå 2. Skala 1:20.

6. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Vattenledningsrännan (202). Plan, nivå 1. Skala 1:20.
7. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Vattenledningsrännan (202). Plan, nivå 2. Skala 1:20.
8. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C6990 mot Ö. Skala 1:20.
9. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C6992 mot Ö. Skala 1:20.
10. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C7010 mot Ö. Skala 1:20.
11. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C7012 mot N. Skala 1:20.
12. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C7014 mot Ö och 3C7579 mot V. Skala 1:20.
13. Etapp 1. Parlatoriet, schakt 5. Profil 3C7004, 3C7006, 3C7008. Skala 1:20.
14. Etapp 1. Schakt 6, Ö om parlatoriet. Plan. Profil mot V 3C200 004 och profil mot N 3C200 005. Skala 1:20.

Dnr 424-1910-2007

1. Etapp 4. Stenkilska gravkoret. Exteriör, plan. Skala 1:20.
2. Etapp 4. Stenkilska gravkoret. Exteriör, profil av grundmuren, södra fasaden. Skala 1:20.
3. Etapp 4. Stenkilska gravkoret. Exteriör, profil av grundmuren, västra fasaden. Skala 1:20.